

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:

SÍK SÁNDOR

BALANYI GYÖRGY

ERDEY FERENC

IJJAS ANTAL

KUNSZERY GYULA

MÁTRAI BÉLA

ÖLBÉY IRÉN

RAJZ MIHÁLY

RÓNAY GYÖRGY

STADLER FRIEDA

SZEGHALMI ELEMÉR

SZESZTAY ANDRÁS

SZIGETI ENDRE

TÁLAS GÉZA

írásai

1962 MÁRCIUS

Ára 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Erdey Ferenc</i> : Negyven szent hétköznapi	129
<i>Rónay György</i> : Spanyol Amor Sanctus (Gómez Manrique, Avilai Szent Teréz, Luis de León, Keresztes Szent János versei)	133
<i>Kunszery Gyula</i> : A „csillagos ég” felé... (Harsányi Lajos költészetének delelője és alkonya)	136
<i>Tálas Géza</i> : Barsi József emlékezete	150
<i>Ölbey Irén</i> : E gyönyörű vasárnapon (Vers)	153
<i>Ijjas Antal</i> : Irgalom (Elbeszélés)	154
<i>Szesztay András</i> : Felhők közt száll a hold (Vers)	160
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények (Hátrál-e a vallás a tudomány előtt?) ...	161
<i>Egls István</i> : A kis út (Helyes és helytelen magányosság)	167

NAPLÓ

Szent József tisztelete (*Rajz Mihály*) 169; A vatikáni magyar gyónató levele a Vigiliához 170; Amilyenek egy magyar katolikus pap ötven évvel ezelőtt látta Kubát (*Mátrai Béla*) 171; Az olvasó naplója (*Rónay György*) 173; Színházi krónika (*Doromby Károly*) 176; Képzőművészet (*Dévényi Iván, Haits Géza*) 180; Zenei jegyzetek (*Rónay László*) 181; A 2000-ik év felé (*Szigeti Endre*) 183; Erkölcs és humanizmus Bates regényeiben (*Szeghalmi Elemér*) 185; A ferences történetírás Herodotosa (*Balanffy György*) 187; A gyermek, aki az apján „lóg”. (*Stadler Frieda*) 190; Jegyzetlapok (r. gy.) 191

Felelős szerkesztő:

Sík Sándor

Szerkeszti: *Mihelics Vid*

Főmunkatársak: *Doromby Károly, Pfeifer János, Radó Polikárp*

Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

A szerkesztő a hét első három napján fogad az Új Ember szerkesztőségében (V., Kossuth Lajos u. 1.), lehetőleg az időpont előzetes megbeszélése alapján. Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk-számla száma: 37.343. Külföldi előfizetések: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Ügyfélszolgálat.

Megjelenik minden hónap elején.

Ara: 5.— forint.

NEGYVEN SZENT HÉTKÖZNAP

Az egyházi év szent hitünk alapigazságainak és hittitkainak újra és újra visszatérő, bensőséges megünneplése. Visszaidézi és megeleveníti lelkünkben mindazokat a hitigazságokat és kegyelmi élményeket, melyek az ember vallásos életét felemelik, gazdagítják és kitöltik. Az egyházi év különféle részei más és más hittitkok kegyelmi hatását teszik elevenné és alakítják azt isteniúi életté. Így válik a hit valósággá, benső, lüktető élménnyé, „hitéletté”. Ám az egyházi év valamennyi ünnepköre közül legmegrázóbb és legmélyebb benyomást a megváltás misztériuma, az Úr Jézus kinszenvedése és halála gyakorol az ember lelkére. Ennek előkészítő időszak a „negyven szent hétköznapi”, amit közönségesen nagybőjtnek nevezünk.

Most, amikor itt állunk ennek küszöbén, felmerül a kérdés: hogyan éljük át ezt a „negyven szent hétköznapi”? Mert a nagybőjt nemcsak egyszerű megemlékezés, melyben kegyelettel idézzük fel emlékezetünkben őseink vezeklését, böjtjét, mellyel Krisztus kereszthalálának ünneplésére készültek, hanem oly vallásos élmény, aminek megvan a maga hangulata, lelki programja és gyakorlata a mai ember számára is. A nagybőjt küszöbén tehát kérdezzük mi is: hogyan is töltsük el ezt a „negyven szent hétköznapi”, miként szenteljük meg a lelki megújulás e szent időszakát?

1. *Hamvazkodjunk!* Az egyház maga állítja össze a nagybőjt programját. Mindjárt az első napon, hamvazószerdán, olyan mélyértermű szertartásra hívja a hívőket, mely megragadó és gondolkodásra készítő bevezetése a nagybőjtnek. A hamvazás tehát nyitánya a „negyven szent hétköznapi”-nak, legegyszerűbb, de legszemléletesebb képe annak, amit tennünk kell. Az egyház megszentelt hamut szór fejünkre e szavakkal: „Emlékezzél meg ember, hogy por vagy és porrá leszel!” Ez a szertartás olyan, mint egy nagy felkiáltójel: „Ember, állj meg egy pillanatra és emlékezzél...” Nemcsak futólag, felületesen, hanem most az egyszerű komolyan és határozottan. Szakíts magadnak kis időt, hogy önmagaddal és lelkeddel tisztába jöjj.

2. *Szálljunk magunkba!* Az ember benső egyensúlyát, lelki életének békéjét, benső nyugalomát vajmi nehéz a lüktető és zajos élet zaklatottságában megtalálni. A létért való küzdelem, a munka terhe, a hétköznapi zaja, zakatolása nem igen kedvez a benső elmélyülésnek. Az élet hétköznapijai, a mindennapi élet taposómalma mindjobban húzzák és kötik le figyelmét, s még az ember vasárnapja, szórakozása és pihenése is csak kifelé, örömek és élvezetek felé terelik őt, s elvonják figyelmét önmagától. Nem talál magára, nincs igazi megnyugvása, lassankint elhomályosul benső világa, megbomlik a lélek és az élet tökéletes összhangja.

Pedig minél jobban beleveti magát az ember az élet külső forgatagába, annál jobban igényli benső vágyainak, lelki aspirációinak kielégítését. Lehet ugyan egyideig ezt a benső világot, ezt a sürgető benső hangot elhallgattatni, de minél jobban elnyomjuk, annál követelőzőbb igény nyel lép fel velünk szemben. Megnyugváásra és magábaszállásra van szüksége a modern embernek. Ezt sürgeti az egyház is a nagybőjt első napján: legyen ez a „negyven szent hétköznapi” a lelki kikapcsolódásnak, önmagunkba szállásnak és a lelki megújulásnak megszentelt ideje. Ezért rendez az egyház a templomaiban konferenciabeszédeket, vagy ahol le-

hetséges, lelkigyakorlatokat. Ezért hív minden pénteken, vagy — a helyi körülmények szerint — vasárnap nagybőjti szentbeszédre, mikor is az Úr szenvedéseiről elmélkedik velünk együtt. Ezek a lelki napok, lelkigyakorlatok a lélek kikapcsolódását, magábaszállását, megnyugvását teszik lehetővé, ahol benső énünkre, igazi önmagunkra találhatunk.

3. *Gondoljunk a végső dolgokra!* Mindjárt a nagybőjt bevezetőjében megadja az egyház ezeknek az elmélyüléseknek, elmélkedéseknek tárgyát is: „Memento homo, quia pulvis es”, por vagy és porrá leszel! Itt érinti az élet legnagyobb problémáját, melynek égető és nyomasztó hatása elől senki sem térhet ki. A napokban találkozok egyik jeles tudósunk régi jó ismerőseivel, akihez baráti kötelék fűzi. „Hogy érzed magadat?” — kérdi ez tőle. „Tudod, kedves barátom — feleli ő —, mikor az ember túllépte az ötvenet, mindig jobban érzi, hogy kezd közeledni a sírgödör felé. Jól tudod azt, hogy én nem vagyok hívő ember, a humánumban láttam eddig az élet magasabb célját, mindenkin segíteni, emberibb jó felé emelni mindenkit, ez volt törekvésem. De minél jobban érzem közeledni azt a sötét gödört, mely felfogásom szerint mindennek véget vet, annál jobban irigyellek téged és mindazokat, akik hisznek, s akikben megvan a remény, hogy a sírgödörön túl is vár rájuk valami.”

Az egyház hamvazószerdán nekünk, akiknek van hitünk és van reményünk, ezt köti a lelkünkre: hogy a nagybőjti szent időszakban vonuljunk kicsit magunkba s emlékezzünk meg arról, hogy életünket bármennyi öröm, vagy bánat töltse is be, mégis lassan elmúlik, s egyszer csak mi is elérkezünk a sírgödörhöz, mert por vagyunk és porrá leszünk. De ezzel nem zárul le minden. Sőt éppen az, ami azután vár reánk, készlet arra, hogy a „negyven szent hétköznapon” mindent elrendezzünk, mindent világosan tudatosítsunk, ami életünk értelmére s jövőendő sorsunkra vonatkozik. Ne sajnáljuk tehát az időt és fáradságot, hogy a nagybőjti konferenciákon, lelkigyakorlatokon részt vegyünk, mert ez a kis magábaszállás, visszavonulás lelki újjáéledésünket szorgalmazza, megújulunk, megpihenünk, megtisztulunk.

4. *Sirassuk bűneinket!* Megvan ennek a lelki magábaszállásnak a maga sajátos hangulata, légköre. Hiszen alig hullott fejünkre a hamu, máris felcsendül a megindító egyházi ének: „Keresztények sirjatok, mélyen szomorkodjatok, keseregjen minden szív, aki Jézusához hív!” A nagybőjt ezt akarja tudatossá tenni bennünk, hogy van miért sírni és szomorkodni minden embernek bűnei miatt, melyekért az Úr Jézus szenvedett és meghalt a keresztfán. Ami a hívő kereszténynek reményt nyújt és feloldja a szorongó bizonytalanságot a síron túli életéről, éppen az, hogy a bűnöktől megszabadulhat a Megváltó szenvedései és kereszthalála által, amikor megünneplésére készül a nagybőjtben.

Az emberiség legnagyobb sorstragédiája ugyanis szerintünk a bűn. Ez rontotta meg az Isten és ember közötti viszonyt, melyben az ember az eredeti ártatlanság állapotában élt. Isten magasra emelte az embert, mikor nemcsak természetes, hanem természetfeletti életet is adott neki a kegyelem, vagyis az Isten életében való részesedés által, és e földi élet után az örökké tartó isteni boldogság örökösévé tette őt. A bűn azonban elszakította Istentől, megfosztotta a természetfeletti ajándékoktól és a mennyország örökségétől, de természetét is megrontotta: hajlamai rosszra hajlóvá váltak, szenvedélyei fellázkodtak és meg kellett ismernie a szenvedést és a halált. A bűn állapotából szabadulni vágyódik mindenki, aki állapotának és sorsának tudatára ébred, de semmiféle módot nem talál, hogy a maga erejéből megtisztuljon a bűntől, Isten bocsánatát elnyerje

és őt megengesztelje. Ezért oly sötét a sírgödör, és az, ami utána következik.

5. *Tisztuljunk meg lélekben!* Am a hit tanúsága szerint Isten megkönyörült rajtunk. Elküldötte egyszülött Fiát, aki testet öltött és egy lett közülünk, hogy helyettünk elégtételt nyújtson Istennek miérettünk. A nagybőjt éppen ennek a megváltásnak és bűntől való szabadulásnak, vagyis lelki megtisztulásnak lehetőségét nyújtja. A bűnei miatt leroskadó embert odavezeti Krisztus keresztféhez és felmutat az értünk szenvedő Úrra, hogy reményt, vigaszt és erőt nyújtson a tisztulást kereső léleknek: többé ne féljen attól, ami a sírgödör után következik. Ezért énekli oly benső meghatódottsággal: „A keresztfához megyek, mert máshol nem lelhetek nyugalmat lelkemnek!” A keresztt pedig odavezeti a lelki megtisztulás, újjászületés szentségéhez, a bűnbocsánat szentségéhez. A szentgyónásban Krisztus érdemeiből megbocsájtatnak bűnei és visszanyeri a kegyelem állapotát, újra a mennyország örökösévé válik. Ezért a nagybőjt a lelki tisztulás és újjászületés szent időszaka. A husvéti gyónás legfontosabb teendők, legvigasztalóbb nagybőjti gyakorlatunk, mert éppen Isten kegyelmét, és a síron túli élet végtelen boldogságát biztosítja nekünk.

6. *Tegyük jóvá vétkeinket!* Mert a bűntől való tisztulással még nem egészen rendeződött Istenhez való viszonyunk. Éppen Krisztus keresztre hirdeti, hogy a bűn, mely végeredményben a hozzánk végtelen kegyes Istennek megsértése, jóvátételre, kiengesztelésre szorul. Krisztus Urunk szenvedésével és kereszthalálával elegendő elégtételt nyújtott ugyan Istennek, de ebben az elégtételben a bűnös embernek is részt kell vállalnia, hogy a megváltás kegyelmeiben részesedhessen. Ezért kell nekünk is, bűnösöknek Istent kiengesztelni s neki elégtételt nyújtani. A nagybőjt ennek az engesztelésnek szent ideje. Már a régi keresztények is vezekléssel, önmegtagadásokkal, böjttel igyekeztek a maguk részéről is elégtételt nyújtani Istennek. Ebben az engesztelésben különösen a böjt lett általánossá, mely számunkra is negyven napig tart, Krisztus Urunk példájára, aki a puszta vonult és negyven napig böjtölt. Csakhogy a vasárnapok az Úr intézkedésére nem lehetnek böjti napok, ezért toldotta meg az egyház a husvét előtti hat hetet még négy nappal, hogy pontosan „negyven” hétköznapon át tartson a mi böjtünk is.

7. *Bőjtöljünk mi is engesztelésből!* Sokakat a mai idők gyermekei közül megriaszt a böjt parancsa. Az egyház azonban nagyon jól tudja, hogy még egészségi okokból is szükséges időről-időre megtartóztatni magunkat a húsfelétől, sőt éppen a higiénia szabálya írja elő, hogy néha vonjunk el bizonyos mennyiségű ételket magunktól és ne terheljük túl amúgy is nehéz munkát végző emésztő szerveinket. Mégsem ezek az egészségi okok vezették őt a böjt parancsának s főleg a negyvennapos böjt törvényének előírására, hanem egészen lelki szempontok. Krisztus böjtölésének példáját követni engesztelésből is, de főleg lelki tisztulás szempontjából is egyenesen lelki szükséglet számunkra.

A bűn következménye ugyanis, mint láttuk, hogy nemcsak Isten kegyelmét és az örök boldogság örökségét veszítettünk el a bűnnel, hanem emberi természetünk is meggyöngült és rosszra hajló lett. Ennek gyógyítására a kegyelmen kívül nagyon is szükségünk van rosszra hajló kívánságaink, vágyaink és szenvedélyeink visszahajlítására, olyan gyakorlatra, mely lenyomja az alacsony szenvedélyeket és erőre segíti a lélek nemesebb törekvéseit. Ez történik éppen a böjttel. Letörjük vele a bűnös, alacsonyrendű vágyakat, erősítjük akaratunkat és a jóra irányuló

hajlamainkat. A „negyven szent hétköznapi” böjtjének ez a legmélyebb értelme.

8. *Vezekeljünk elmúlt életünk tévedéseiért!* Az első keresztyének azonban még önkéntes vezeklési és önmegtagadási gyakorlatokat is végeztek a böjten kívül. Ezek az önkéntes önmegtagadások, áldozathozatalok nem avultak el a századok folyamán, s még ma is éppen olyan jelentőségük van, mint a keresztyénség kezdetén. Forrásuk most már nem a megbántott Isten büntetésétől való félelem, hanem a szeretet fellángolása: hogy is tudtuk ezt a minket végtelenül szerető Jóságot megszmorítani, megbántani? Ebből a szeretetből fakadnak az önkéntes önmegtagadások és az erényekre való buzgó törekvések, melyekre nincsen ugyan tételes törvényünk, mint a böjtre, de amelyek a Krisztust szerető és követő léleknek komoly kötelességét jelentik, hiszen éppen ő tanította: „Legyetek tökéletesek, miként a ti mennyei Atyátok tökéletes!” (Mt. 5, 48.) A tökéletesség köteleke pedig a szeretet, tanítja Szent Pál (Kol. 3, 14), mely sugallja, hogy Isten iránti szeretetből sokszor vállaljunk ott is áldozatokat, szívességeket, jócselekedeteket, ahol erre pozitív parancs nem kötelez. Önmegtagadások, önkéntes áldozatok, szívességek, az erények gyakorlása mind odatartoznak tehát a „negyven szent hétköznapi” programja keretébe és nagyböjti teendőink közé. Ezek az áldozatok is „böjtot” jelentenek: böjtöltetjük velük önös hajlamainkat, önszeretetünket, kedvteléseinkben való élvezeteinket, és közelebb hozzuk lelkünket a szenvedő Krisztus példájához, személyéhez.

9. *Szenvedjünk Krisztussal, járjuk Krisztus keresztyútját!* A nagyböjt utolsó két hetét az egyház a *passio*, a szenvedés idejének nevezi. Ekkor különösen arról emlékezik meg, hogy Krisztus nemcsak meghalt, hanem sokat szenvedett is értünk. Az ő szent keresztje szenvedéseit és halálát is egybefoglalja. Az önkéntes vezeklések, önmegtagadások és áldozatok is szenvedést okoznak a testben élő embernek s ezekkel mi is bele akarunk kapcsolódni a bűn kiengesztelésébe, melyet Krisztus nyújtott a mennyei Atyának. Erre gondolt Szent Pál apostol is, mikor azt mondta: „Kiegészítem testemben azt, ami híja van Krisztus szenvedéseinek” (Kol. 1, 24). De az önkéntes szenvedéseken kívül maga Isten is küld néha alkalmakat, hogy szenvedéssel is engeszteljünk. A nagyböjt éppen ennek az ideje, hogy kicsit rendbe jöjjünk szenvedéseink, megpróbáltatásaink, gondjaink közepette. Az élet bajainak, kellemetlenségeinek és gondjainak gyümölcsöző elviselésére tanít meg a nagyböjt utolsó szaka, a *passio*, amikor Krisztus Urunk szenvedéseinek és kereszthalálának iskolájába vezet, hogy megtanuljuk e szenvedéseket zúgolódás, ellenkezés nélkül elviselni. Az élet megpróbáltatásai is hozzátartoznak a bűnök kiengeszteléséhez, a részünkről történő és Istennek tetsző elégtételhez, a lelki megtisztuláshoz és erényekben való gazdagodásunkhoz.

Ezt kell megtanulnunk az Úr keresztyútjától. Amikor érezzük, hogy nagyon sok jut ki nekünk a szenvedésből, s talán kifakadunk, hogy Isten megfélemez rólunk, akkor a nagyböjt nyomról-nyomra vezet Krisztus keresztyútján. Krisztus példája megtanít a szenvedésekre, betegségekre és kínokra keresztyútjával egyesülve, megbékélt és bűnbánó lélekkel elviselni. Ajánljuk fel neki ezeket szeretetből. Szükségünk van erre, hogy kiegészíthessék az ő szenvedése. Ezért járjuk szorgalmasan a nagyböjtben, különösen annak utolsó két hetében a *Keresztutat*, mely ezeknek a szenvedéseknek elviselésére nemcsak vigaszt és erőt nyújt, hanem fel is emel, hogy mi is Krisztussal együtt szenvedjünk, mert vele együtt akarunk a feltámadás dicsőségébe jutni.

10. *Készüljünk fel a husvéti szentáldozásra!* Valóban, a „negyven szent hétköznapi”-nak szomorú és bánatos hangulatán minduntalan áttör az a nagy igazság, amit a nagybőjtöt bezáró feltámadás ünnepe, a husvét Allelujája hirdet a léleknek. A nagybőjtben végzett lelki és áhítatgyakorlatainkat mint ragyogó aranyfonál szövi át az igazi öröm és boldogság érzése, ami majd a husvét szentáldozásban éri el tetőfokát, mert benne Krisztussal nemcsak a síron túl, hanem a szentségi színek alatt már most egyesülünk. A keresztyén hívó alaphangulata soha nem a csüggettség, hanem az a boldogság, hogy az Úr Jézus elment ugyan, de mégis itt maradt az Oltáriszentségben, hogy velünk egyesülve az örök élet és boldogság biztosítéka és záloga legyen, mert: „Aki e kenyeret eszi, örökké élni fog!” (Ján. 6, 60.)

Szent hitünk e nagy misztériuma sírontúli reményünknek biztosítéka, s ez az alapja annak a derűlátásnak, mely mindenkor vigaszt és lelki erőt nyújt nekünk. A husvét öröm — Krisztussal szívünkben — a feltámadás és Isten boldogságában való részesedés záloga számunkra. Ott majd a „negyven szent hétköznapi” soha el nem múló öröm ünnepnapjává válik.

SPANYOL AMOR SANCTUS

Gómez Manrique (1412?—1490)

NAGYHETI MÁRIA-SIRALOM

*Jaj de fáj, de fáj!
Fiam s Uram oda már!
Nemzett Dávid fája engem,
sarja, Mária vagyok.
Halljatok hát, halljatok:
hadd sirjam el nagy keservem.*

Jaj de fáj!

*Szólott hozzám Gábrriel,
hogy az Urat hordja méhem,
és keserű epességben
árván hagyott engem el.
Asszonyok közt Isten ujja
áldottá tett, mondta nékem.
S lettem, ime, szerencsétlen
szomorúak szomorúja.*

Jaj de fáj!

*Ó népek, kik szerte jártok
a világnak útjain,
mondjátok, kint hol találtok
olyat, mint a kinjaim?
S akinek van, asszonyok ti,
édes fia, férje, apja,
segítsen egy sóhajjal, ha
könnye velem nincs zokogni.*

Jaj de fáj!

*Sírnunk együtt, asszonynépek,
lányok, lányok, sirjatok csak!
Lám, inognak, sápadoznak
csillagai fenn az égnek;
lám, a templom dőlve, romban,
holdnak arca holt-halott;
sirjatok csak, sirjatok
fájdalmas nagy fájdalomban.*

Jaj de fáj!

*Sírnj, három rend, mindeniknek
minden népe, sírnj zokogva,
mert hogy bűnösök lemossa,
ártatlanul most ölik meg
fiamat is Uramat,
lelkem megváltó szerelmét!
Búmban holtá hogy ne lennék,
mikor szívem megszakad?*

Jaj de fáj!

GLOSSZA

*Kivül élek éltemen,
és reményem oly sovár,
hogy nem halnom kész halál.*

*Nem enyém az életem,
amióta vágy halaszt,
Benne élek: Uram azt
kéri, létem ő legyen.
Néki adtam teljesen
szivem, melyben írva áll,
hogy nem halnom kész halál.*

*Az égi szent szeretet,
amely éltet, börtönében
Istent rabbá tette nekem,
s szabaddá a szivemet;
s rabnak látnom az egek
Urát olyan fájva fáj,
hogy nem halnom kész halál.*

*Ah! mily hosszú ez az élet,
s mily kemény száműzetésbe,
vasbilincsbe, börtönéjbe
vetve synylódik a lélek!
De úgy kinez a reménylett
szabadulás vágya már,
hogy nem halnom kész halál.*

Luis de León (1527—1591)

*Szent Pásztor, hát magára
hagyod nyájad e sötét völgy ölében,
hol érted sir az árva,
míg te a tiszta égen
áttörve örök lakhelyedre térsz fenn?*

*Kik eddig vigadoztak,
de ezután csak búbánatban élnek,
s kebleden gyarapodtak:
most, elveszítve téged,
sovár szivükkel immár hova térnek?*

*Mit is nézhet a szem még,
arcod tündöklő szépségét ha látta,
s mi másban lelje kedvét?
és ki ne lenne drága
szavad után süketé bármilyen másra?*

*Ki vet már a haragtól
zúgó tengerre féket? szél dühére
nyugalmat ki parancsol?
Tőled megfosztva, révbe
hajónkat mely csillag vezérli végre?*

*Jaj! kurta örömünket
irigylő felhő! mi bánthatna téged?
Hová sietsz, mi sürget?
Oly dúsan szállsz te égnek!
s oly vakon hagysz minket, jaj! oly szegénynek!*

A LÉLEK SÖTÉT ÉJSZAKÁJA

Sötét éj közepette,
égve szorongó szerelmem tüzében,
ó áldott jószerencse!
kiszöktem észrevétlen,
hogy házam szunnyadt már pihenve mélyen;

bizton és rejtekezve,
a titkos lépcsőn, álruhám mezében,
ó áldott jószerencse!
bizton és rejtekezve,
hogy házam szunnyadt már pihenve mélyen,

az áldott éjszakában,
nagy titokban, hogy senki meg ne lásson,
és úgy, hogy mit se láttam,
s vezetőm és világom
nem volt egyéb, csak szívemben a lángom;

léptemet az vezette
déli féynél biztosabban világlón
oda, hol várt epedve
rég ismert drága párom,
és nem járt senki más azon a tájon.

Vezérem, éj, te voltál,
ó hajnalnál édesebb édes éjjel,
ó éj, ki egybefontál
menyasszonyt vőlegénnyel,
hisz szíve rég egy szív már a szívével.

Virágán kebelemnek,
mit egyedül csak néki tartogattam,
szunnyadva ott pihent meg,
és én csak simogattam,
s cédrus-lehellet legyezgette halkán,

s a bástyafok fuvalma
mikor hajával játszadozni kezdett,
édes-könnyűn a karja
nyakamon sebet ejtett,
s minden érzékem ájulatra ernyed.

Révülten, önfeledten
hajtottam arcom kedvesem fölébe;
minden megszűnt, s én lelkem
minden gondját letéve
veszttem a liliumok ligetébe.

Rónay György fordításai

A „CSILLAGOS ÉG” FELÉ...

(HARSÁNYI LAJOS költészetének delelője és alkonya)

Megelőző Harsányi-tanulmányunkban a költő fiatalkori verseivel foglalkoztunk, a szimbolista korszakkal. Jelen tanulmányunknak tárgya: Harsányi életének és költészetének delelője és alkonya. Az érett férfikort és az öregséget egy újabb világegés, a második világháború határolja el, s ez a világtörténelmi határvonal nagyjából egybeesik a költő életkörülményeinek változásával is: Rábapatonáról visszakerül Győrbe.

Harsányi Lajos az első világháború után, 1920-ban Rábapatonára került plébánosnak, s csaknem két évtizeden át ebben a rábaközi faluban lelkipásztorkodott. Kikerül a nagyváros forgatagos életéből a csendes falusi magányba, s ez a környezet és életforma változás jelentős nyomot hágy lírájában is. Eleinte úgy tűnt, mintha lantja teljesen elnémult volna. A *Toronyzene* megjelenése óta csaknem egy teljes évtized telik el, míg újra jelentkezik kötéttel. A hosszú szünet azonban nem a költői tehetség megtorpanását jelentette, hanem a stílusváltás lassan érlelődő korszaka volt. Harsányi Lajos egyénileg végigcsinálta azt, amit az egyetemes magyar líra nagy általánosságban Ady Endre 1919-ben bekövetkezett halála után. A huszas években, tudjuk, az új-népiesség iránya jelentkezik irodalmunkban és válik egyre inkább uralkodóvá. A konzervatívok és „nyugatosok” ellentéte egyre inkább elsímul, s új ellentét-pár váltja ezt fel: a népi írók és az „urbánusok” szembenállása. A költői tovább-fejlődés szempontjából szinte gondviselészerű, hogy Harsányi éppen ez időtájt kerül falura, s új életformája hatására így továbbra is „modern” maradhat, a szónak immár új értelmezésében. Hadd idézzük *Bánhegyi Jób*ot: „Káprázatos képekben látó fantáziája a falu világában leegyszerűsödött; a metafizikai gyökerű stíloromantika és szimbolizmus forró és dús pompáját felváltotta lírájában a földközelségű stílrealizmus.”

Kilenc évi hallgatás után 1926-ban jelenik meg a fentemlített sajátosságok jegyében fogant új verseskönyve, *A boldog költő*. A könyvet jellemző tudatos stílusváltást maga a költő bejelenti „Légy üdvöz, nap, szél...” című versében:

*Szavaim: forró, zengő rubinok,
Türkiz, topáz, smaragd, dús ékszerek,
Mik fénylettetek eddig szívemen:
Elmehettek! Nem kellett!*

*Szőke tüzek, forró kábulatok,
Mik lázban tartottátok életem:
Hüljete ki agyam tűzkatlanából
És hagyjatok békét nekem!*

*A nagy csapás, mely a világra sujtott,
Lelkem szeméből kiverte az álmot.
Látom: romlott a túlzott szépség
S a vak kultúra: álmok.*

*Helyébe jer, hív jószág, régi ember!
Kezedben só legyen, kenyér, kapa, kasza!
Légy üdvöz nap, szél, kis fűszál
És enyhe nyári éjszaka!*

*Süss tornácomra, régi hold !
Lábamnál fekszik nagy fehér kutyám
S én, színek, fények kábult régi rabja
Vágyom a hűs klasszikusok után.*

Kétségkívül programos vers ez; lássuk hát, hogy az új program hogyan valósul meg ebben a könyvben. — A katolikumot a „Giotto ecset-jével” című ciklus képviseli. Szonett-sorozat Mária életéről és képecskéik Szent Ferenc életéből, ugyancsak szonett formában. A versek hangulata, a költői stíl s a lazán kezelt szonett-forma is Juhász Gyula hasonló zsánerű parnasszista verseire emlékeztet. (A párhuzam nem erőszakolt, a „Juhász Gyula emlékének” szentelt egy későbbi Harsányi-vers a lelki rokonságról tanúskodik.) De míg Juhász tompa aszonánszokkal elkerüli a szonett rímhalmazának csilingelését, addig Harsányi szonettjei feszesebbek, s a szonettezés kapcsán egyre jobban elszaporodnak nála a bizarr, keresett, a hangulatból kiköppenő rímek, hogy csak a legkirívóbbakat említsük: „teuton — tejúton”, „bal khán — Balkán”, „háború — hág ború”, „Fáraó — jár a hó”, „kín dült — indult”, „hatalmát el — Stabat Mater”, „olasz — hol az”, „pápua — Pádua”, „a por — kapor”, „erkölcs — felkölt”, „szikes — Mikes” stb.

A bevezetőül idézett programadó vers irányválasztása inkább a kontemplatív bölcselmi költeményekben és a „Ruralia Hungarica” ciklus nyugodt vonalvezetésű falusi életképeiben, típusrajzaiban valósul meg. „Vágyom a hűs klasszikusok után”, írja a csendes parókia tornácán álmodozó költő, s nem nehéz ráismerni, kik ezek a hűs klasszikusok: Horatius (őt meg is nevezi) és Berzsenyi Dániel.

Ők az ihletői az ifjúságról, a dicsőség hiúságáról, a megelégedésről írott bölcselkedő, elmélkedő verseknek; nemcsak tartalmában, hanem formában is. Persze, Harsányi itt is nagyvonalú, nincsenek szabályos klasszikus veretű strófái, csak a sorok szeszélyesen klasszicizáló ritmikus lejtése és a strófát záró rövid adoniszi sorok szuggerálják a görög-római metrum illúzióját. Mintaképpen hadd álljon itt a tartalmilag is jellemző „Dunántúl dícséreté”-nek kezdő szakasza:

*Szeresse más az árbocos nagy hajókat,
Mik ingadoznak távoli tenger hátán,
Imádjon Alpot, gyönyörű Rivierát:
Én itt maradok szentelt dombjaid közt
Drága Dunántúl.*

Nem beszéltünk még a Harsányi költészetén végig-futó kettősségről, ami pedig ebben a kötetben is tapasztalható. Vajon miben? — Abban, hogy a „boldog költő” valójában — nem boldog. Magára erőltetett látszólagos nyugalma — épp úgy, mint Berzsenyinél — nem a lelki harmónia, hanem a melankólia nyugodtsága. A nyugodt felszín alatt belső nyugtalanságok gomolyganak, nem egyszer meg is hullámoztatva a látszólagosan nyugalmas felületet. Ezek a nyugtalanságok részint egyéni forrásból táplálkoznak; forrásuk: a magánosságra ítelt papi élet társtalansága („Nem az enyém”), az élet forgatagából való kirekesztettség („Üzenet Ovidiusnak”), az öregség közeledésének érzete („November elsején”), a letűnt ifjúság nosztalgiaja („Robog a szekér”), régi fájó emlékek felrévülése („Egy öregedő leánynak”, „A pap”)... Ám az időnkénti elborulások háttérében ott settenkednek már a közösségi bajok árnyai is: a költő éles szeme a falu idillikus felszíne alatt felfedezi a szociális kiegyensúlyozatlanságok goncterhes szövevényét. Mint például a „Búzakereszt” berekesztő tercináiban:

*De néha balsejtés is felcikáz:
Sok az ocsú. A szem aszott, silány.
Fehér szike homályos és laza.*

*Kalács helyett csak barna kenyeret
Süt akkor néked, szomorú gyerek,
Anyád, e dült és most özvegy haza.*

Ugyanígy a „Harsog a kasza” végsoraiban is:

*Minden remeg, ha harsog a kasza.
Mert egy az úr: a fekete kenyér!
Mert egy a baj: a vad, üres tenyér:
Kenyér nélkül e földön nincs haza.*

A közösségi szorongásnak ez a hangulata válik alaptónussá a következő *Mi cha él?* című kötetben (1933), s éppen ez ennek a könyvnek a legfőbb meglepetése. Az „Élet muzsikája”-beli „Hold és villanyfénnel” kapcsolatosan szoltunk a szociális érzés első rezdüléséről; nos, ez a halk rezdülés most már az egész könyvet betöltő hatalmas orgona-zúgássá válik. A költő személyes búja-baja a háttérbe szorul, a kor, a társadalom, az emberiség közös sorsa nyomul az előtérbe. A szubjektív individualista líra egyre inkább objektív, kollektív jellegűvé változik. Az ötven éves Harsányi Lajos a falusi parókia ámbitusáról jóval messzebbre látott, mint sokan azok közül, akik a magas polcokon intézgették az ország sorsát. — Ha az előző kötetében még Horatiust idézte: „Boldog, ki távol él a közbajoktól! — Kit nem gyötör harc, vér, bú, gonosz emlék!”, s ezért merte magát „boldog költő”-nek nevezni, — most immár rájön arra, hogy a „közvajok” elől nem lehet elmenekülni, a mai kor embere számára nem adatott meg a „procul negotiis” boldogsága, és a „beati possidentes” sem lehetnek valóban „beati”, mert a birtoklás boldogságát megkeseríti az a tudat, hogy millióknak és millióknak nincsen semmijük.

A szociális hangváltás legtisztábban talán „Az Örzse néni kislibái” című versében figyelhető meg. Úgy indul, mint egy kedves falusi idill:

*A faluvégen kék tó, tiszta tó.
Boldog libák Lidója: úsztató.
Smaragdzöld fű a partja: legelő.*

De aztán:

*Mint szörny rohan egy gépkocsi elő.
Elgázol öt citromszín kis libát
S tovább robot, mint Garabonciás...*

S a továbbiakban a közelgő háború apokaliptikus szimbólumává nő a gyilkoló gépkocsi, amely „bömbölve száguld, örülten siet, — elgázol kis libát és nagy szívet” és elpusztít mindent.

Igen, itt-ott mintha a régi szimbolista Harsányi térne vissza. Az emberekre leselkedő Gond „Fekete kutya” képében jelentkezik:

*Messzire volt még az éjfé.
Ültem sárga lámpafénynél.
Ültem szótlan, csendesen.
Messzetűnt időn borongtam,
Mikor boldog ifjú voltam
S nem gyötört gond semmi sem.*

*Hirtelen az ablakomnál,
Hol sötét eperfalombnál
Rígó szunnyad édesen:
Nagy fekete kutya mordult,
Fehér foggal rám vicsordult
És vonított rémesen.*

Poe Edgar híres „Holló”-jára emlékeztetnek ezek a sorok ritmusban, hangulatban; jelezve, hogy Harsányi szimbolizmusára az amerikai költő is hatott. — Szimbolikus vers a „Sasok és seregélyek” is. Az ormok kincsét féltékenyen őrző „görbeorrú nagy sasok”: a gazdagok; a sivár, kopár völgyben pedig „gazok magván tengődve él — százmilliónyi seregély”. És a seregélyek hada követelődzik: „Egy kis szabadabb levegőt! — Napot, vizet és legelőt!”

*A görbeorrú nagy sasok
Fejében nagy gond kavarg.
Az ormon lomhán mozgolódnak.
Mi lesz, ha eldördül a holnap?
A seregélyek hada vár.
A nap az égen elfakul.
Felhő süvölt ormon, alul:
Vihar szelétől rémüldöz a táj.*

De nemcsak a költői múltjából visszarévülő szimbolizmust, hanem az újabb modernektől eltanult, formaújságával meglepő szimultanizmust is a szociális problémák s egyéb világrengető kérdések feszegetésének eszközüül alkalmazza, mint például az 1933-ban íródott „Kihűlt tűzhányók”-ban:

*A széles úton zúg a vad menet.
Paraszt nógatja borzas ökreit.
Munkás lóbázza csontos ökleit.
A katona lovon. A pap kereszttel.
A bankár autón senkit sem ereszt el
Maga előtt. Az asszonyok ragyognak.
Gyerekek rángatja kezét a nagyoknak.
A tisztviselő könyveket cipel.
A kofa szörnyű kalapot visel.
A szolgabíró bottal vág utat.
A zsebmetsző tömött zsebet kutat.
Van lökdösés és láрма és zshivaj.
Megmegvadul egy fekete bivaly.
Egymást verik a sárba emberek.
Revolver pukkan. Hangosfilm pereg.
Jazz-band rikolt és vad sportörület.
Öles reklám és lángoló üveg.
Senki se úr. Mégis mindenki úr.
Egy embert öt-hat helyéből kitúr.
Mindenki törtet, vért köhög, remeg.
És hömpölyög az iszonyú menet.*

Régi stílrealizmusa is új szociális tartalommal telítődik, így például „A kalapácsos ember” remek életképében.

A világot gyötrő bajokért vissza-visszatérően a kapitalizmus mohóságát és az imperialisztikus hatalmi túltengést okolja, mint az „Ovidiusznak” írt keserű sorokban is:

*Új Cézár járma nyomja a világot,
Aminőt Róma még sohasem látott.
Nem ember: szörnyeteg. Arany a teste.
Aranyat eszik reggel, délben, este.
Nagyobb úr, mint a régi, vig királyok.
Nyomában éhség, inség, szörnyű átok.
Vámpirként szívja ki a földnek véré.
Országokat dúl, darabokra tép szét.
S míg Bábelen aranyat rak halomba,
Körötte nyúzott nemzetekből hekatomba...
Az égnek alja köröskörül lángban.*

*Arany-Cézár ül trónja aranyában,
De körülötte fült népek jajognak
S tán nem fogy el negyede sem a holdnak,
Mikor felnyúl a bosszuló kéz üszke,
Hogy Cézárt arany trónjáról leüsse...*

Az önző, szűklátókörű burzsoáziához szóló intő figyelmeztetése — „Polgár, nem halod a harangszót?” — egyúttal már elparentálásként is hat, mert a vissza-visszatérő refrén a vers utolsó sorában már megváltozik: „Polgár, nem a lélekharang szól?”

Profétai attitűdben szól az emberiséghez („A költő kiált”):

*Vádollak, ember, vérrel ferteztet,
Minden jó érzésből kivetkezett
Egymást agyonmart embercsöcselék,
Kinek az arany soha sem elég,
Soha sem elég!
Nem ismered az égi Gyermekeket,
Ki mindörökre elrendeltetett,
Hogy lenne a világnak: boldog béke.
Minden aranynál nagyobb kincse: béke,
Isteni béke!*

Már ezekből a sorokból is kicsendül, hogy a titáni erővel görgetett, egeken dörömbölő sorskérdésekre miben találja meg a végső feleletet a pap-költő. Az összefoglaló feleletet a férfias fenségű „Ki az úr?” című vers adja meg, amely a kötet élén áll, de tartalmilag inkább epilógusnak kíváncsoznék. A vers első részében felsorolja a „világ urait”, a második részben ugyanezek haláltánc-szerű menetben újra felvonulnak és elvonnulnak, s nyomukban litániás monotoníával ismétlődik: „És nem lesz mindig úr”, „És nem lesz többet úr”. Mert:

*Kezdetben volt az Isten.
Az Isten volt az úr.
S örökön és örökön
Az Isten lesz az Úr.*

És mi képviseli a már többször emlegetett jellegzetes Harsányi-ketösséget ebben a kötetben? — Az, hogy a gigászi nekifeszülések, az egész nemzet s az egész emberiség komor jövőjét idéző megnyilatkozások, a mindezt kifejezni akaró valóban „szélesvásznú”, az egyetemes életjelenségeket szimultán ábrázoló látomásos tablók mellett helyet kapnak benne a költő legszemélyesebb vonatkozású érzelmeinek és hangulatainak immár nem impresszionista színekben pompázó, hanem mednyánszkyosan, ősziesen borongó lelki tájképei is. Még pedig olyanok, amelyek a költői termés legjavához tartoznak. A hangulatuk közös: az elmúlás melankóliája. Már a címük is kifejező: „Nem még!”, „A haláltól ne félj”, „Ó, líra, líra!”, „Az őszi holdhoz”... És a mindüknél művészebb, szívhezszólóbb „Őszi szántás”, amelyben az öregedő költő jelene varázsos módon olvad össze a gyermekkor messzi múltból felködlő emlékképével:

*... Lelkedben ekkor könnyesen harangoz
Szép életednek régen eltűnt bája.
A kis falu. A Hany. A Rába-tája.
A kisgyerek. Kezében őszi szilva.
A gémeskút, a porbelepte szilfa.
Alatta készen áll fehér ökrével,
Összedrótozott járomremekével
Az öreg béres. Ajkán halk imádság.
S hol nemrég még arany kepék ragyogtak,
Megkezdődik — ó jaj — az őszi szántás...*

A *Mi cha él?* elolvasása után az az érzésünk, hogy ez a kötet jelenti Harsányi költői művészetének kiteljesedését, s hogy lényegesen újat már nem várhatunk tőle. S íme a következő *Holdtölte* című kötet (1938) mégis váratlan új meglepetést kínál. Formai újításnak látszik, de nem külsőleges valami, hanem lényegbe vágó. Egy szerkezeti sajátosságról van szó, amely némiképpen rokon a már eddig is megfigyelt litániázó versszerkesztési móddal. Mindkét jellegzetes jelenségre Marék Antal figyelt fel először Harsányi-tanulmányában, s így indokolt, hogy szó szerint idézzük őt: „Két érdekes szerkezeti tulajdonsága van Harsányi költészetének. Az egyik az, hogy egyes versében minden második sor egy és ugyanaz. Ez a megújuló kemény koppanás makacs ismétlődésével bizonyos ünnepélyes színezetet kölcsönöz a versnek, még jobban aláhúzza a költő mondanivalóit... Olyan a vers, mint egy középkori litániaszöveg, komor és eget ostromló, az ismétlődéseket a tömeg mondja, konokul s áhítatosan... De ugyancsak egyedülálló verseinek egy másik tulajdonsága is. A versek közé beillesztett, legtöbbször kétsoros, apróbetűs rövid kitérő ez, apró különvélemény, halk ellenmondás. Szinte szemérmesen szól itt önmagához, néha önmagával is szembeszállva. — Ha az első jellegzetesség olyan, mint a színpadi cselekménynél a díszlet, akkor ez a második olyan, mint a görög tragédiák előadásánál a kórus szerepe. A tragédia zajlik, a kórus méltatja a cselekményt, ítéletet mond vagy bírál, örül vagy elbúsul a történeteken...”

Mindehhez csak annyit tegyünk hozzá, hogy ezekben a formákban — különösen az utóbb említettben — Harsányi megtalálta és megalkotta a sajátos lelki alkatának legmegfelelőbb kifejezési módot. A megelőzőkben ugyanis sorozatosan rámutattunk az egész költészetén végighúzódo különös, ellenmondásos lelki kettősségre, megosztottságra, szinte mondhatnók: kételkedőségre. Nos, a fentebbi szerkesztési módok mellett egyazon versen belül megoszthatja önmagát, mintegy kiléphet önmagából, s lehet egy személyben a litániázó pap, s a mondanivaló tartalmát megerősítő, nyomatékosító tömeg; vagy pláne az utóbb említett szerkezetben önmagából mintegy kihelyezkedve sommázhathatja, kontrollálhatja, nem egyszer „halk ellenmondás”-sal kísérheti a saját mondanivalóját. (Megjegyzendő, hogy már a fiatal Babitsnál felbukkan egy hasonló szerkesztésű — s történetesen éppen papi vonatkozású — vers: „Anyám nagybátyja régi pap”.)

A kötet darabjainak csaknem a fele ezzel a szerkesztési móddal van felépítve, s azon túl is mindvégig kedvelt formája marad ez Harsányinak, s így érdemes ezzel — egy jellemző példán illusztrálva — közelebről is megismerkednünk. „A tükör” című verse ez:

*A város harsog és dörög,
Zengők az utcasarkok.
Az utcasarkon állok én,
Kezemben tükröt tartok.
Az emberek tolonganak.
En hangosan kiáltom:
— Igazmondó ez a tükör,
— Tekints belé, barátom!*

*Egy nyurga ifjú belenéz. A szeme félve rebben
És sáppadozva eltűnik a harsogó tömegben.*

*A nép gúnyosan felnevet.
Vásári szélhámost sejt.
Az egyik arcon durva bőr,
A másikon finom sejt.*

*En nézem őket zordonan
És hangosan kiáltom:
— Igazmondó ez a tükör,
— Tekints belé, barátom !*

*Egy szép kisasszony bele néz és ő is összeretten,
Es rémüldözve eltűnik a harsogó tömegben.*

*A nép elámul. Nyugtalan.
Egymást löki a körbe.
És bele pillant mindenik
A villogó tükörbe.
De mind fakó lesz hirtelen,
Mert ölnyi rémet látnak.
Riadian nyargalnak haza,
Ajtot, kaput bezárnak.*

*A tükröt ekkor fogvacogva magam elé tartom
S döbbenve állok magam is a néma utcasarkon.*

Mi mindennel jár együtt ez a sajátos szerkesztési mód ? Először is az eleve kitervezettség, a mérnöki megkonstruáltság érzetét kelti. Ha a séma szerint minden strofa után közbe *kell* szólni, akkor ez a kényszer szükségszerűen magával vonja a mondanivaló tervszerű elrendezését. Tehát nem a tartalom alakítja a formát, hanem a kész forma töltődik meg tartalommal. A vers tehát erősen intellektuális fogantatású. A közbeszólások balladásan szakadozottá, zökkenőssé teszik az előadást, s a balladai forma szinte önkéntelenül epikummal társul; s így mind az intellektuális elem túltengése, mind az epikus elem beférkőzése következtében egyre inkább távolodunk az ösztönös érzelmi lírától. — A szerkesztés néha ketős, s ilyenkor a két rész között rendszerint ellentét van, mint például a „Nádi hegedű”-ben a Cézár palotája s a Kisded istállója között. De rendszerint — nyilván a népmesék, népballadák hatására — a tagoltság hármas, mint sokszor már a cím is jelzi: „Három jó vendég” (a tavasz nap-sugara, új virágja és búzakalásza), „Három piros tojás” (Szent Péter kupolája, az esztergomi bazilika, a kis falu temploma), „Három rossz vendég” (novemberi szél, felhő, eső). Az egyes szakaszok között rendszerint — végül is valami poénban kifuttatott — fokozás van. Példaképpen — tartalmi időszerűsége miatt — hadd idézzük a hat-szakaszos „Jó ember”-t. Arról van szó benne, hogy mi legyen a tanítványa ? — Orvos ? — mérnök ? — gazda ? — költő ? —

*De nem, nem ! Mégis mást kívánok.
Az élet szörnyen megvert.
Egyetlen vágyam ma: a kézből
Kiűtni minden fegyvert.*

*Mert öt világrészből kiált a sóvár ősi ének:
— Minden szív álma: béke, ó hozsánna néked !*

*Nem feltaláló s lángész az, akit
A gyótrótt népek várnak.
(Légy jó !) Jó emberekre van
Szüksége a világnak !*

A kötettel kapcsolatosan hadd tegyünk még néhány — egyrészt előre, másrészt visszafelé mutató — észrevételt. Már itt megjelennek a költő utolsó életszakaszának uralkodó csillagzatai: a szent-szonettek, itt még csak a hazai Árpádházi-szentek modellirozásában. Viszont az előző szakaszra utal a nyugatos kapcsolat további ápolása. A „Halotti beszéd” kétségtől Kosztolányi hasonló című versének az ellenpárja. Amíg ez

megállapítja az elparentált halottról, hogy: „Nem kelti föl se könny, se szó, se vegyszer, — Hol volt, hol nem volt a világon egyszer...” — addig Harsányi verse ezekkel a magasba mutató sorokkal zárul:

*Megdermedt testét most a földre tesszük.
De lelke már a szférák túlrá hágott:
Istenbe tért... Az ő örök szemével
Amulva látja az — egész világot.*

A kötet utolsó verse pedig, „Az elfáradt lovas”, szimbolizmusával, ritmusával, hangulatával Ady Endre „Eltévedt lovas”-ára emlékeztet.

A költő következő — életében utolsónak megjelent — verseskönyve, az *Esteli körmenet* megjelenésének időpontját tekintve (1942) már a következő élet-fejezetbe tartoznék, de a versek zömmel még rábapatonai falusi ihletettségűek, s így indokolt, hogy itt emlékezzünk meg róluk.

A leghelyesebbnek tűnik az egész kötetet úgy jellemeznünk, mint egy hatalmas zenekari mű fináléját, amelyben az összes eddigi motívumok megismétlődnek. S így a kötet ismertetése egyúttal összefoglalása mindannak, ami jellemzőt eddig Harsányi költészetének két főszakaszáról megállapítottunk:

A proológus kezdő sorai:

*Szeretnék e borús világban
Utolján körülnézni még,
Megízlelni a lángoló ősz
Érett gyümölcs-ízét.*

*Utamra elkísér egy lassú
És ünnepélyes körmenet.
Velem jönnek, akik a földön
Szerettek engemet.*

És vele jönnek azok a jellegzetességek is, amiket ő szeretett. A vers ritmusa — egyenlőtlen szótagszámmal rimelő soraival — a fiatal Harsányira emlékeztet. A továbbiakban pedig „pirosuló ablakok”-ról, „kék hegyek”-ről és „piros fákllyák”-ról beszél, ugyancsak az ifjú Harsányi színdús kolorizmusával. Az utolsó sor — „Én már — az ég felé megyek” — ugyanazt a transzcendentalizmust jelzi, mint első kötetének bevezető verse: „... a víz tükörén ragyog arca az — Égnek.”

Kezdeti szimbolizmusának is nyoma van. Például a „Gyászjelentés”-ben, amelyben bejelenti a Nyár halálát:

*A hegytetőn a Hold két szarva gyertyaként ég.
Meggyújtja minden mécsesét a bársonykék ég.
Megérkezik a főpap. Arca bús, a haja ősz.
S temeteni kezdi a Nyarat a Biboros: — az Ősz.*

A sorokban egyúttal bennük van a pap sajátos szemlélet-módja is. A magyar sors „bús” szemlélete is újra felbukkan a közbeszólásokkal hármásra tagolt új balladás műformában, a „Magyarok”-ban, akiket az apai juss miatt öltre-menő Péter és Pál szimbolizál. Még a nádas sejtelmes hangulata is visszaréved: „Pirosan ég a hold már a Fertő-tó felett. — Az égen tűzijáték. Kigyúl a képzelet. — A Fertő nádjai közt — Egy lompos eb barangol. — Töri a nádat. Hangja — Vad félelemre hangol...”

Sőt még a régmúlt tengere sem süllyedt el visszahozhatatlanul:

*S ha majd elfárad minden földi szellem
És meghalnak a költők s meghal minden ember:
A kihűlt földön már csak te dalolgatsz
Örök daloddal — Roppant Költő — tenger...*

Az *Élet muzsikájá*-nak dalszerűen tömör rövid kompozícióival is újból találkozunk. („Az árnyék”, „Húszéves magamhoz”, „A Garabonciás szekeren”, „A patonai gesztenyefák”...) — A litániázó forma — szimultanizmussal egyesülve — többször is előfordul. Mint legjellemzőbb példát hadd említsük csak a „Világdrámá”-t, amelyben — a már ismert kosztolányis szerkesztéssel — az van felsorolva, hogy mi minden történt „Azon a szörnyű pénteken” (tizenkétszeres), és aztán „Azon a húsvéthajnalon” (ugyancsak tizenkétszeres ismétléssel).

A szonett-forma is képviselve van: „Falusi csend”, „Falusi tempomok illata”. És persze a keresett rímek sem hiányoznak itt-ott: „zászlók — Lászlók”, „várom — vár-rom”, „öreg szem — öregszem”, „Szeretnél (a folyónál) — szeretnél”, „arat, ás — aratás”...

A falusi idillek hangulata a már idézett szonetteken kívül más versekben is megnyilvánul, így az egyik legszebben, amely már a címében is jelzi egy életszakasz lezárultát — „Búcsú a falutól”, — de ugyanakkor azt is, hogy a falu képe örökre beívódott a költő lelkébe:

*Jöhet a tél, befödhet mindent hólepellet,
Hogy két szemem az arcod, ós falu, ne lássa:
Én egy maradok véled mindörökre immár
S bár életem, mint délutáni nap, hanyatló,
Úgy őrzöm emléked nehéz szívemben mindig,
Mint tenger zúgását a kagyló.
Mint roppant tenger zúgását a kagyló.*

A falu és a nép szeretetéből táplálkozó szociális érzés is megszólalik ebben a kötetében is, a „Mit akarok?” feleleteképpen:

*Azt akarom, hogy a nap mindenkire süssön!
Hogy ember embert soha többé arcul ne üssön.
Azt akarom, hogy a föld mindenkinek teremjen!
Hogy ember embert láncon tartani ne merjen.
Azt akarom, kemény öklöm folyton azért dörömböl,
Hogy mindenkinek jusson rész a felséges örömből...*

„A nagy kerítő” — ugyancsak balladás szerkesztésű versnek — elég csak a mottóját idéznünk: „Testvéreim, a Krisztus szerelméért, tegyünk valamit, mert a Szegénység, e nagy Kerítő, szörnyen garázdálkodik!” — Egy másik versnek pedig már a címe is a szociális fogantatásról árulkodik: „Három munkanélküli balladája”.

A szociális érzéssel együtt jár a béke-vágy, a háború-ellenesség, ami akkor megint aktuálissá vált. Ám — és ez is nagyon jellemző — most már nyoma sincs a harcias, lelkesedésnek. Az új háborúra a költő mindjárt — és kizárólag — béke-vággyal reagál. A „Három rém” közt — a dögvész és éhínség után — a háborút említi harmadikul: „Ó kelj fel, Isten és magad tipord el ezt a szörnyű háborút!” — „Haragszik a Nap”, mondván:

*Aldó sugárral addig
Nem néz a földre arcom,
Amíg az örült ember
Vérében áll a harcon.*

A költő a háborúskodás miatt szinte kiábrándul az egész emberiségből, s az Isten szájába adja bírálatát:

*A mindenség gyönyörű Paradicsom lenne,
Az egész világ boldog himnusz énekelne,
Ha nem lenne a kezed véres, világrossza: Ember!*

(Világrossza)

Mindezek a Harsányi-jellegzetességek igen gyakran — a versek egy-harmadában — a megelőző kötetben megfigyelt, néhol ellentétes kettős-, gyakrabban fokozatos hármas-tagoltságú, közbevetett sorokkal szakadozottá váló balladás vers-szerkezetekben jelentkeznek.

S végül az egész költészetén végigvonuló kettős-lelkűség, önmagával való viaskodás is hangot kap a kötet „Könyörgés magamhoz” című utolsó versében:

Ó szörnyű bálvány: Önmagam, kérlek, pihenj meg!
Hányd el sok fegyvered! Békülj meg, mint a gyermek!

Repüljenek élettádról a vad kérdés-ölyvek,
Ne vonzzon már a föld. Engedd, hogy égre törjek!

Az „Esteli körmenet”-ben tehát — mintegy dióhéjban — benn van az egész Harsányi. De csak a „kis” lírája. Meg kell még említenünk azt is, hogy a *Hagia Sophiá*-val megkezdett „nagy” lírát a rábapatonai években „trilógiá”-vá teljesítette ki a „De profundis”-szal (1927) és a „Túlvilági balladá”-val (1936).

Már a trilógia első részével kapcsolatosan Dantét emlegettük, mint mintaképet. Még inkább jogosult ez a „De profundis” esetében. Közben ugyanis megjelent az *Isteni Színjáték* teljes magyar babitsi fordítása, s ez kétségkívül erősen hatott Harsányira. Hiszen éppen ő volt az, aki még 1913-ban, a Babits-féle *Pokol* megjelenésekor a *Katolikus Szemle* hasábjain a legteljesebb elismerés hangján üdvözölte a nyugatos Babits Dantefordítását, írván: „Ez a fordítás, bár a kifejezésekben van árnyalati különbség, mégis a legjobb, melyet eddig ismerünk...”

A „De profundis” már külső formában is követi Dantét; tercinákban van írva. De mindjárt hozzá kell tennünk: Harsányi formabeli önkényessége itt is érvényesül, a tercinák nem fonódnak egybe a belső sor végződésének tovább rimeltetésével, hanem a második sorok a következő tercinákban visszhangtalanul maradnak, s így minden egyes versszaknál meg-megzökken a ritmus.

Az egész nagy kompozíció — bár önmagában is önálló egész — a *Hagia Sophia* szerves folytatása: amaz a lélek földi életéről szolt a hét szentség stációján keresztül, emez pedig a léleknek a halál utáni vergődését mutatja be. Szerkezeti kapaszkodók: a hét főbűn és a tízparancsolat. Az előbbieket felidézésével a Sátán akarja elrettenteni, kétségbe ejteni a testből távozó lelket, aki azonban őrangyalának biztatására a tízparancsolathoz fűződően tartja meg bűnbánatát és sorolja fel érdemeit, s végül is a szentek közbenjárására elnyeri bűneinek bocsánatát és feltárlul előtte az égi ajtó. — A „De profundis” a *Hagia Sophia* egyenrangú párja, sok tekintetben felette áll: kevesebb benne a szimbolikus zsúfoltság, több benne a közvetlen, szívtől szívhez szóló bensőséges líraiság. A költő meghatóan őszinte életgónása, de úgy, hogy ugyanakkor tükröt tartson valamennyiünk felé, hiszen a transzcendentális és morális problémák amennyire egyéniek, épp annyira közösek is valamennyiünkkel, az egész emberiséggel.

A mennyország kapujáig jutottunk el a „De profundis”-ban. Egy lépéssel tovább visz el a „Túlvilági ballada”; ennyiben tekinthető a másik kettő folytatásának és befejezésének. Ebben is ördögök és angyalok vetelkednek az elhunyt lelkéért, ám mikor végül is az utóbbiak győzedelmeskednek, nemcsak a mennyek kapujáig kísérik a lelket, hanem bevezetik magába a mennyországba. Az örvendező Úr feláll trónusáról és hétszer kinyújtja feléje aranyvesszejét. Öt jel az érzékeket oldja fel földi korlá-

tozottságuktól, a hatodik jel a szívet tölti meg örök szeretettel, a hetedik jel pedig az értelmet világosítja meg:

*Mert ez az üdvösség, a Menny,
Mihez már nem kell semmi:
Megkapni mindent, ami jó,
Mindent, mi rossz, feledni.
Tengerbe hullni, mint a Csépp.
Istenben — Isten lenni!*

Az ördögök és angyalok hármasa, a csodás jelek meg-megismétlődő heves száma a népmesék hatására vall. S valóban, az egész költemény már nem is annyira dantei, mint inkább üdén magyaros népmesei hangulatú; a formája is könnyedebb, dalszerű, előadása — mint a cím is jelzi — balladás. Mégis az az érzésünk, hogy a három rész együtt, a teljes Trilógia szinte méltóképpen pótolja a hiányzó magyar vallásos époszt.

Harsányi Lajos 1939-ben, a második világháború kitörésének eszten-dejében csaknem két évtizedes lelkipásztorkodása után megvált a rábapatonai plébánosságtól. És beköltözött utolsó állomáshelyére, újból a győri Káptalandombra. Mint székeskáptalani kanonok tért ide vissza. Komárom-kerületi főesperes, Szent Adalberti prépost és végül pápai prelátus lett. A magas egyházi kitüntetések bizonyára egyként szóltak a kiváló papnak és a katolikus költészeti rangos művelőjének, egyik vezérének. Ő maga nem áhítozott kitüntetésekre, még a *Mi cha él*-ben énekelte:

*Nem akarok megöregedni!
Legyen csak másé mitra és ágát!
Inkább vagyok fiatal levita,
Mint összeroppant öszfejú apát.*

Mégis elérkezett ennek is az ideje. A mitrával és az agáttal együtt lassan-lassan beköszöntött az összeroppanás is. Eleinte még töretlen erővel folytatta irodalmi munkásságát, tartotta a kapcsolatot a lüktető irodalmi és közélettel. De amint elbetegesedett, a káptalandombi kanonoki lakás egyre inkább az ételtől visszahúzódó, a halálra készülődő ősz költő remete-barlangjává változott. A rohamos ütemben fejlődő, iparosodó Győrből számára már csak a város középkori magja maradt meg, s ő maga is mint egy középkori ötvösmester ötvözte, cizellálgatta az evilágtól elvonatkoztatott, mennyekben járó, szentekről szóló szonetteit.

1951-ben fájdalmas prosztata-műtéten esett át, de ez meg nem mentette, csak meghosszabbította életét — és szenvedéseit. Ekkor fogadta meg, hogy száz szonettben dicsőíti égi pártfogóit, a szenteket. Gyűjteményének, mely kötetben nem jelent meg, stílszerűen a „Csillagos ég” címet adta. Többi versét is szándékozott kötetben kiadni „Fegyverletétel” címmel. Ez a terve sem valósulhatott már meg. 1956-ban a műtétet meg kellett ismételni. Az újabb operáció csak átmeneti enyhülést hozott. Végül is valóban keresztényi megadással tűrt hosszú gyötrelmes szenvedés után 1959 október 2-án, pénteki napon, három nappal hetvenhatodik születési évfordulója után elhunyt. A győri székesegyház kanonoki kriptájába temették el nagy részvét mellett.

Harsányi Lajos utolsó győri életszakaszának ugyancsak gazdag költői termése kötetben nem látott napvilágot, részben kéziratban maradt, részben a folyóiratok — főként az Új Ember és Vigilia — hasábjairól kell összeszedgetni. Ez utóbbi munkát nehezíti, hogy a költő nem egy alkalommal már kötetben megjelent régebbi verseit jelentette meg újból.

ami egyrészt ezeknek a verseknek időt-álló voltát igazolja, másrészt pedig azt, hogy a költő az ország új életében is irodalmi szerepet igényelt magának, nem szakította ki magát irodalmi életünkéből, írni, szerepelni, hatni akart.

Az egész költészetén végighúzódó kettősség új verseiben is jelentkezik. Vissza-visszatérő témája a test és lélek viszonya („Vers a lélekhez”, „A lélek szól a testhez”, „A medréből kilépett patak”, „Titkok titka”, „Vazul szeme”). Ezek inkább általános szintű elmélkedések. Egyénibb színezetű a „Békekötés”, amelyben üzenetet küld mindenkinek, akik vele egykor harcban álltak, hogy békét köt velük és szívből megbocsát nekik:

*Csak egy valaki aggaszt még az emberek közt,
Ki néha: mint az ördög, néha: mint az angyal.
S míg minden fegyverét nem rakja lábaimhoz.
Nem kötök addig békét — önmagammal.*

Versei egyre inkább a szociális témakör és a vallásosság körül polarizálódnak. Az előbbieknél egyenesen kedvezett az új korszak beköszöntése, az utóbbi irányzat kibontakozását viszont nem gátolta, nem akadályozta semmi.

Szociális versei főként a paraszti életformából merítik tárgyukat: „Aratás előtt”, „Szület”, „Búcsúk”, „Herceg és arató”... Vallásos költészete pedig egyre inkább — százsípú orgonához hasonlóan — a szentek dicsőítésében összpontosul.

Tartalmi újdonság tehát nem igen van az utolsó költői korszak termésében. Formai sem igen: továbbra is uralkodó forma marad a megelőző kötetekben kialakult balladás szerkesztési mód, később pedig — szinte egyeduralkodóan — a szonett.

S mégis joggal beszélünk ebben a záró periódusban is tovább-fejledésről, ami abban nyilvánul meg, hogy képalkotó fantáziája váratlanul gazdagodik az egyre inkább technikai irányban fejlődő új kornak képelemeivel. A természeti képek a gép-korszak képeivel keverednek. Rendkívül jellemző példa erre az „Évszakok” sorozat egyik darabja:

*A nap mint felriadt kamasz,
nagy pejlovára pattan hatkor,
vágatni kezd és hirtelen
berregni kezd ezernyi traktor.*

*Nagy angyal fűti a napot,
azért olyan heves a nyár,
a föld forog, harsog, dörög,
olyan mint egy nagy, furcsa gyár.*

*A gyárban minden énekel,
mozognak lusta, nagy daruk,
kerék forog, csapágy csepeg,
a villany út és visszarög.*

Ezek a technikai életből merített képek még a legvallásosabb szellemű versekbe is beszűrődnek, mint például a karácsonyi hangulatú „Jőjj hát” című költeménybe:

*A gépek és az atom és a könnyű nylon
lihegve és zizegve áhítják sugárzó mosolyod,
minden kerék, csapágy könnyen s vígabban fordul,
ha mosolyodnak tündökletes olajával végig locsolod.*

A lelket így aposztrofálja a „Vers a lélekhez” című versében:

*Ezer-karú csillár vagyok
s te vagy e csillár villánya.*

„A lélek” pedig így „szól a testhez”:

*Szeretlek, mint forró madár a fészket,
repitlek, mégis én vagyok a vészfék.*

Még a Szent Rókusról szóló középkorias hangulatú szonettbe is belevil-
lannak a modern élet képei:

*Nagyváros. Kórház. Éter. Tompa villany.
Az orvos kése mint a villám villan,
S a szent felé halk sóhajok lebegnek.*

Íme, ami kezdetkor szinte csak ígérete volt a modernségnek, hogy a költő
„keres villanyfény s holdvilág közt — valami örök szépet”, az most, az
élet alkonyán kezd kiteljesedni.

Ám az ezirányú kiteljesedést megakasztja a betegség. 1951 tavaszán
jelenik meg az Új Ember hasábjain a „Dante a pokolban” c. Harsányi-
vers. Ebben tudósít betegségének és az első operációnak infernális szen-
vedéseiről. A dátum a megtorpanás kezdetét jelenti. Utána a költő egyre
inkább elszakad a jelentől és a földtől, tekintete a régmúlt és az ég felé
fordul. Mintegy fogadalomból, tehát programosan, megírja a szentekről
szóló száz szonettjét, amelyeknek összefoglaló címéül ezt szánta: „Csil-
lagos ég”. S van valami jelképes nagyszerűség abban, hogy az öreg, be-
teg költő fölé, aki ifjan úgy indult el, mint az égi „Napkirály rokona”,
élte alkonyán csillagos ég borul. A szentek csillagos ege:

*Kisebb-nagyobb a fényük színe-lángja.
A vértanú piros, fehér a lányka,
Király szolgál, ha Assisi misét mond.*

*Úr volt, szegény volt, arra nincs tekintet.
November elsőn ünnepeljük mindet,
A lelküktől oly — csillagos az égbolt.*

(Mindenszentek)

A száz szonettből álló ciklusnak csak mintegy harmada jelent meg
nyomtatásban. Sok közöttük a sikerült alkotás, amely a szonett-forma
kényszerű tömörségével valóban éles körvonalú, jellemző profilját raj-
zolja meg egy-egy szent alakjának. Ezek mintegy egy darabból faragott
szoborszerű alkotások. — De már Goethe is panaszkodott a szonett-for-
mával kapcsolatosan: „Nem tudom magam kényelmesen érezni itt, — én
legszívesebben egész fából faragok, — s most pedig időnként enyvezni
kell.” Nos, a goethei „enyvezés” kényszere megérződik Harsányi több
szonettjén is, amelyek fáradtabb ihlet szülöttei. Az egyre gyakrabban fel-
bukkanó erőltetett bizarr rímek is jelzik ezt: „tóra-Thóra”, „Dante-andan-
te”, „Litván-tanítvány”, „estelenkint-esztelen kint” . . . A „Gonzagai Szent
Alajos”-ról szóló szonettben „kankalinkék-ég”-ről van szó, ami nyilván-
való elírás a kökörcsin helyett.

Harsányi ez utolsó költői korszakának is van egy nagyobb szabású
epikus-lírikus alkotása, a „Keresztút”-ról szóló szonett-koszorú, amely
azonban összefüggően, teljes egészében nem jelent meg, hanem csak egyes
részleteket közöltek belőle az említett folyóiratok. A szonett-koszorúnak
nevezett bonyolult szonett-kombináció meglehetősen ritka műforma a ma-
gyar irodalomban. Tizennégy szonettből áll, amelyek olyan módon kap-
csolódnak, hogy minden megelőző darab utolsó sora az utána következő
első sorával azonos, s ezek az első sorok aztán összeolvasva egy önálló
tizenötödik szonettet alkotnak, az úgynevezett „mesterszonett”-et. Har-
sányi előtt mindössze négy magyar szonett-koszorúról tudunk, ezek: Bangó
Pető „Adeliná”-ja, József Attilától „A Kozmosz éneke”, Kotzián Katalin

szerelmes szonett-koszorúja és az erdélyi Székely János „Bólyai”-ja. A keresztútnak — a szonett-forma soraival egyező — tizennégy állomása szinte önként kínálkozik szonettkoszorús feldolgozásra. Ezt a lehetőséget aknáztá ki ügyes leleménnyel Harsányi Lajos a szenvedés-történet epikumát az egyes eseményekhez fűződő vallásos érzelmek lírájával vegyítve. S a költő ez utolsó nagyszerű alkotásán megérződik az is, hogy ihletforrásul nemcsak Krisztus — hanem a versíró saját szenvedései is szolgáltak. A költőnek ez a magasztos hattyúdala mindenképpen méltó betetőzése egész költészetének.

*

Összefoglalóul megállapíthatjuk, hogy Harsányi Lajos nemcsak a katolikus, hanem az egyetemes magyar költészetnek kimagasló, jelentős alakja. Eletművével kapcsolatosan az újabbkori magyar költészet legnagyobbjainak — Ady, Babits, Kosztolányi, Juhász Gyula — nevét kellett megemlítenünk, akiknek azonban nem szolgálai utánzója, hanem egyenrangú társa, lelki rokona volt. Szinte egy időben indult velük, s példájukat követve vált megújítójává, s mindvégig egyik vezérévé a modern magyar katolikus költészetnek, bizonyosságot adván egyúttal arról is, hogy a katolicizmus nem azonos okvetlenül a konzervativizmussal, hanem nagyon is jól megfér az irodalmi újszerűségekkel. Ugyanakkor a múlttal is tartotta a kapcsolatot, még pedig a legnemesebb klasszikus hagyományok — Horácius, Dante, Berzsenyi hagyományainak — folytatója lett. Ám nem rekedt meg semmilyen külső hatásnál, mindezeket határozott profilú, önálló egyéniségébe olvasztotta. És túl tudott lépni sajátmagán is, lépést tartva az egyetemes magyar költészet új irányú fejlődésével: az impresszionista szimbolizmustól minden különösebb zökkenő nélkül eljutott a realista új-népiességig, mindvégig megtartva költészete előkelően magas színvonalát. Sőt állandóan tovább-fejlődve. Minden újabb verskötete szolgált valami — tartalmi, formai vagy stílusbeli — újdonsággal. Fejlődése töretlen egyenesvonalú, nemcsak az esztétikum, hanem a katolikus moralitás, lelkeség szempontjából is. Terjedelemben is jelentős, mintegy hatévszáz költeményt felölelő költői életműve a magyar költészetnek mindenkor maradandó értéke lesz.

Halálakor a róla szóló nekrológban barátja, fegyver- és irodalmi vezértársa, Sík Sándor többek között ezt írta: „Itt az ideje, hogy megrajzoljuk egész pályája képét, felmérjük és magyarázzuk költészetének gazdag értékeit, megállapítsuk a század katolikus költészetében elfoglalt úttörő és vezéri szerepét és az egyetemes magyar irodalomban megillető helyét; hiszen neve immár az irodalomtörténeté. A Vigilia vállalja is ezt a feladatot.” Bánhegyi Jób kéziratosszerű összefoglaló tanulmányának birtokában jelen sorok írója vállalkozott erre. „Menetközben” azonban rá kellett jönnie, hogy egy folyóiratba beleszorítható tanulmány nem elegendő Harsányi Lajos költészeti érdemeinek, jelentőségének méltó megörökítésére. Így meg kell elégednünk azzal, ha Harsányi-tanulmányainkkal sikerült felhívunk a figyelmet a további adósságokra, amelyekkel még Harsányi Lajos emlékének tartozunk. Mindenekelőtt össze kellene állítani irodalmi munkássága teljes bibliográfiáját. Összegyűjtésre és kiadásra várnak élete utolsó szakaszának szétszórta megjelent vagy még kéziratban lappangó alkotásai. Szükség lenne egész költői termésének filológiai-kritikai szempontú felmérésére is, életének és költészetének monografikus feldolgozására. Mindez még a távolabbi jövő feladata. De ha a Vigiliában közzétett elemzéseink révén néhány lépéssel is tovább jutottunk e távolabbi cél felé, úgy érezzük, hogy munkánk nem volt hiábavaló.

BARSÍ JÓZSEF EMLÉKEZETE

„A férfiú, kinek emlékét ez órában megújítani kívánom, nem tartozik a tudomány halhatatlanjai közé; egyszerű, szerény munkása volt a magyar tudományosságnak.” Így kezdte méltató beszédét 1897-ben *Vargha Gyula* a Magyar Tudományos Akadémia gyászülésén, amelyet *Barsí József*, az egykori bicskei plébános emlékére rendeztek.

A tudományos monográfiák ma már nem tartják nyilván a nevét, nem idézik hirlapi cikkeit, személye elfelejtődött a történelmi idők forrágatagában. Pedig méltó arra, hogy felidézzük nevét és harcos életét, mert az 1848-as nagy függetlenségi harcnak kiemelkedő személyisége volt, aki írásával nehéz napokban segítette a forradalom ügyét.

Ismét visszatérünk a Tudományos Akadémia ülésén elhangzottakra. Az akkori jellemzés ma is tökéletes és helytálló: „Világos elméje mohón szívta magába az ismereteket, szívében pedig, erős magyar hazafisággal párosulva, a keresztény hit hamisítatlan morálja, a bántalmakat is megbocsájtani tudó hazaszeretet lakott.”

Barsí József születésekor — 1810. február 23-án — a *Neumann* családnévet kapta. Édesapja sziléziai származású iskolamester volt a Bars vármegyei Jano-Lehotán. Az élesesű fiú, aki akkor csak a szlovák és a német nyelvet beszélte, alsóbb tanulmányai elvégzése után a beszercebányai egyházmegye szemináriumába kért felvételt. 1832. július 12-én Pesten bölcsészdoktorrá avatták és a rákövetkező évben, április 6-án áldozópappá szentelték. Ekkor már francia, olasz és angol nyelven is olvasott, s közben a magyar nyelvet is tanulgatta, de maga mondja, hogy már 35 éves volt, amikor folyékonyan tudott magyarul beszélni. Annyira magyarnak érezte azonban magát, hogy ebben az időben már egy rokonlelkű fiatal papársával magyar olvasó együletet alapított, vállalta a betegeskedő német-prónai tanító helyettesítését és megkezdte rendszeres tudósításait a hazai lapok részére. Riportokat, „íránycikkeket” és verseket küldött a szerkesztőségekbe, melyek szívesen közölték írásait.

Életének fordulópontja következett, amikor több más beosztás után megkapta a bicskei plébániát. Bicskén lakott öccse, *Neumann Antal* is, aki nagytehetségű mérnökember volt. Itt ismerkedett meg *Batthyány* Kázmér földbirtokos jószágkormányzójával, az altonai egyetemen tanult jeles csillagász és matematikus *Nagy Károllyal*. Ez az amatőr-tudós, aki saját költségén csillagvizsgálót is építtetett, hamar befogadta társaságába a művelt és megnyerő modorú plébánost. Így azután 1846. augusztus 2-től, bicskei beiktatásától kezdve sok országos hírű férfit ismert meg *Neumann József*, mert *Nagy Károly* otthonában sűrűn megfordult *Kossuth*, *Deák*, *Vörösmarty*, *Klauzál Gábor*, *Batthyány Kázmér*, mindazok, akik pár hónap múltán új utakra vezették a felemelkedni kívánó országot. S ajkukról a bicskei plébános lelkesen szívta magába a kor mozgató eszméit, a politikai és gazdasági haladás feltételeit, s ilyen tárgyú aktuális cikkeket helyezett el maga is a pesti és pozsonyi lapokban.

Mint a legtöbb tollforgató ember, eredetileg *Neumann József* is a költészettel próbálkozott. Görög, latin és nyugati nyelveken írta első klasszikus verseit. Ahogy azonban elsajátította a magyar nyelvet, műzsáját is magyar nyelven szólaltatta meg. 1847-ben már jókora kötetrevalót gyűjtött össze *Pacsirta, mezei zengemények* címmel. A kötet — amely sajnos, nem került nyilvánosság elé — az utolsó kéziratok tanúsága szerint már a forradalmi követeléseknek ad hangot. Az *Állásunk* című ver-

sében elmondja, hogy a három évszázada tartó harc utolsó óráit éli a magyar nép, s véget kell vetni a szembekötődésnek, az osztrák uralkodóval szembeni albarátságnak. A győzelem a népé lesz, de még nincs itt az idő, a magyarság egésze még nem sorakozott fel vezetői mögé. A *Haza* című versében a nemzeti függetlenségért száll síkra, mert nem lehet és nem szabad tovább zsarnokságban élni.

*Ha egyszer a király maga
Ront népet és hazát:
A nép, mely rátör s elveri,
Csak védi önmagát.*

A pesti királyi cenzor, *Reseta*, sajátkezűen írta rá a kéziratkötegre: „Kihagyván a töröltteket és kijavítván a javítandókat, megengedtetik.” De az utolsó, a nemzet függetlenségét követelő verseket teljes egészükben kihúzta. Nem sokkal később, 1848. január 16-án engedélyezte ugyan a verseskötet hiánytalan kiadását, de a márciusi nagy napok forgatagában Barsi már nem szorgalmazta a kinyomtatást, s így költői műve örökre kiadatlan maradt.

A pesti nép győzelmes forradalma tette lehetővé a bicskei plébános igazi újságírói működésének megindulását. Cikkeit „Barsi-Neumann” József néven küldte be Kossuth lapjához, aki kihúzta a németes Neumann nevet, s ezzel „Barsi József”-re keresztelte át. Neumann most már ezt a nevet viselte haláláig. Kossuth ugyanakkor felszólította, hogy dolgozzék rendszeresen a lapjába. Itt is jelentek meg azután legfontosabb politikai cikkei. Október 5-i vezércikkét *Bajza* József főszerkesztő olyan horderejűnek ítélte, hogy csillag alatt kérte a többi hazafias lap szerkesztőit a cikk átvételére. Október 18-i iránycikkében Barsi a bécsi véres napokhoz fűzött megjegyzéseket. Az osztrák, olasz és szláv tartományok jövőjével foglalkozva felvetette a detronizáció lehetőségét is és hozzátette: „A habsburgi dynastia 321 éves uralkodása alatt a föld minden gazdagsága mellett koldúsok, a szellemi és erkölcsi tehetségek bámulatos bősége mellett diótelenek, a legrégibb szabad intézmények mellett rabok vagyunk...” Az uralkodóház támadása mellett a magyar mágnásokat is a vádlottak padjára ülteti. „Nincs honi semmi, mit ki nem gúnyoltatok, el nem rontottatok, vagy legalább el nem hagyatok volna... Hová szándékoztok lerakni jövőtök talpkövét? A nép, vagy a hitszegő Habsburgok mellé?” Felsorolja, hogy akik a történelmi elhivatottságra hivatkozva vindikálták maguknak a nemzet vezetését, cserébe csak árulást, szórakozást, élvhajhászást és a saját vagyonuk halmozását adták az országnak, és kiszolgálták a bécsi kamarillát.

November 18-án V. *Ferdinánd* lemondásának kérdését vizsgálja. Biztosítékot kér, mert lehetetlennek tartja a közös uralkodó személyét. December 3-án *Vigyázzunk!* című vezércikkében féltő hangon szól a nemzethez. Felveti a nagy dilemmát: „... az a kérdés: magyar szabadság-e, vagy austriai gyámság... magyar és német, olasz és lengyel szabadság-e vagy kancsukakormány?”

Az események gyorsan fejlődtek. *Windischgrätz* seregei nyomultak Pest felé. Útjuk során két foglyot ejtettek: egy győri gabonakereskedőt és „egy veszedelmes rebelist”, Barsi József bicskei plébánost. Összeláncolva vitték őket Budára, a Werbőczy utca 9. szám alatti József-laktanyába. Annak idején itt volt bebörtönözve Kossuth, innen szabadították ki *Táncsics* Mihályt. Barsit 1849 január 16-án vitték először a „faggatóba”, azaz *Kossalko* császári vizsgálóbíró elé. „Ismerjük a bicskei kígyófészket — kiáltotta a tábornok —, kezeink közt vannak a bizonyítékok, hogy ott

egyenesen a köztársaságot készültek kikiáltani!" A vizsgálóbíró kitörése persze túlzásnak látszik. Az aulikus főurak azonban éppen a bicskei Batthyány kastélyban járultak hódolattal Windischgrätz herceg elé, s így Barsi személye is eléggé központba került. Naplóját megtalálták Bicskén és annak alapján összeszedték a hírlapi cikkeit is, amelyek eléggé alá-támasztották a vészörvényszék előtt emelt vádat. Emlékiratainak tanúsága szerint Barsi maga is meglepődött, amikor látta a nagy köteg újságot, mert a forradalom lázas napjaiban észre se vette, hogy hány helyre írt lelkesítő cikkeket. Vádként szolgált ellene, hogy felolvasta a szószerkéről a Honvédelmi Bizottmány december 22-i körlevelét, hogy ismerte és jó viszonyban volt Kossuth Lajossal, hogy lázította a „császár alattvalóit”.

A börtönben Barsi csak egyetlen éjjel volt egyedül. Másnap már tucatszámra szállították oda a politikai foglyokat. Ide került a letartóztatott Batthyány Lajos miniszterelnök is. A vizsgálatot Barsi ellen is befejezték, de hadbíróági tárgyalásra nem került sor. A magyar honvédek tavaszi hadjáratában vereséget szenvedett az osztrák hadsereg és Pest mellől is futásban keresett menedéket. Tizenöt szekéren, erős katonai fedezet mellett szállították el a főbenjáró bűnösöket, köztük Barsi Józsefet is. Hosszas, bizonytalan kimenetelű volt az útjuk. Ezért adta emlékiratainak Barsi az *Utazás ismeretlen állomás felé* címet, mert sohasem tudhatták, hol állnak meg, hová mennek. Adalékként említhetjük, hogy János-házán, amikor a helybeliek megtudták, hogy kik vannak a szekereken, az egybegyűlt nép ki akarta szabadítani őket. Batthyány miniszterelnök azonban, aki bízott az osztrákok ígéreteiben és a független bíróságban, maga csillapította le a lakosokat. Útjuk, mint tudjuk, a laibachi várbörtönbe vezetett, majd a világosi fegyverletétel után Barsit is a hirhedt Újépületbe szállították vissza. Szeptember 12-én hirdették ki előtte az ítéletet. *Húsz évi vasban töltendő várfogságot róttak rá.* A későbbi adatok szerint Haynau mindenképpen halálra akarta ítéltetni, de a hadbíró — ilyen is volt — ellentmondott a „bresciai hóhérnak”. Haynau akkor ezt írta az ítélet hátuljára: „Ha ezt az embert agyonlőtték volna, nem terhelné az államat. Az állam nem köteles öt húsz évig ingyen eltartani!” Így azután Barsi úgy kapta „kegyelemből” a húsz évig tartó várfogságot, hogy azt „saját költségén” kell letöltenie.

Hat és fél évig volt Barsi az olmtüzi, josephstadti osztrák várbörtönök foglya. Emlékirataiból, valamint rabtársai börtönnaplóiból kiderül, hogy nehéz szívvel, de elviselte rabságát. *Földy* János írja 1851. március 12-én az olmtüzi várban: „Szontagh Pál négy napja nem szól senkihez egy szót sem. Ez nem meglepő e falak között. Barsi-Neumann, a bicskei plébános, három hete csak imádkozik és nem beszél senkihez. Agyunk elnehezül, elhomályosul. A honvédtisztek, kik tavaly jöttek ide mint deli férfiak, éltük virágjában: önmaguk árnyékai. Kiszáradt katángkórók.” Az államfoglyok kézimunkákkal és tanulással üzték a nyomasztó időt, az agyvelőt bénító unalmat. „Legnagyobb kapacitás közöttünk Barsi-Neumann — írja a továbbiakban *Földy* —, aki hírlapi cikkeiről ismeretes.”

Barsi József 1856. július 2-án szabadult ki börtönéből, ahol, szavai szerint, jelen volt „Magyarország kicsiben”. Munkabírását nem vesztette el, mert börtönéből is számos cikket írt az olmtüzi *Neue Zeit*-be és a bécsi *Wanderer*-be, „Anonyme Briefe eines Ungarn” álnéven. Az amnesztia után az *Orczy*-családhoz került nevelőnek, mert bicskei plébániáját időközben, 1849 márciusában, *Barics* Imrével betöltötték. Kéziratai, tanulmányai mind elkallódtak és teljesen új életet kellett kezdenie 46 éves korában. Üres óráiban hírlapi cikkeket írt a *Vasárnapi Újság*, *Politikai Ujdonságok* és főként az ellenzéki *Szegedi Híradó* részére. *Szinnyei* Jó-

zsef, a nagy bibliográfus szerint csaknem valamennyi lappal és folyóirattal kapcsolatban állott. Olmützi verseit *A pacsirta kalitkában*-t persze most se tudta kiadatni, hasonlóan angoltól, franciától fordított kéziratait sem. 1861-ben állást kapott a pesti reálgimnáziumban. Földrajzot és német nyelvet tanított. Politikai nézetei azonban szemet szűrtak a helytartótanácsnak és pár hónap múlva innen is kitették az egykori rabot. Barsi ekkor kijelentette, hogy elfogadja Deák Ferenc kiegyezési elveit, majd azt is megígérte, hogy nem ír többé politikai cikkeket, s teljesen a tudományosságna szenteli további életét. Így történt, hogy 1867. májusában Gorova István miniszter a megalakuló Statisztikai Hivatal tudományos tisztviselőjének nevezte ki. Munkásságáért három év múltán a Tudományos Akadémia levelező tagjává választották. Élete végén megvakult és így halt meg 1893. március 18-án.

Úgy érezzük, a mai nemzedék is méltán maga elé idézheti Barsi József alakját. Egyike volt azoknak, akik példamutatóan össze tudták kapcsolni katolikus hitüket a magyar nép jólétét emelő társadalmi haladás elősegítésével.

IRODALOM: Szinyei József: *Magyar írók élete és munkássága*. 1891. 1. kötet. 611–614. hasáb. Vargha Gyula: *Barsi József emlékezete*. Budapest. 1897. Földy János: *Világostól Josephstadtig*, 1849–1856. Bp. 1939. 323. oldal. Barsi József: *Utazás ismeretlen állomás felé*. 1849–1856. Bp. 414. oldal. *Hírlapok*: Kossuth Hírlapja. 1848. okt. 18, okt. 28, nov. 18, nov. 25, dec. 3. szám; *Március Tizenötödike, Jövő, Pester Zeitung, Ungarn* 1848-as számai; *Vasárnapi Újság* 1857–1860. évfolyamai.

E GYÖNYÖRŰ VASÁRNAPON

*E gyönyörű arany vasárnapon,
ahogy az ünnep csendjét hallgatom,
szeretném, ha odakinn kocsí várna
s a két vad ló prüszkölné rugkapálva.
Rokonomhoz mennék egy kis városba
s a dombok oldala kéken csillogna.
A nap úgy izzana, mint a parázs,
az lenne a csodás kirándulás.
Robogna a kocsí, távol hegyek
füstölnének, mint mikor integet
kendővel valaki s a réten lepke
könnyű, vitorlázó szárnya lebegne,
szívem kitárulna s ahogy a vidéket
nézném, azt mondanám: „Mily szép az élet!”
Átrobognék több falun és tanyán
s megérkeznék két órá s út után.
Unokatestvérem élém sietne.
„No, csakhogy eljöttél,” — szólna nevetve.
S uzsonna előtt megnézném a kertet,
melyben madarak s méhek énekelnek.
S dicsé rném a rózsákat s mérhetetlen
fényesség ujjongana a szívemben.
Mert vannak tiszta örö mök, csodák,
mikor szívünket mámor járja át,
mikor a lélek felemelkedik
és izleli a szépség ízeit.
Most is ily örömről álmodozom
e gyönyörű, arany vasárnapon.*

Ölbey Irén

(Az Avilai Teréznek nevezett Donna Theresa Cepeda levele Donna Rosita Alonso y Sanchez-hez.)

1.

Fenségednek, az Úrban Leányomnak és a földön Úrnőmnek írom ezt a levelet én, a méltatlan szegény Theresa nővér, a kicsi Rositának. Ej no, hát illik-e ilyen zavart teremteni, Kedves Gyermekem? Remélem, még nem ment ki újra a világba, nem lett újra a mi kicsinyke Rositánkból Alonso y Sanchez márkinő s az Alkirály leánya, — s ha igen, akkor kérem Fenségedet, bocsáson meg vakmerőségemért, hogy így szólítani mertem. Emlékszik-e még... de nem, megszidlak, micsoda zavarokkal dúlod fel összes gyóntatóinkat, Marquesa, a szent engedelmesség terhe alatt... de ismét nem, nem parancsolok semmit, csak kérve-kérem, gondoljon csak vissza a mi oly szeretetteljes első találkozásunkra — ah, micsoda magányos és nyomorúságos falu ez a Los Rosas itt Castiliában, nemrég átutaztam rajta! S rád gondoltam, Marquesa, Fenségedre, akkor már fájdalommal. Nyár volt s a gunyhók csupasz kővei ájtultan égtek az égről áradó, haragvó, pusztító tűzvész alatt, akár az Ön szíve. Most ebben a lelki betegségben.

De amikor mi találkoztunk, tél volt, kősvatag a jeges szélben. Szinte elképzelhetetlen, hogy amikor a félhold uralkodott Castilia felett, valami előkelő mórnak, talán egy fejedelemnek rózsakertjei virultak itt. Azt mondta Ön, hogy a mór nyári kastélyának széthordott kőveiből épült az egész falu, s a régi idők emlékeiből csak a Ti omladozó kerek bástyatornyotok maradt fenn a falu közepén. Igen, ezt magam is láttam; rózsáitól befutottan, két emeletével is alacsonyban emelkedik a házak szürke, barna és rózsaszín cseréptetői fölé. Most nyáron égő virulásban, de ha jó a tél, az őzlábnyi vastag ágak csupaszon és mereven fonják be a holt kőveket, amikbe belekapaszkodnak.

Itt élt Ön... Azaz, hogy nem is itt. Mert való ugyan, hogy apjái volt az alacsony torony és a mellé épített udvarház, melyek különféle asszonyi ágakon át való öröklődéssel kerültek a család kezébe. De Ön, Marquesa, nem tudta felvidítani magányos apjának szívét, így hát ami a bástyatorony emeletén lévő kerek szobából az ablakon át látszott, a látóhatáron túl kezdődő és folytatózó másik világ volt az, ahol Fenséged élt, képzeletben.

Ah, ah! Kacagnom kell az örömtől. Micsoda varázsos világ volt ez. Valamikor az enyém is, én is beszéltem róla, hisz én is ilyen voltam, mint Te, csak nem ily olajzöld arcú, nem is sápadtan hallgatag, hanem eleven, vidám teremtés, és szomjasan olvastam a vastag könyvek meséit arról, hogy a látóhatáron túl egy másik világ kezdődik, ahol idegen fejedelmek élnek. S apjuk után hatalmon osztozó hercegfiai útik el irígyen hetedik öccsüket derekassága miatt, s az rongyokban, de tündöklő fegyverekkel kóborol szerte a világon, és ime, mór királyfival találkozik, aki fele-bíbor, fele smaragdzöld ruhában lovagol, néger szolgák és tarka tollak közt, de keresztény anyától való és hajlik Krisztus hitére. S legyőzve keresztvíz alá is hajtja fejét s ettől kezdve ketten vágják át magukat csodás kalandokon. Amikor egyikük feleséggel és gyermekkel ura egy tartománynak, el kell szakadnia mindenkitől, mert barátja bajba jött s ő esküvéssel van kötelezve megmenteni. Am ez alatt hitetlenek törnek az árván maradt országra s most azt kell kihúznia a bajból. Így fonódtak bele a mesék a végtelenbe.

Emlékszem, mennyire rabul ejtettek akkor ezek a mesék, akárcsak Téged; s Te nem ismerted anyádat. Magad mondtad — a szolgálányok mondták neked —, ő is olyan olajzöld bőrű volt s hallgatag, akárcsak Te. Azalatt, míg férje a tengeren túlra ment, hogy kincseket szerezzen, kapott rá a könyvekre

magányosan. Don Sanchez azonban nem kincseket szerzett. Alkirálya lett Nyugat-Indiának, de ellenségei miatt börtönbe került, csuklóján a láncok hegeivel tért vissza feleségéhez, ki miután férje visszatért, gyermeket adott neki, Tégéd s hamarosan meghalt. Így lettél Te magányos, anyád könyveinek bújója, lesve azt, ami e látóhatáron túli világból felbukkan az úton.

Hát bizony, csak szökött, kóbor katonák, cigányok, kereskedők, nyájakat hajtó marhahajcsárok, fuvarosok, diákok jöttek-mentek az úton s koldúsok. Mióta az új világ tenger aranya ömlik spanyol földre, azóta — furcsa — egyre többen lesznek a koldúsok. Don Sanchez házánál mindig kaphattak egy tányér levest, — de Te egy este élénk vitára lettél figyelmes, amely alatt a konyhában folyt. Annyiszor elmondtad nekem, kisleányom, négy szemközt, hogy tudlak és látlak. Apád nyers hangja erősködött valami mellett s amikor Te lejöttél az emeletről, a konyhába vezető falépcsőn, három idegen asszonyt láttál álldogálni a tűzhely vörös, meleg fényében Apád előtt.

— Szállást nem adhatok! — mondta Don Sanchez mogorván — megpihenhettek és ehetek itt, de ha itt alusztok híre megy és Castilia minden koldúsa hozzám könyörgi be magát szállásért. Nem lehet kibírni, annyi koldús van már itt!

Te fenn álltál a falépcsőn és kíváncsian néztél minket. Egyforma fehér-barna ruhát viseltünk, mindjárt megnyertük részvétedet. Nem ismertél bennünket. Én pedig azt gondoltam: — Nohát, ez a leányka, ez a sápadt bimbó, ugyan milyen lehet belülről? — És láttuk, hogyan figyelsz alá, óvatosan, — íme, igen, félsz apádtól. Én megsajnálalak. De nem tudtam megszólalni, mert valóban nagyon rosszul voltam. A kordé, amellyel idáig jöttünk, kegyetlenül összerázott, fáztam a januári szélben, olyan voltam, mint egy darab fájdalom és görcsbe szorult jégdarab. Az orvosok nem tudják, mi bennem ez, ez a mindig kiújuló fájdalom. Az a testvérünk szólalt meg, aki a kordét hajtotta, — mór vér benne és okosan és ügyesen tud kérni.

— Uram — mondta alázatosan, — Donna Theresa, a mi nővérünk beteg! — és rám mutatott, akit a másik támogatott. A faluban egyetlen fogadó volt, de még szinte a lépcső alatti lyuk is zsúfolva volt, nem tudtak befogadni. Apád azonban nem látott belőlem mást, mint egy sápadt arcot és félt, hogy a nyakán betegszem meg és ki tudja, talán nem is azok vagyunk, akiknek látszunk, annyian csavarognak most koldússá lett asszonyok afféle öltözetekben. Te azonban megsejtettél valamit, a jövőből és lejöttél a lépcsőn.

— Engedje meg, Senhor — szólítottad meg őt, olyan félénken, hogy azonnal tudtam, ez a félénkség nem való arra, hogy itt maradjon, — engedje meg kérem, hogy én láthassam vendégül saját szobámban.

Látszott, hogy mindig ilyen voltál Apáddal szemben. Mindig ily merev, és nem is tudsz más lenni. Apád is ilyen volt hozzád.

— Ha akarod — szolt udvariasan és mogorván. — Ha akarod... szólhatsz cseléideidnek.

Te hozzám fordultál, a beteghez, és mondani akartál valamit, de nem tudtál az elfogódottságtól. Én pedig a görcstől nem tudtam szólani. A mór apáca mondta:

— Donna Theresa köszöni a szívésséget, Senhora! — És az úgy hatott rád, mint később mondtad, mint valami fejedelemsnő, aki helyett udvartartásának tagjai beszélnek, pedig én minden vagyok, csak fejedelemsnő nem; nem tudok parancsolni csak kérni, nem tudok vezetni, csak engedelmeskedni, s látod, most is milyen szépen kérlek, engedelmeskedj majd az isteni szeretetnek.

— Kérem Donna Theresát! — mondtad Te s ez valahogy természetes volt és tetszett neked, hogy Te sem szólítod meg közvetlenül őt. Apád pedig, látam, megütődve nézett, amint felvezetted őket, s a garádics fordulójánál az emeletre tértünk.

Amint lefektettek engem a kerevetre, azt lehetett hinni, azonnal meghalok. Ez az volt, ami ifjúkoromtól rám szokott jönni, ez a halálos görcs, a titokzatos Ajándék nekem, jól tudom. Jeges hidegségben megnyilvánul irántam az isteni Szeretet minden forrósága; keserűségében minden édessége. S csak Téged sajnáltalak, hogy ki vagy téve ennek a látványnak. Az arcom egyre sápadtabb lett. Először egyre jobban sárgult, később hirtelen lett áttetszően fehér.

Te pedig rémült voltál, valóban nem láttál még ilyent. Olyan rémült letél, hogy egészen meghatódtam. Olyan voltál, mint egy kicsiny ijedt galamb, s az alacsony mór teremtés, hogy vigasztaljon, így szólt hozzád:

— Ne féljen, kérem, kicsiny Senhora, nem hal meg a beteg. Így szokott lenni nála mindig! Donna Theresa kéri, ne hívasson senkit és ne nyugtalanodjék miatta.

Te leültél egy székre, és arra készültél, hogy elsírd magadat. Hiszen ez olyan volt, mint a halál. Egyik kísérom a fejemnél állt, a másik a lábamnál. Mozdulatlanul, imádkoztak, csak a mór apáca fordult oda hozzád:

— Bocsásson meg, Senhora! Anyánk sürgős úton van, fontos ügyben, azért betegen indult el, Donna Theresa ő. Nem hallott róla még?

De Te akkor még nem hallottál rólam. És ezeknek a jóindulatú nővéreknek meg kell bocsátaniuk azt a tévedésüket, hogy az embereknek künn a világban egyéb dolguk sincs, mint hogy rólam halljanak. S miközben egyszerre úgy éreztem visszatérnek az élet színei, a mór apáca megérezte, mit akarok. És így szólt hozzád:

— Donna Theresa kéreti, Senhora!

Félénken és habozva előléptél és kissé ingadoztál, majd leültél a kerevet szélére és megfogtad hideg és kemény kezemet. És ebben a pillanatban ott voltál, ahol a homályos ég a sötét földdel egészen összeér. A két apáca pedig váltakozva kezdte mondani az éjszakai zsoltoszmát, a gyönyörű „Ante luciferum genitus” antifonát. S a „Surge illumire Jerusalem”-et már én is együtt mondtam velük, és arra fölültem és szóltam hozzád:

— Gyermekeim, most már jól vagyok, nagyon köszönöm a jóságát. hajlékot és fedelet adott...

2.

Íme, úgy lettünk egymással ismerősök, így tudtam meg minden titkodat, — azok ketten rég aludtak már a földön, elnyűtten az egyik, másik sarokban a másik, ahová ágyat tudtál vetni nekik, szegény kis Marquesa (lám, hogy megfeledkeztem arról, hogy így szólítsam, és magázzam) s egész éjjel suttogott nekem; székben ülve az ágyam mellett; minden titkát, ami csak ártatlan gyermekszívében volt, elmondta és sírt, mikor a hajnallal tova kellett mennünk, mert vártak már minket és megigértük, hogy megérkezünk. Ön pedig megígérte, Senhora, szíve minden hevével, hogy a miénk lesz. Én csak mosolyogtam akkor, mert tudtam, hogy az még nem komoly akarat, még csak érdekesség, az idegen élet érdekessége, amely először állt házunknál a látóhatáron túlról. Akkor aztán észre sem vette, hogyan kezdtem irányítani ezt a dolgot. Először elvettem szívét a meséktől, s valaki Másnak adtam s amikor Don Sanchez észrevette ezt, ijedtében férjhez akarta adni. De akkor már késő lett, — a félénk szív Krisztusé volt, nála keresett menedéket a világ félelmei ellen, bűneink csordája ellen, a kísértések ellen, képzelgések ellen. „Ő megszabadít majd minden képzelettől” — írta nekem egy levelében. S valóban, Senhora, Fenség, már akkor nagyon kellett aggódnom képzelete miatt.

De végülis meglett. Tordesillasban lett felavatva, mert elárulom, az utolsó pillanatig sem tudtuk nevét, amelyen hívni akartuk. Rosita, igen, ezt megtartjuk, de miről? Ön, Fenség azt akarta, hogy a Gyermekek Jézusról hívják. De mi haboztunk. Mert éreztük, hogy nem alkalmas rá. S akkor, percekkel előtte, mintegy születése ihletében, úgy döntöttem, hogy a vérről verejté-

kező Jézusról nevezzük el, de akkor még nem tudtam, miért. Örült neki és búsult miatta és minthogy azt akarta, hogy Vízkereszt vigiliáján legyen a beöltözése, tapsolt és ujjongott, hogy kitekintve aznap dér helyett fagyos hó volt, — vékonyan és szakadozottan, de mégis mintegy mennyasszonyi fátyol, a vérrel verejtékezőről nevezettnek. Igaz, mire a beöltözés miséjére került a sor, már piszkos volt és olvadt. S ez kedvetlenséget okozott Önnék. Mi nem is szeretjük, ha a jelöltek ilyen jeleket magukra vesznek és értenek, de ezt a napot nem akartuk megzavarni.

Pedig itt kezdődtek a nyomorúságai, Marquesa. Ej, hát mit kell hallanunk Fenségedről? Hát illik-e olyan aggályosnak lenni, hogy feldúljuk vele mindenki nyugalma? Amikor először jött a dolgaival, hogy ilyen vagy olyan bűnt kifejejtett, még mosolyognunk kellett túlbuzgósága miatt. Mi magunk is leg többben keresztülestünk ezen. Sok minden oka van az ilyennek. Elgondolkozom okain, s meg tudom vigasztalni. Szigorú és hideg apja volt. Marquesa, oly nagy az Isten, oly távoli és oly alaknélküli, s különösen az Atyaisten oly elképzelhetetlen, oly elrettentő, hogy sok vonását látjuk benne egy kemény apának! Hát persze, hogy félünk tőle, sőt rettegünk is. Én azt mondom, hogy Senhor Sanchez-el, az Alkirály öfelségével, oly sok vizálya volt e lépése miatt, drága Marquesa, számítottam is rá, hogy ez a betegség előbb-utóbb kitör. Azért vigyáztunk annyira az Ön lelkének egyensúlyára, Senhora, azért helyeztük olyan helyre, ahol az újoncmesternő, akinek pedig próbára kell tennie a jelölteket, a legderűsebb kedélyű. Ezért engedték, hogy újjongjon annak a frissen esett hónapnak; nem bántuk, hogy mint menyasszonyi fátyolt képzelje el. Ezért volt az újoncmesternő Önnel szemben olyan rendkívüli óvatos, ezért állott ellene oly állhatatosan, hogy gyóntatót cseréljen és rendkívüli gyóntatót kapjon. De végül belefáradt, másik gyóntatót javasolt. Ez kemény ember volt, egyenesen durva, de az sem bírt Önnel. Így lett Fenséged réme a mi összes gyóntatóinknak.

Ekkor egyszer keresztültatva zárdáján, megpillantottam Önt lesoványodva, szomorúan az asztalnál ülni s az aggályosság kedélybajának összes külső jelei között imádkozni a kórusban. Megesett Önön a szívem, Gyermeke. Hogyan segítsek ezen a dolgon, mit tehetek Fenségedért? Elérkezett az esti reakció, és látszott, mily óvatosan vált néhány szót a többi noviciákkal, éppen csak kényszerből, hogy megfeleljen a rendi előírásoknak, de eleve riadtan, mert tudta, hogy az Ellenség akár bármelyik szavukba belekapaszkodhat s leterítheti, akár csak valami elképzelt gondolatnak árnyékával Önt; akár egy indián mérgezett nyila. S én hiába mosolyogtam, hiába nevettem, hiába mutattam meg, hogy kell értelmeznie itt a szabályt, nem segített. Mécsese éppen ott égett Ön mellett és megvilágította arcát; megmutatva, hogy milyen a lelkiállapota.

— Ej no, gondoltam magamban, milyen bolond ez a kicsiny menyasszony, ez a balga szűz; hogyan lehetne jobb kedvre deríteni? — És körülnéztem ott s a kasztanyettet, amivel az énekesternő az antifonákat és himnuszok fordulóit csattogtatja ki, pillantottam meg.

— Mi lenne, hogyha táncolnék? — kérdeztem azokat, akik körülöttem voltak. Tanácstalan, döbönt pillantások válaszoltak. De azután voltak, akik értették. Az Ön újoncmesternője is. Ezek nevettek, és tapsoltak:

— Nagyszerű lenne! Donna Theresa, kérjük, táncoljon nekünk!

Felragadtam a kasztanyettet, eljártam, már ahogy tudtam, a farandolát. Istenem, régen táncoltam, fiatal-leánykoromban táncoltunk egymással, s mind kacagtak engem és tapsoltak, olyan valóban ügyetlen voltam, és ráadásul jól meg is játszottam, ahogy megforogtam és hajladoztam, még most is látom az Ön nagy, sötét, szemét, ahogy halvány arcából meghökkenve nézett. Tökéletesen nem értette! Nem értette, hogy nemcsak szabad, hanem kell is vidámnak lennünk, mert csak így lehetünk elfogadottak és szabadok a jó Isten előtt.

Nem törődtem vele, eltáncoltam és meghajoltam Fenséged előtt és hogy ne vegye észre, hogy a felvidítására volt csak ez a tánc, befejeztem, s még vidáman beszélgettünk a Completorium idejéig, s hajnalban elutaztam, mert végeztem azzal a dologgal, ami odahívott és más tennivalóm volt. De a teendőim mögött kedvetlenül kísért az a gondolat, hogy valami komolyabbat kell tennünk Önért, Marquesa. S íme most előttem előjárójának levele, hogy aggályossága gyógyíthatatlannak látszik, nincs más hátra, minthogy békében megváltjunk egymástól. És mivel tudják, hogy felvételi kérését én támogattam és Önnel továbbra is törődtem, nem akarják, hogy tudtom nélkül tegyenek.

Nos, Marquesa, Fenség, tudja meg, hogy előttem megírva a levél, amelylyel hozzájárulásomat adom a dologhoz. De még él bennem valami remény, hogy mégis... elküldöm ezt a levelet, mind a kettőt, és Önre bízom a döntést.

3.

De előbb engedje meg, hogy elbeszéljem ezt, megírom Önnek, hogy mikor nem volt ismeretlen az aggályosság. Sőt ez Önnél is erősebben elővett, amikor még tudatlan voltam a lélek dolgaiban. Óh, majdnem hogy belehaltam. Idehallgasson, de ezt igazán nem szabad elmondani senkinek, de senkinek. Olyan bolondság, hogy szégyelem magamat miatta.

Ez ott történt Becedasban, ahol oly súlyos beteg voltam, nagybátyámnál, és ahol nemcsak ezzel a testi betegséggel kellett küzdenem, de a lelki betegség támadásaival is. Szóval Becedasban, ahol nagynehezen, rettegve meggyóntam. A pap már ideges volt, és mikor sápadtan felálltam, hogy megismételjem a gyónást, mert valami olyan gondolatom van, ami egészen mássá teszi. nem engedte, hanem kényszerített, hogy áldozzam. Én pedig áldozni mentem. Szörnyű volt, de erőltettem magamat, és íme megtudtam áldozni. De végre a szemem rebbsent egyet, vagy valami más történt velem: úgy, hogy az ostyából egy darabkát, egyetlen szilánkokat csak, a földre láttam hullani. De olyan bizonytalan voltam benne, hogy nem mertem szólni a papnak.

Magamhoz vettem a Szent Testet, s kínlódva vártam a mise végét, hogy egyedül maradjak és ha valóban leesett volna, megtaláljam, mert mise közben mégiscsak szégyeltem volna ezt tenni. De íme, már ez a szégyen is önvád volt és gyötörni kezdett. Hát ennyire gyöngé és félenk vagyok, hogy még ezt sem mertem megtenni, hogy azonnal lázasan keressem ezt a Szent Testet, amely annyit szenvedett értünk mindnyájunkért. Önvád marcangolt, hogy nagy bűn ez, és nagy bűn a gondolatba beleegyezni is... S én azt hittem, beleegyeztem. Szédültem és majdnem újra rajtam volt a görcs, nem tudtam szólni a papnak, aki úgyis bosszús volt a kínlódva és rémüldözve végzett gyónás miatt. S elment.

A kis falusi templomban nem volt már senki rajtam kívül. Szürke volt és hideg; az oltár és a díszek aránya is gyászolt velem együtt. Szédültem és tá-molyogtam, és a lehullt kis ostyadarabot persze, hogy nem találtam. S akkor egy pillanatra megnyugodtam és elindultam. A következő pillanatban eszembe villant, hogy bizonyára a talpamra került valami módon. Leültem a legelső padra és óvatosan átvizsgáltam talpamat, de nyomát se találtam. Soha nem feledem el ezt a pillanatot. Oly hidegen és idegenül sugároztak körülöttem a szép kis falusi templom meghitt fényei, az arany oltárok és a festett szobrok, de én a kárhozát fia voltam, a nyomorult, ki az Úr Testén tapos s valóban, azon tapodva jöttem ki a templomból, magam sem tudom már, milyen nyomorúságos állapotban, milyen megalázzottan.

Dehát Fenség, Gyermekeim, ezek a dolgok mind oly értelmetlenek. Nem volt az életnek semmi íze sem számomra. Künn gyönyörű tavaszi napsütés volt a gyönyörű spanyol falucska fölött, amelyben éppen akkor virágoztak a fák; még most is látom az olajfák ezüstös zöldjét s a somfák arany fátyolát, a passziflórákat, s a lapos latin cseréptetőket, amelyek fölött melegen sötétkék,

szinte fekete volt az ég. És benne egy mindenekfölött rettenetes, kegyetlen Isten trónol, ítéletének borzalmával, mely előre is a pokolra vetett engem.

Visszatámolyogtam a templomba. Nem tudtam volna senkinek sem a szemébe nézni. Olyan irgalmatlan volt az, olyan képtelen; nem hiszem, hogy átéltem volna valaha is életemben keserűbb pillanatokat. A fájdalomnak az a mélye volt, amikor már nem tudtam sírni sem. Megsírathatom-e végtelen és borzalmas nyomorúságomat. Ültem a templomban a padon és elkezdtem gondolkodni. A csalódás borzalma fájt... és akkor egyszerre, az egésznek éppen a szörnyű képtelensége hozta magával, hogy megpillantsam önmagamot és egyszerre csak csengően felkacagjak. Hát Isten volt az, akit magam elé képzeltem, és aki engem kárhozatra sujtott? Egyszerre csak megpillantottam azt a képzeletembe bezárt Istent... hát lehet az azonos az Égnek és Földnek hatalmas Urával? Ez a gondolataimnak félenk rezdülésére is bosszúállóan lecsapni készülő hóhér, az aggályosok Istene lenne az Igaz Isten? Amit akkor átéltem, máig sem tudom helyesen és pontosan megfogalmazni. Amikor ezt Önnek mégis megfogalmazom, Marquesa, Fenség, természetesen úgy teszszem, hogy alávetem magamat az Egyház ítéletének és amennyiben nem fogalmaztam volna pontosan, eleve a helyeset vagyok hajlandó elfogadni. Ez a gondolat valahogy így hangzik: *csak akkor vagyunk tökéletesek, ha lelkiünk mintegy boldogan látja valahol, lent a mélyben, saját tökéletlenségét s kacag felette!*

Mert ki az egyedül tökéletes? Isten! S a lelki élet leggonoszabb kísértése az, ha hozzá mérjük tökéletlenségünket! És nem szeretetből akarunk tökéletesek lenni, hanem gógból és nem azért, hogy alázatosak legyünk előtte, hanem, hogy majdnem egyenlőek vele.

Elgondoltam mindent és azt hiszem, abban a pillanatban gyógyultam meg. Ehhez a gyógyuláshoz azonban még valami más is kellett, amit szintén felismertem ott és akkor, s ami úgy hatott rám, mint a villám; ezt a felismerést magamban hordozom azóta is és soha nem történt meg, hogy még csak kísértésbe is lettem volna visszaesnem az aggályosságba. Láttam — nehéz lenne most elmondani, milyen összefüggés kapcsán láttam — a vérrel verejtékező Jézust.

A képzeletére akarok hatni, hisz az aggályosság bizonyos vonatkozásban nem más, mint elrontott képzelet. Lelkiünk képzelőereje által elrontott kép az Istenről. Azért mondom el ezt, ilyen részletesen. Íme, lássa Ön is! Kimegy Jézus az Olajfák Hegyére, a tanítványok már fáradtak. Odaszól nekik — féltve őket attól a kísértéstől, hogy nagyon is embernek fogják őt látni a szenvedésben és amiatt elpártolnak — odaszól nekik: „Vigyázzatok és imádkozzatok, hogy kísértésbe ne essetek!” És akkor, hogy ne lássák, előre vánszorog és beleborzong abba, ami reá vár. Valóságos emberi természete fellázad és előre tiltakozik a szörnyűség ellen: hogy a legborzalmasabb kínokat elszenvedje. Mintegy hiába, hiszen ezek csak a lehetőségét teremtik meg a mi üdvösségünknek, de vajon hányan élünk vele? Reszkette fekszik ott, s angyal jó megerősíteni. S akkor jön a legborzalmasabb. Átéli a mi bűneinket. Elárulom Önnek, Fenség, hogy erről volt egy külön látomásom: szemléltem Őt, mint valami végtelen kristályt, amelyet mi gyalázatos bűneinkkel, azok tudomásulvételére kényszerítve, megbántva az Ő végtelen Szentségét, elképzelhetetlen sérelmet okozva neki, beszennyezzük! Ezzel a mindentudással Ő előre látta mindama bűneinket, amelyeket mi el fogunk követni ellene, s akkor, az Atya bűneink miatt ellenünk való jogos haragjának tengerében ott feküdve, és előre elszánva magát arra, hogy mégis magára veszi a világ bűneit — vérrel verejtékezik, fejét a részvétlen süket porba hajtva. Vércseppjei a porba hullanak és ott elvegyülnek a földdel. Ekkor arra a melegre vágyakozva, amit a barátaival való együttlét okozna neki, legalább az emberek szeretete, odavánszorog tanítványaihoz. De a szomorúságtól kimerülten, alva találja őket.

Felrázza őket, mert közelednek már a fáklyák és a zaj s kezdődnek az Ő megpróbáltatásai és szenvedései. De a jelenet középpontja mégiscsak az, amikor Ő a föld süket porába hullatja verejtékét, a vért, amit bűneink látása sajtol ki belőle. Ekkor látott Ő minket előre, valóságos és képzelt bűneinkben ... ekkor vagyunk mi egyedül vele... négy szemközt... ekkor szenved értünk úgy, mintha csak mi egyesegyedül volnánk a világon, egymagunk meg-
 rakva őt bűneink súlyával... s kinek volna kedve őt megterhelni még a képzeltekkel is, rárakni olyant, ami valótlan. Ezért kellett volna elmélkedni sokat, Marquesa, a Vérről Verejtékezőről. Am még mindig nincs késő. Most befejezem ezt a levelet, mert sürgetnek, vár rám a procurator atya, aki azon van, hogy minden alapításunk biztos legyen, olyan biztos, hogy a nővéreink szegényen is, de mindenképpen megéljenek, Isten surranó fecskéiként, akik a légben járnak ugyan, de röptüknek egy-egy pillanatra földre kell érnie. Gyer-
 mekem, én közben már meg is nyugodtam, úgy érzem Ön is. Nem szeretnék ilyen lelket elveszíteni. Bizonytal nem is fogok. Most tegye karját szépen keresztbe mellén, és imádkozzék különös buzgósággal, egyetlen Miatyánkot. Különösen azt a részt, ami a kísértésekről szól, s utána egy Üdvözlégyet, hogy az Úrnő is vegye oltalmába kérését. És ezennel — ezennel a szent engedelmesség terhe alatt parancsolom Önnek, hogy szűnjék meg aggályos lenni... és igen, meg is szűnt ebben a pillanatban. Imádkozom Önért. És kérem, Ön is imádkozzon a szegény Theresa nővéremért, aki íme, még egy keresztet is ír a neve mellé. Isten vele, Gyermequem, Isten őrizze meg mindenkor, és engedje hinnenem, hogy egykor szent lesz Önből!

FELHŐK KÖZT SZÁLL A HOLD

*Felhők közt száll a hold...
 Az árnyékok szaladnak,
 álommal abrakolt
 ezüst lovakra kapnak.*

*Bujkál a sóvár, sárga folt,
 dereng, ragyog homályosul az ablak.*

*Kék források fakadnak,
 áradnak és apadnak.
 A bolygó fénypataknak
 fodrára rátapadnak
 a bokrok és a kazlak.*

*Az alvó városon
 kigyózza átösen
 a fény, — halvány ködök,
 behorpadt függönyök
 hintáznak, megdagadnak, —
 a háztetők csillámokká hasadnak.*

Tisztáson nyargal át a hold...

*Heggedt sebek feszülnek, felszakadnak,
 a tengerek s a titkok partracsapnak
 s a lüktető szavaknak
 az éjen áthatolt
 párái számra fagynak.*

*Felhők közt száll a hold...
 Felhők közt száll a hold...*

Szesztay András

A marxista gondolat magas szintjét képviselő folyóiratok sok tanulmányát idézhetném, amelyekben az a nézet jut kifejezésre, hogy a vallás ma minden vonalon defenzívába szorult, mert szószólói egyre több kérdésben kénytelenek komoly engedményeket tenni és kompromisszumokat keresni az előretörő tudománnyal. E tanulmányok nyomán hírlapi cikkekben is sűrűn találkozunk ezzel az állítással, amelynek bizonyítására az egyik lap legutóbb éppen a *Vigilia* januári számából vette ki a következő sorokat: „Annak feltételezése, vagy megállapítása, hogy az ember testileg valamely állatfajtából fejlődött ki, nem zárja ki annak lehetőségét, hogy Isten külön teremtfői aktussal helyezte bele a lelket a fejlődés folyamán kialakult lénybe.” A cikkíró szerint ez is egy példa arra a katolikus egyházi körökben mindjobban kibontakozó folyamatra, amely megpróbálja „modernizálni” a dogmákat s „elfogadhatóvá tenni” a vallást a XX. század technikai és tudományos világképével rendelkező ember számára. Majd fejtegetéseinek záró részében felveti a kérdést: „Vajon elegendő lesz-e a hit és a hit dogmáinak megvédelmezéséhez a kompromisszum? Vajon a végtelenségig lehet-e hátrálni ezen a földön és vajon mindig marad-e egy kis zug a „modernizálódó”, „demokratizálódó” hit számára?” S a válasza tagadó: „Aligha. A történelmi fejlődés körlelhetetlen: végez azzal, ami elavult, ami ellenkezik a fejlődés törvényeivel. Így azután a hit hiába hívja segítségül a tudományt.”

Miután a cikk címzettje közvetlenül a *Vigilia*, talán nem lesz érdektelen, ha főleg ennek a cikknek gondolatmenetéhez igazodva próbálom megvilágítani a szerintem helyes katolikus álláspontot.

*

Mindenekelőtt néhány szót általánosságban a katolikus vallás és a tudomány viszonyáról. En, legalább is én, nem tudok arról, hogy az egyház mint intézmény valaha is elvileg szembefordult volna a tudománnyal. Bizonyos, hogy voltak időnként egyházi személyek, igen magas polcokon is, akik gyanakodva vagy éppen elitélő és kárhóztató módon tekintettek

egyes filozófiai irányokra és tudományos vizsgálódásokra, de még az anyyira „klerikalísnak” minősített és sokat támadott 1864. évi *Syllabus* is elhárította azt a nézetet, hogy „az apostoli Szentszék és a római Kongregációk határozatai gátolják a tudomány szabad haladását”. Joggal vagy nem joggal hárította el, ebben nyilván nem fogunk megegyezni atheista partnereinkkel, maga az idézett állásfoglalás azonban tény marad, amelyre hivatkozva mi, mai katolikusok, nyugodt lélekkel örvendezhetünk a tudomány „szabad haladásának”, és vehetjük ki részünket ennek a haladásnak munkálásából. Mi több, egyenesen feladatunknak érezhetjük, hogy ebben a vonatkozásban is korunk emberei legyünk, azok pedig, akik közülünk tudománnyal foglalkoznak, lehetőleg mind olyan szakemberek legyenek, akiket a vallásos hitünket nem osztó tudósok is magukkal egyértékűeknek ismernek el.

Nem kétséges, hogy voltak fájdalmas esetek az egyház történetében — ilyenekre a cikkíró is utal —, amelyek tápot adhattak a tudományellenesség vádjának, nekem azonban meggyőződésem, hogy sokkal nagyobb számban jelölhetnénk meg mozzanatok, amelyek az ellenkezőjét igazolják. Hiszen ha nem ez lenne a valóság, miként tudnók megokolni azt a tagadhatatlan tényt, hogy a világ egyetlen más táján sem lendült fel annyira az emberi szellem a tudomány és a technika irányában, mint éppen Európának azon a területén, ahol az egyház több mint egy évezreden át birtokolta az oktatás és művelődés monopóliumát? Hogy minden ilyen egyeduralmi helyzet visszasságokat is hoz magával, köztük olyanokat is, amelyeket mai gondolkodásunk hatalmi visszaéléseknek minősít, önként értetődik, a szociológus pedig, aki a társadalmi eseményeket sohasem értékelné, hanem összefüggéseiben megragadni igyekszik, többnyire az intézményekké formálódott közösségi élet belső logikáját ismeri fel bennük. Ezért vallom én, hogy nekünk, ma élő katolikusoknak, semmi okunk védeni egyházunk történetében azt, ami védhetetlen, még „mentséget” is fölöslegesen rá keresünk, mert ami a múltat illeti, a mi feladatunk csupán az le-

het, hogy egyrészt magunk is megért-sük, másrészt másokkal is megértés-sük a dolgok dialektikus folyamatát. Megértünk és megértessük elősorban azt, hogy amikor az egyház — akár mint intézmény, akár egyes vezető személyiségein át — ellenefordult tudósoknak, bölcséleti és tudományos irányzatoknak, lényegileg mindig abban a hiszemben járt el, hogy sarkalatos vallási értékeket véd.

Gondoljunk csak a talán legkirívóbb esetre, a föld forgásának kérdésére. Ami annakidején ezzel kapcsolatban előtérbe lépett, az a feltevés volt, hogy a Bibliát nem fogják többé sugalmazott könyvnek tekinteni, ha kiderül róla, hogy vaskos tévedést tartalmaz. Világos, hogy az egyház nyomban indítatva érezte magát a Bibliának, illetve annak, amit bibliai igazságnak tartott, védelmére kelni. És hosszas okoskodásra és elmemunkára volt szükség, amíg a teológusok szembe tudtak vagy mertek nézni azzal, hogy mi is a Bibliában az érinthetetlen ki nyilatkoztatott igazság, és mi az, ami csupán a keletkezési korok kifejezési módja? S ugyanígy vagyunk napjainkban az evolúcióval is. Ha az evolúció hirdetői úgy vélik, hogy az evolúcionizmus nevében tagadniok kell minden abszolútót, minden teremtetést, minden emberi felsőbbrendűséget, akkor az egyháznak nem lehet és nem is szabad hallgatnia. Az egyháznak ebben az esetben szükségszerűen figyelmeztetnie kell híveit, hogy a tudomány képviselői következtetéseikben túllépték a saját területük határait és arra a vallási területre léptek, amelyen az egyház a természettudósok illetékességét önmagának feladása nélkül semmiképp sem fogadhatja el.

Nem vitás, hogy az efajta határkérdésekben katolikus részről is történnék elhamarkodott állásfoglalások. Voltak katolikus gondolkodók, akik beleestek abba a tévedésbe, hogy kellő tudományos felkészültség nélkül a tudomány skkján foglaltak állást, vagy a hit nevében utasítottak vissza valamely tudományos elméletet vagy tudományos megállapítást. Ahogyan Paul Chauchard professzor, a kiváló katolikus természettudós mutatott rá nemrégiben *La Science détruit-elle la Religion? (A tudomány lerombolja-e a vallást?)* című könyvében: „Teológusokban, akik megzavartan álltak a világ megszokott szemléletének változá-

sa előtt, olyan nézetek előtt, amelyekről még maguk a szaktudósok is vitatkoztak, nem volt meg mindig a realizmus ahhoz, hogy különbséget tudjanak tenni aközött, ami jogos vélekedés a tudományban, és aközött, ami megengedhetetlen metafizikának számít.” S meg is magyarázza, hogy mit ért ezen. Amikor azt állítják, hogy az ember — vulgárisan kifejezve — a „majomból” nőtt ki, és ezt az állítást kapcsolják azzal a másikkal, hogy Isten tehát nem létezik, vagy, hogy az embernek nincsen lelke, akkor megvan a hívőknél a kísértés arra a következtetésre, hogy az a tudományos nézet, amely ilyen konklúziókra jut, csak hamis lehet, miután Isten létezik. Holott — figyelmeztet Chauchard — meg kellene elégednünk annak rögzítésével, hogy itt már olyan metafizikai dedukcióval van dolgunk, amely túlhaladja a természettudomány lehetőségeit. „Nem — állapítja meg Chauchard —, az nem érv, hogy az ember azért nem nőhetett ki a „majomból”, mert Isten létezik; csakis a tudósokra tartozik, hogy állást foglaljanak ebben a kérdésben, állásfoglalásuk azonban semmiképpen sem függ össze Isten vagy a lélek létével vagy nem-létével.” Amit tehát kívánunk kell és tőlünk telően elő kell segítenünk, hogy mind a tudományos, mind a teológiai elmélkedés mindent a maga helyére rakjon és a maga helyén lásson. Ellenkező esetben ugyanis valóban előáll az a helyzet, amikor a nem-hívó közvélemény könnyen odakövetkeztet, hogy az egyház előbb elleneszegül a tudományos haladásnak, majd végül is vissza kell vonulnia. S ezt a látszatot nyomon kíséri mindjárt az a még súlyosabb látszat, hogy az egyház ezzel feladta pozícióját és megváltoztatta a vallást, holott erről nincs és nem is lehet szó.

*

Elfogadhatatlan lenne számunkra még a feltevése is annak, hogy mi, katolikusok, valaha is helyettesíthetők a Genezist egy tudományos előadással, amelyet teológiai kommentárok egészítenek ki. Szerintünk a tudomány nem magyarázott meg nekünk mindent és soha nem is fog megmagyarázni mindent az ember eredete körül. A tudomány pálcát törhet a monofiletizmus mellett, vagyis, hogy az ember egyetlen állati törzsből

egyetlen pillanatban és egyetlen helyen állt elő, mint ahogy ez ma uralkodó tendencia is, kétséget kizáró módon azonban soha sem fogja bizonyíthatni. Mert noha számunkra ez a mai tendencia a kedvezőbb, kizártnak látszik, hogy a tudomány eldöntesse a monogenizmus és a filogenizmus vitáját, azt tehát, hogy egyetlen „Ádám-mal” vagy egy egész csoporttal kezdődött az emberi lét. S az érem másik oldala: bár főbb vonásokban ismerjük, mi a Bibliában nagy vallási igazság és mi a beszédmód, az „irodalmi műfaj”, nem hihető, hogy teológusaink valaha is pontosan és végérvényesen külön tudnák választani a két dolgot, vagyis azt, hogy pontosan meddig terjed a kinyilatkoztatott hitigazság, és hol kezdődik és meddig terjed az elavult göngyöleg. Józán és indokolt eljárás tehát, hogy lehetőleg ne vékonyítsuk és lazítsuk a göngyöleget sem, nehogy a méltán őrizett kincsnek paránya is veszendőbe menjen.

Egyházunknak a hit kérdéseiben döntésre hivatott tényezői az utóbbi években például ismételtelen kijelentették, hogy nem látják, miként lehetne összeegyeztetni az eredeti bűn dogmáját egy „kollektív Ádám-mal”. Ez azonban korántsem egyértelmű azzal, hogy soha nem is fogják látni. Azok a teológusok, akik a dogma és a poligenizmus összeegyeztetésének lehetőségét vizsgálgatják, mindenesetre igen hasznos munkát végeznek, már csak azért is, mert annak megértését segítik elő, hogy két külön területet kell szemügyre vennünk: az egyik a változhatatlan dogmáé, a másik azoké a történeti és materiális feltételeké, amelyek között a dogma realizálódik. Ha tehát a tudomány az ember kollektív eredetét valaha is igazolni tudná, akkor előttünk a hitből folyó kötelességszerűséggel bizonyosnak kellene lenni, hogy a poligenizmus nem érinti az eredeti bűn dogmáját. Egyébként ugyanis — ugyancsak a hitből folyó kötelességszerűséggel — azt kellene mondanunk, hogy nem volt több Ádám. Már pedig ilyesféle igazi konfliktus hit és tudomány között a mi meggyőződésünk szerint sohasem adódhat. Legfeljebb azt fűzzük hozzá, hogy sem a tudomány, sem a teológia fénye nem fogja megszüntetni soha a magunk és a környező valóság egész misztériumát.

*

A katolikus álláspont, amelyet a katolikus gondolkodók egyöntetűen képviselnek, régtől fogva az, hogy a tudomány és a vallás, ha megmaradnak a maguk területén és megtartják a saját szempontjaikat, nem feszélyezhetik egymást. Ahogy *Chauchard* kifejti magát: „A jóindulatú közömbösség lehetősége megvan a kölcsönös inkompetencia alapján.” A tudós, mint ilyen, egy fajta agnoszticizmust tanúsíthat a vallási igazságok irányában, mert hiszen ezeket az igazságokat ő is csak a hitből merítheti, szoros értelemben akkor is, ha egészen ésszerű teológiai feldolgozásban kapja azokat. S a teológus is, mint ilyen, egy fajta agnoszticizmust tanúsíthat a tudomány irányában, amelynek területén ő meghallgatja a dolgokat, de maga nem lép közbe. Szerintem is ez a helyes magatartás s az a feltétele a mi oldalunkon is az egészséges egyensúlynak. Nekünk ugyanis, hívőknek, kettős kötelességünk van. Egyrészt világosan kell látnunk és el kell igazodnunk a tudományos kultúra területén, s ugyanakkor a teológiai és vallási kultúra területén is. Másrészt tisztában kell lennünk azzal, hogy ugyanazon egy valóság vizsgálásához is sokfélék az eszközeink. Mi természetesen arra törekszünk, hogy egyesítő és egységes szemléletre jussunk, de akkor sem szabad felejtelnünk, hogy ebben a szemléletünkben mindenkor van egy rész, amely a tudományból, s van egy rész, amely a hitből ered.

A teológusnak, mint ilyennek, nincs mit követelnie a tudománytól. Nem követelheti például a vitalizmusnak, az életelv tanának, vagy a fixizmusnak, a fajok változatlanágáról szóló tannak igazolását, de ugyanúgy nem állíthatja be az evolúciós elméletet sem, mint a hitből folyó szükségességet. A tudósnak viszont, mint tudósnak, nincs mit foglalkoznia dogmákkal, és mint tudós, a hívő tudós sem művelhet teológiát. Nem vitás persze, hogy amikor előttünk, hívők előtt, a mindenségnek az az egyesítő és egységes szemlélete, amelyet a katolicizmus nyújt, lényegében nyilvánvaló bizonyosságnak tűnik fel, akkor mi e szemléletnek azt a részét, amelyet a tudományból veszünk át, úgy fogjuk föl, mint ami hitünket alátámasztja és megerősíti. S itt merül föl azután a minden eddiginél fogasabb kérdés, amelyet azonban éppen, mert „fogas”,

szintén szemügyre kell vennünk. Chauchard e kérdést a következőkben bontja szét: Lehet-e tisztán a tudomány alapján racionálisan dönteni theizmus és atheizmus között? Építhetünk-e apológiát a tudományra? Mondhatjuk-e például, hogy aki tagadja Isten létét, vagy a lélek halhatatlanságát, tudományosan téved?

Egyházunk, mint tudjuk, elfogadja és állítja a vallás és a tudomány területeinek különbözőségét, s azt kívánja, hogy mindegyik maradjon meg a magáén, másfelől azonban nem mond le arról, hogy hitvédelmi megnyilatkozásaiban tudományos érvekre is hivatkozzék az atheista tételek ellenében. Az egyház álláspontja az, hogy bár megkülönböztetjük a megismerés területeit, semmiképpen sem tekintetjük teljesen szétválasztottnak és egymástól függetlennek őket. Szerinte így a tudomány is egyik megközelítési útja az isteni műnek. Akkor pedig hogyan képzelhetnők, hogy a mű részleteinek behatóbb megismerése, még ha atheista tudósoknak köszönhető is, ne tárna fel megint valamit a mű szerzőjéről is? Vagy az ember egyre alaposabb tudományos megismerése hogyan ne tanítana minket a lelkeről is?

Mintha tehát fejtegetéseink kétértelműségbe és bizonytalanságba toroklottak volna. Az igazság azonban az, hogy a fentiekbe, ahol az egyház állásfoglalását vázoltam, már közbekeverődött a megismerésnek egy harmadik és szintén autonóm területe: a filozófia. S mint Chauchard helyesen emeli ki, a bölcseletre hárul az a feladat, hogy a tudományos valóságról és a teológiai tanításról — szeritünk szintén valóságról — elmélkedve, racionális bizonyosságot nyújtson Isten létéről és a lélek halhatatlanságáról. S az már a nem-hívó filozófusok dolga, hogy ezekben a kérdésekben perbe szálljanak a hívó filozófusokkal. A tudósnak, mint természettudósnak, akár hívó, akár nem-hívó, nincs illetékesége erre.

Magától értetődik azonban, hogy miután a mai katolikus gondolkodók egyáltalán nem óhajtanak „fideizmusba” tévedni — amivel sűrűn megvádolnak bennünket —, nekünk is amellett kell lennünk, hogy a filozófiai párbeszédnek a mi részünkről se ragadjanak meg a metafizika legmagasabb csúcsain, hanem nagyon is ve-

gyék számba az életre és mindenségre vonatkozó tudományos koncepciókat. Előttem nem kétséges, hogy ezek is újabb indításokkal termékenyíthetik meg a katolikus filozófiát. „A tudós, mint tudós számára azonban — rögzíti meg Chauchard — csak egy lehetőség adódik: az ő szemében Isten nem lehet más, mint többé vagy kevésbé valószínű feltevés.” Ez a magyarázata annak is, hogy bármilyen tudományos érveléshez folyamodjunk, senkit sem fogunk szükségszerűen meggyőzni hitigazságaink felől; ehhez még a tisztán filozófiai okoskodás sem elegendő: nyitottság a hit számára és kegyelem is kell hozzá.

A hívó azonban, akinek meggyőződése, hogy Isten egy realitás, anélkül, hogy ez a meggyőződése a tudományból származnék, a tudományos megismerésekben olyan megerősítést fogja felfedezni annak, amit hisz, hogy szinte joggal beszélhet — úgy röviden kifejezve magát — a hit „tudományos bizonyítékairól”. Ebből következik és válik könnyen érthetővé, hogy a tudományra alapozott apológia hordereje nagyon különböző. A nem-hívót bizonyos esetekben új tájékozódásra ösztönözheti, készséget és keresést szuggerálhat neki, a hívóban viszont új bizonyosságokat támaszthat, mert amit a hívó kíván, már csak az erősödés és nem a megtalálás. Ez felel meg végeredményben az egyház tanításának is, amely állítja, hogy a tudomány elvezethet, sőt kell is, hogy elvezessen minket Isten felé, de sohasem abban az értelemben, mintha a tudomány helyettesíthetné a filozófiát és a teológiát, s bizonyíthatná nekünk a vallási tételek igazságát.

*

Ha valaki mindezt átgondolja, remélhetően egyet fog érteni abban, hogy fogalmi ellentmondás lenne a vallás meghátrálásáról beszélni a tudomány előtt. A tudomány bizvást haladhat előre, sohasem fog beleütközni semmiféle katolikus hittételbe. Számolni kell azonban egy mozzanattal, amely kisebb-nagyobb súllyal valóban ellenünk fordítható, s úgy vélem, erről sem árt megemlékezni.

Ez pedig az, hogy azt a higgadt megfontoltságot, amely tiszteli a tudomány autonómiáját és függetlenségét, nem mindig tanúsították a közeli vagy távolabbi múltban az ösz-

szes katolikus teológusok és filozófusok. Mi több, még a katolikus tudósok között is voltak, akik térítő vágyuktól hevítve, mint tudósok akarták ráerőszakolni nem-hívó testvéreikre azt a hitet, amelynek alaptételeit kézzelfoghatóan tapinthatónak érezték laboratóriumukban. Pedig ha van kísértés a keresztény igehirdetés számára — jegyzi meg *Chauchard* —, talán a legveszedelmesebb és legvégzetesebb az a „konfuzionista” kísértés, amely szellemi valóságokat akar bizonyítani egyedül a tudomány útján. Mert ez csakis a türelmetlenséghez és a tudomány kisiklasztásához, meghamisításához vezethet. Semmi sem rosszabb, mintha a hívó tudós a tudományát a hite függvényeként rekonstruálja. A nem-hívó tudós ugyanis, akit ő tudományos tudatlansággal akart megvádolni, hamar leleplezi a visszaélő felhasználást, s nem tekinti többé a hívó tudóst igazi tudosnak, aki mint ilyen, bizalmat érdemel. Mellesleg mondvá, azért is káros az ilyen jelenség, mert manapság a hívó tudós amúgyis nehezen menekül a vádtól, még akkor is, ha kínosan objektív marad.

A felszínes műveltségű hívó persze nagyon meg van elégedve a számára annyira kedvező, mert célzatos tudománnyal, amelyet fel lehet használni könnyű szónoklatokhoz is. Annál gyötrelmesebb a hívó tudós és a komoly katolikus gondolkodó számára, hogy rámutasson az ilyesféle tudományos érvelések hamisságára, mert ezzel a saját táborára előtt kerül abba a látszatba, hogy Isten és a hit ellen fordult. Ám mégis kötelessége — állapítja meg *Chauchard* —, mert nincs olyan tudomány, amely külön a hívők használatára szolgál. Nekünk a világnak azt az igazi tudományos felfogását kell szem előtt tartanunk, amely egyképpen mutatkozik mind a hívők, mind a nem-hívők felé. Ragyogó példát adott erre *Teilhard de Chardin* is, akiről nemrégiben írtam.

Amikor azonban a kifejtettek alapján legjobb meggyőződésem szerint tagadom, hogy a vallás defenzívába szorulhatna a tudománnyal szemben, lévén mind a kettő a megismerésnek külön-külön autonóm területe, korántsem tagadom, hogy a tudományos haladás ne járulna hozzá a Bibliából való egyes vallási képzeleteink tisztulásához. Egészen természetes, hogy ne-

kem, aki ebben a században élek s igyekszem lépést tartani a tudomány haladásával, a sarkalatos hitelvek változatlansága mellett sem egészen valótlanság a vallási képzeitem, mint amilyenek száz vagy ezer esztendővel ezelőtt lehettek volna. S hogy a múlthoz képest tisztultabbak ezek a képzeitem, abban kétségtől nagy szerep jut a tudományos ismereteim bővülésének is.

Nem is olyan régen még szükségesnek látszott a hit számára, hogy a mozdulatlan föld legyen a mindenség középpontja, hogy mindazt, ami ezt a mindenséget alkotja, Isten közvetlenül teremtette legyen a Genézis hat napja alatt, és hogy az ember, mielőtt emlékeink lennének róla, a földi paradicsom tökéletes lakója lett legyen. Jött azonban a modern tudomány és a hívőnek meg kellett tanulnia, hogy elhatárolja azt, ami a hitből, és azt, ami a természetes megismerésből ered. Ami pedig utóbbit illeti, ma már azt is világosan látjuk, hogy nincs az a még annyira bizonyosnak mondott tudományos elmélet sem, amelyből teológiát szabadna fagnunk.

Chauchard például nem vonja kétségbe annak jogosságát, hogy apologetikai célokra felhasználjuk azokat a tudományos érveket, amelyek mellett szólnak, hogy a mindenségnek volt egy kezdete, miután ez a feltevés jól összeilleszthető a világ teremtett voltának keresztény eszméjével, ugyanakkor azonban figyelmeztet arra, hogy nem tudjuk, mi lesz még ennek az elméletnek a sorsa, miután az ellentétes teóriák ugyanígy tudományosak. Éppen ezért őrizkedjünk attól, hogy a teremtést az említett tudományos elmélettel bizonyítsuk, mert ha azt elejtik a tudósok, sokan azt fogják hinni, hogy a tudomány megcáfolta a teremtést, holott az igazság az, hogy egy öröktől fogva létező világ, bár ellentétes a hagyományos hittel, nem kevésbé teremtett lehetett.

Avagy itt van az evolúció elmélete, amely csak akkor és abban a vonatkozásban ütközik a hitbe, ha túllépve a tudomány síkját, a világ abszolútum nélküli totális megmagyarázásának állítja magát. Maga a biológiai evolúció semmiben sem mond ellent a hitnek. Odáig azonban mégse menjünk — int *Chauchard* —, hogy abszolút teológiai szükségességgnek nyilván-

nítsuk az evolúciót, s míg mások Isten nem-létének bizonyítására hozzák fel, mi most egyenesen Isten jelenvalóságának bizonyosságát keressük benne. Igaz ugyan, hogy mi, akik hiszünk Istenben, talán könnyen meg is találjuk itt, de ne feledjük, hogy nem a hit, csak egyedül a tudomány az, ami a teremtés e módjának eszméjére vezetett minket.

*

Amikor azonban elismerem, hogy a Bibliából való egyes vallási képzeteim ma mások, mint amilyenek a tudomány haladása nélkül lettek volna, arról van-e szó valóban, hogy „kompromisszumot” kötöttem a hitem dogmái és a tudományos eredmények között? Szerintem nem. A kompromisszum fogalmában benne rejlik, hogy külső vagy belső békesség okából valami igényünk vagy nézetünk elejtése árán is megalkuszunk az adott helyzettel. A felsorolt vagy jelzett esetekben azonban semmiféle hitigazságot sem kellett feladnunk. Ami történt, vagy még a jövőben történhet, egyszerűen csak vallási képzeteim összeillesztése és egybehangolása a tudományos felismerésekkel, a hitelvek bármínő sérelme nélkül. Ami ennek nyomán előáll, annak helyes megjelölése nem a „kompromisszum”, hanem a „konkordancia”. S ne gondolja senki, hogy ez csak játék a szavakkal. Annál kevésbé az, mert vannak hamis konkordanciák is, amelyek legalább olyan veszedelmesek, mint a feltételezett kompromisszumok.

Voltak például „konkordisták”, akik geológiai periódusokat akartak csinálni a Genézis napjaiból, ami ugyancsak sajnálatos eltévelyedés, mert hiszen az inspirált szerző a maga korának fogalmait alkalmazta és semmit sem láthatott előre a mi tudományos tanainkból. Nagyon is megszívlelhetjük tehát *Chauchard* intelmeit, amelyekben óv az efajta konkordizmustól. Bizonyos, úgymond, hogy a tudomány haladása eltávolított minket a nyers mechanikus materializmustól, megadta az embernek egész természeti nagyságát, visszautasította azt, hogy a pszichizmust az agyvelő valamilyen külön anyagi termékének tekintsük, ráébresztett minket az emberi természethez illő morál biológiai alapjaira, s mindezt úgy is felfoghatjuk, mint a múltbelinél nagyobb összhangot a hittel. *Chauchard* meg van győződve arról, hogy ez az összhang folyvást nö-

vekedni fog, ugyanakkor azonban figyelemztet arra, hogy az ember soha sincs alapjában távolabb a szellemi-től, mint amikor a szellemi az anyagi létezők tulajdonságainak síkján tárgyasítja. S amióta a dialektikus materializmus elismeri a gondolat szellemiségét és vallja, hogy a gondolat nem lokalizálható a nyugvó agyban, hanem az agy együttes funkciójából ered, azóta sokkal nehezebb katolikus oldalról a válasz.

A mind kielégítőbb tudományos magyarázatok ugyanis nem engedik meg többé, hogy amit még nem látunk tisztán, azt egy külön szellemi elvre való hivatkozással pótoljuk. Abból, hogy a tudósok valamennyien elismerik az emberi nagyságot, semmiképpen sem következik a lélek halhatatlansága. A tudományos magyarázat csupán materializálódott viszonylataiban érinti a szellemi és ignorálja annak a saját dimenzióinak létét, amit hitünk követel. A biológus számára az emberi és az állati pszichizmus különbözősége az agy bonyolultságának különbözőségével függ össze. Állíthatjuk, hogy hitünknek a lélekről szóló tanítása egyezik a sajátos emberi jelleggel, de nincs semmiféle abszolút tudományos bizonyíték erről az emberi különbségről. Csakis a filozófiai reflexió és analízis vezethet ilyen következtetésre, nem a kísérleti megállapítás. S ugyanígy hamis konkordancia *Chauchard* szerint a mikrofizikai indeterminizmus és az emberi szabadság párhuzamba állítása is, amivel egyes teológusok legutóbb próbálkoztak.

*

Mindezek a kérdések, jól tudom, sokkal szövevényesebbek, semhogy így röviden, vagy akár több cikkben is végükre juthatnánk. Amit írtam, csak egy fajta szerény dialógus volt, amely végső kicsengésében nem is annyira kifelé, mint befelé szólt. Nem úgy ítélem meg vallásunkat, mintha defenzívában lenne a tudománnyal szemben, s nem osztom azt a feltevést sem, mintha kompromisszumokba menekülnénk. A mai katolikus gondolkodók keresik természetesen a hit és a tudomány egybehangolását, ugyanakkor azonban tudatában vannak annak is, hogy Isten rejtett Isten akart maradni látszólag autonóm művében, s mi sem áll távolabb tőlük, mint az a kíséreltet, hogy valamilyen materialisan evidens Istent alkossanak belőle.

A KIS ÚT

Mostanában mind jobban vágyom a magány, az egyedüllét után. Persze más kérdés, hogy ez a vágy legtöbbször elérhetetlen, inkább csak emlegetem, mint meg tudnám valósítani. Rokonaim és ismerőseim így is megbotránkoznak rajtam, a magánykeresést emberellenességnek vélik és rámsütik a kereszténytelenség bélyegét. Hivatkoznak arra, hogy a főparancs magányban be sem tölthető, még az istenszeretet parancsa sem, hiszen Szent Jakab megmondotta, hogy aki azt állítja, hogy szereti az Istent, akit nem lát, de nem szereti a felebarátját, akit lát, az hazug. Én sem hagyom ilyenkor magam. Krisztus Urunk is elvonult a pusztai magányba, a remeték között sok a szent, a legtökéletesebb szerzetesrendeknek a világtól teljesen elzártakat tartjuk s így tovább. Sok hasonló vita után még most is úgy látom, hogy az elvonultság és magánosság, vagy ennek legalább a vágya nem összeegyeztethetetlen a krisztusi élettel és tökéletességre való törekvéssel. Igazam van-e, vagy vegyem kísértésnek az ilyen indításokat?

Vitájuknak — mint általában minden vitának — alapvető hibája, hogy önkéntelenül sarkításra törekszik, jóllehet kevés kérdést lehet merev vagy-
vagy alapon megoldani. Az univerzalizitást kereső katolikus lelkületnek inkább megfelel a „nemcsak, hanem is” gondolkodásmód. Tehát nemcsak az aktív, felebaráti szeretetben élő életre van szüksége az egyháznak, hanem elmélyült, magános szemlélődésre és imádságra is. Sőt ennek a kettőnek együtt kell megvalósulnia a tökéletes krisztusi életben. A Szentírás és a történelem — főleg a szentek története — tanúsága szerint a legaktívabb élet egyszersmind a legvisszavonultabb élet is. Krisztus Urunk több mint 30 évet töltött teljes visszavonultságban s ez után újabb negyven napos magánnyal készült isteni küldetése teljesítésére. Azt is olvashatjuk a Szentírásban, hogy nyilvános működése idején is voltak alkalmak, amikor „felment a hegyre, maga egyedül”. Szent Pál — a legtevékenyebb apostol — megtérésétől kezdve éveket töltött magányban és alig többet aktív munkában. (Kb. 36-tól 45-ig, tehát kereken kilenc évig váratta az Úr, míg elindult első nagy apostoli útjára. Ebből a kilenc évből két év a teljes magány, ugyanannyi kb. a tarzusi visszavonulás, a többi a szerény keretek között mozgó apostolkodás, huzamos imádságos elvonulásokkal.) Szent Ferenc is akkor adja át teljesen életét a szemlélődő magánynak, amikor — látszat szerint — leginkább szüksége lenne rendjének aktív vezetésére.

Az emberiség nagyjainak; szenteknek, tudósoknak, művészeknek „magányigényéről” akár könyvet is lehetne írni. Ez azonban csak a kérdés

egyik fele, a feltett kérdésre csak úgy válaszolhatunk, ha a másik oldalt is megvizsgáljuk.

A magánykeresésnek és az emberektől való visszahúzódság vágyának van más oka is. A levélíró esetében talán éppen erre a másikra céloztak, akik kereszténytelennek nevezték, s talán azért, mert ismerik magánosság utáni vágyának valóságos rugóit. A nevelőintézetekben mindig akad olyan típusú növendék, akit a nevelők és társaik is „passer solitariusnak”, „magános verébnek” neveznek a zsoltáros szavaival. Ez a találó jelző sok mindent elmond. Az ilyen típusú, társaitól visszahúzódsó magánosban mindig van valami beteges érzékenység, sérthetőségre való hajlam. Egészen más a szent magány és más az emberkerülés. Az Úr Jézus szent magánya, Szent Pál visszavonulása, a szentek és remeték visszahúzódsága mindig határozott céllal történik. Magányuk nem sérthető begubózás, hanem mindenekfelett szolgálat: Isten- és emberszeretet a cél. A jelenkor szigorú szerzetesei sem azért hagyják el a világot, mert azt manikeusi askézis módján rossznak, utálatosnak és megvetendőnek tartják; nem menekülnek a földi élet felülőssége elől, hanem éppen azért, mert az életet szeretik és nagyrabecsülik, mert minden embert testvéruknek tekintenek, választják az engesztelés és másokért való szüntelen imádkozás keresztjét.

Az emberkerülő és emberekből kiábrándult, sérült lélek szinte állatián ösztönös félrehúzódsága bizony nem keresztény. Az ilyen magányban torzul is a lélek. André Maurois így jellemzi a „passer solitarius” lelkületet: „Még a szomorúságnál is nagyobb veszede-

lem a „spleen”, a magányosság mérgezett unalma, amely érzés oly gyakran sajátja azoknak a megégett lelkeknek, akik csak önmagukért élnek.”

Nem árt, ha a hamis magány utáni vágy jellemzésére — egyszersmind lelkiismeretvizsgálatként is — idézzük Chateaubriandnak az emigránsok részére írt „szabályait”. Chateaubriand a francia forradalom elől menekült Angliába és egyszeribe körülfogta az idegenség és meg nem értettség levegője. Őt is, honfitársait is a legjobb akaratú segítség is megaláztta, végül is mindenben csak megaláztatást látott és valósággal bujkált az emberek elől. Híres „pontjai” a következők:

„Először is a könnyek elrejtendők. Mert ugyan kit is érdekelne a mi bajaink elsorolása? Némelyek meghallgatják, anélkül, hogy meghalljanák, másokat untatnak, mindenki rosszindulatú... a másik pont az előzőből folyik: teljesen el kell szigetelnünk magunkat, s ha valaki szenved, kerülje a társaságot, mert az a szerencsétlenek természetes ellensége... a harmadik szabály: megközelíthetetlen büszkeség. A bajbajutottak erénye a gőg.”

Szörnyű szavak, de teljes világossággal mutatják meg annak az embernek lelkületét, aki valóban kereszténytelen módon vágyik a magány után. Chateaubriand lángelméje nyíltan feltárja az okot: „a bajbajutottak erénye a gőg”.

A szavak sokszor szinte csak arra jók, hogy elleplezzék a valóságot. Az átlagembert megkérdezve bizonyosan úgy felelne, hogy a büszkeség sokkal inkább a bátrok erénye, mint az alázat. Az elsőben ugyanis fejét meg nem hajtó „gerinces” viselkedést sejt, a másikat pedig megalkuvó és bátoratlan csúszásmászásnak minősíti. Valójában a gőg és a büszkeség — és a visszavonulás — az emberfélelem takarója. Nem tudja elviselni, hogy hibáit fejére olvassák, szeretne elbújni, mert fél. Az igazán alázatos viszont valóban tetszeni akar az Istennek, szeretne mindké tökéletesebben krisztusivá válni, s ezért a cél szempontjából hasznosnak ismeri meg hibái feltárását, s ha még nem is jutott el odáig, mint a szentek, hogy örüljön ennek, de legalább jó lélekkel igyekszik elviselni. Ilyen minimális alázat nélkül valóban nem lehet emberek között élni, s akármennyire bölcsnek is látszik

a visszavonulás, mégis menthetetlenül bekövetkezik az az állapot, amit *Voltaire* így jellemez: a „bölcsek visszavonulnak a magányosságba, ahol unalmukban megpenészednek”.

Jó tehát lelkiismeretvizsgálat tartanunk. S ha ennek az az eredménye, hogy a magány utáni vágnak mozgatója a „törkig vagyok az emberekkel”, akkor tudhatjuk, hogy — legalább is tudat alatt — olyan sértődöttséget hordozunk, amit éppen csak a magányosság nem gyógyít. Feltűnő a melankólikus vérmérsékletűek vágya az egyedüllét után. Ösztönös törekvéseiknek azonban nem szabad engedniök, mélyenjáró, színező fantáziájuk, önközpontúságuk a magányban csak romlik és táptalaja lehet a már klinikai esetnek számító üldözési mániának. Mint ahogy a lámpaláznak egyedüli igazi gyógyszere a kezdetben ugyan erőszakolt, de mind gyakoribb szereplés, úgy a melankólikus emberfélelemnek sem ismerjük más gyógyszerét, mint a gyakorlatias, tettekéss, embereket felkereső felebaráti szeretetet. A „magányvágyó” csak így ismerheti meg, hogy személyével tulajdonképpen sokkal kevesebbet foglalkoznak, mint gondolná; a vélt rosszindulatok mögött nincs is más, mint talán csak csekély modortalanság, kotnyeesség, fecsegés, s mindezeket, aki mondja, az veszi a legkevésbé komolyan.

Ha viszont magányvágyunknak alapja a fáradság, szétszórtság, a túl aktív élet, akkor jogos a vágy, hogy csendben és egyedülletben rendezzük lelkünket. Minden lelkigyakorlatnak, de minden elmélyült munkának és gondolkodásnak is alapvető feltétele a csend, amiben a mai ember olyan ritkán részesül. Persze sokszor csak az a baj, hogy saját életünket ügyetlenül rendezzük be. Mert aki csend és magány után vágyik, akár csak napi egy órára is, annak csak a „kezet kell kinyújtania” és máris birtokolhatja a legtökéletesebb háborítatlanságot. Ezer és ezer templom áll nyitva országszerte a nap minden órájában és várja a „fáradtakat és terhelteket”, hogy megenyhüljenek az Oltáriszentség jelenvalóságában uralkodó megértő, beszédes csendben. Az Úr Jézus az Oltáriszentségben nem azt várja, hogy csak előírt szövegek ismételtgetéseivel imádjuk, hanem sokkal inkább, hogy kinyissuk előtte szívünket és talán szóltan, de annál in-

kább megnyitott lélekkel szívjuk magunkba békességét és azt a bizonyosságot, hogy minden emberi ítéleten túl csakis ő ismer bennünket igazán, s mert ismer, megért, s mert megért, lehajlik hozzánk emberszerető irgalmas szíve.

Az ilyen visszavonulás feloldja a sértődöttséget, kibékít önmagunkkal és embertársainkkal, megadja a feloldást, mert „nem kell elrejtteni a könnyeket”, mert „nem kell elszígeztelnünk magunkat”, mert nem kell

„megközelíthetetlenül büszkének” lennünk...

A nagybőjt a magunkbaszállásnak és ezzel kapcsolatban bizonyos mértékben a visszavonulásnak szent ideje. Ne az emberektől való félelem és sértődöttség, hanem Isten irgalmas szeretetének keresése töltse be magános óráinkat, akkor a negyven napos szent idő után lélekben újjászületve énekeljük majd az Alleluját, az embert annyira szerető Jézus Krisztus feltámadásának újjongó örömeinek.

Egls István

NAPLÓ

SVZNT JÓZSEF TISZTELETE. Nemrégiben a bíborosok, püspökök és rendfőnökök igen nagy száma kérte Szent József nevének fölvételét a szentmise szövegébe. E kérdésről is a küszöbön álló egyetemes zsinat dönt majd; minden valószínűség szerint hozzájárul majd ahhoz, hogy Szent Józsefet is segítségül hívjuk minden szentmisében.

Szent József tisztelete sokáig úgy háttérbe szorult az egyház imaéletében, mint amilyen szerényen húzódik meg szent lénye és nagyszerű földi élete a megtestesülés titkának háttérében. „Az Atyaisten árnyéka” ő a földön — így nevezi őt a híres angol aszketikus író: *Faber. Prohászka* szerint: „a jó öreg Szolga”. Sajnos, sem az árnyékot nem szokták észrevenni, sem pedig a szolgát különösebb tiszteletben részesíteni.

Tiszteletét egész teológiai mélységében megalapozta *Szent Ágoston*. Később a nagy jezsuita hittudós, *Suarez*, majd a múlt században *Scheeben* hirdette különös kegyelettel nagyságát. Hivatalos liturgikus tiszteletét IX. Pius pápa rendelte el; az Anyaszentegyház védőszentjének is ő nyilvánította 1870 december 8-án. XI. Pius pápa különösen Krisztus békéjének szent ügyét helyezte oltalma alá, XII. Pius pápa pedig elrendelte május 1-re Szent Józsefnek, mint munkásnak ünnepét. Azelőtt Szent József tiszteletét különösen a szerzetesnők kultiválták, akik gyakran némi egyoldalúsággal különösen anyagi ügyeiket helyezték oltalma alá.

Izidor *Isolani* domonkos hittudós azt írja 1514-ben Szent József nyilvános tiszteletének elterjedéséről, hogy nyomában „erit exsultatio ingens futura in militanti Ecclesia” (rendkívüli újjongás lesz majd a küzdő egyházban). Az „exsultatio ingens” felé nyilván hatalmas lépés lesz nevének mindennapos hívása a szentmisében. Ennek nyomában papok és hívek egyéni lelki-testi szükségükben s az egyház nagy ügyeiben könnyebben fordulnak majd hozzá oltalomért. Szerdán és március minden napján alkalmasint annyian imádkozzák majd litániáját, ahányan szombaton, május és október napjain a lorettói litániát szokták imádkozni.

Ha mindennap említjük őt, akkor jobban előttünk áll a szentcsalád fejének nagyszerű méltósága: a családfői hatalom, amelyhez foghatót senki sem kapott a földön. Kitűnik majd jobban egészen egyedülálló erkölcsi kiválósága: az állandó készség Isten akaratának teljesítésére. A szentírás szerint — rendszeren éjjel — szinte pattogva hangzanak Szent Józsefhez az isteni rendelkezések szavai: „Kelj föl!”, „Fuss Egyiptomba”, „Menj Izrael földjére” (Mt. 2, 13; 20).

Egyéni kegyelmi életünk és még inkább az Anyaszentegyház természetfölötti élete nem annyira nagyszerű emberi meglátások, buzgó törekvések, lángelkű pápák, püspökök és szentek természetes munkája, mint inkább az isteni Gondviselés irányítása, az egyházat, Isten gyermekeinek életét vezető Szentléleknek a műve. Ezért viseli magán a természetfölötti élet minden igazi megnyilvánulása az örök katolikum és egyúttal a korszerűség jellemvonásait. Bi-

zonyos, hogy a Szentléleknek azzal is megvan a terve, hogy Szent József tisztelete éppen most terjed el. Tiszteletének kétségtelenül vannak örök vonásai: az Anyaszentegyház mindig rászorul védőszentjének oltalmára, a betegek gyógyítójukra, a haldoklók pártfogójuk segítségére az örök életet eldöntő nagy pillanatban. A Szent Szűz jegyesét, a „pátriárkák fényét” mindig tisztelnünk kell. Ám a munka és munkás megbecsülésének kérdése, a szociális igazságosság mielőbbi és minél tökéletesebb megvalósulása soha nem volt annyira követelmény, mint ma.

Krisztus gondos oltalmazójának kell vigyáznia a bennünk élő Krisztusra: ma sürgetőbb a legelemibb keresztényi kötelesség, mint bármikor a történetben, hogy gondosan őrizzük magunkban az istengyermekséget és állandóan a megszentelő kegyelem állapotában éljünk mindannyian. E nagyszerű földadat nem valósul meg másképpen, mint a gyakori jó szentáldozás által. Aki tehát Istentől a természetes kenyérrel táplálta, az segítsen minket, hogy a földi élet útján el ne lankadjunk „az élet Kenyere nélkül”. (*Rajz Mihály*)

A Vatikáni Magyar Gyóntató Levele a Vigiliához. Februári számunk anyagát már teljes egészében nyomdába adtuk, amikor a Vatikán város gyönyörű bélyegeivel bérmentesített postai küldemény érkezett hozzánk. Két levél volt benne, amelyeket Rákos Raymund atya, a római apostoli magyar gyóntató intézett folyóiratunkhoz, illetve *Félegyházy* Józsefhez, a Központi Hittudományi Akadémia professzorához, továbbá egy közel teljes oldalnyi lapkivágás az *Osservatore Romano* 1961 december 30-i számából. A lapkivágás Rákos Raymund cikkét tartalmazta, aki ebben igen részletesen és gondosan ismerteti Félegyházy Józsefnek több merőben új megállapítással és irodalomtörténeti felfedezéssel jeleskedő tanulmányát, amely a *Vigilia* 1960 októberi számában látott napvilágot. Hogy a Szentszék félhivatalos lapjának szerkesztősége maga is mennyire értékelte Félegyházy professzor kutatási eredményeit és a róluk szóló beszámolót, kitűnik abból a szembeszökő külsőségből is, hogy a cikk címét: „Két római sajtótermék születésének magyar vonatkozásai” — négyhasábosra szedette és csaknem az egész oldalon keresztül futtatta.

Amikor ezt örömmel becsátjuk előre, közreadjuk Rákos Raymund nekünk szóló levelét. Hisszük, hogy folyóiratunk barátai épp olyan jóleső érzésekkel olvassák azt, mint amilyen érzések minket töltöttek el.

Collegio dei Penitenziari Vaticani
Palazzo del Tribunale
Città del Vaticano

Pax et Bonum !

1962. január 2.

Jézus legszentebb nevének ünnepe

A *Vigilia* Tek. Szerkesztőbizottságának
Budapest.

Régi kötelezettségemnek teszek eleget, amikor most többéri tanulságos és élvezetes olvasása után, a lehető legszínvonalasabb *Vigilia* pontos és szíves küldéséért őszinte köszönetet mondok.

Nekünk, akik külföldön élünk, különösen sokat jelent az eredeti magyar nyelv szépsége, amely szinte egyik főerőssége a már negyedszázadát is túllépő irodalmi, társadalomtudományi és egyházi szakfolyóiratnak, a *Vigiliának*. Számomra, de kétség nélkül igen sok másnak, e havi folyóirat szellemi utánpótlást jelent, összekötve az említett nyelvi haszonnal, közelíve a hazai ösforráshoz, gondolkodásmódhoz és annak megnyilvánulási formáihoz.

Legyen szabad felhasználni ezt az alkalmat hálám és tiszteletem kifejezésére azok iránt, akik az elmúlt évek leforgása alatt írásukkal lelki táplálékban részesítettek, és ébren tartották bennem a mában élő magyar nép és hívőszereg tulajdonképpen soha meg nem szűnt nagyrabecsülését és szeretetét. Így kell mondanom, mert valamennyi művelődésbeli munka és igyekecs egyet kíván: még tökéletesebbé, még képzetesebbé tenni a saját fajtánkat, melynek már múltja is az általános emberi műveltség legkényesebb igényeinek kielégítésére sarkall.

A számos értékes cikk között — mint római magyar gyóntató — ritka meglepődéssel és mondhatom: büszkeséggel olvastam az 1960 októberi szám-

ban Félegyházy József pápai kamarás úr írását az *Osservatore Romano* és az *Annuario Pontificio* keletkezésének magyar vonatkozásairól, és anélkül, hogy tőle külön engedélyt kértem volna, olaszul feldolgoztam a tanulmányát, és szerencsésen meg is jelent magában az *Osservatore Romanóban*, most, az elmúlt december utolsóelőtti számában. Azért ilyen későn, mert a nyári hivatalos ünneplés előtt (100 éve létezik az újság ilyen címen) nem akartam elébevágni az eseményeknek. Természetesen, a pápai kamarás urat illeti minden dicséret a szép dolgozatért, ami feltűnést keltett a vatikáni félhivatalos szerkesztőségében is.

Tisztelettel kérem, tessék átadni a képzett cikkírónak, legőszintébb há-lám nyilvánítása mellett, az újságból kivágott cikket.

Önöknek pedig tiszta szívből megköszönöm a megértő áldozatot, hogy évek óta küldik nevemre ez értékes havi folyóiratot, anélkül, hogy bármiképpen viszonozhattam volna akár e szeretetet, akár az anyagi kiadásokat. Isten fizesse meg minden nemes munkájukat és kifogyhatatlan szeretetüket.

Az új esztendőre szintén a kegyes Mindenható legbőszesebb áldását kívánom kedves Mindnyájuknak és Szeretteiknek, hűséges fohászok és érzelmek kíséretében.

Készséges hívük és barátjuk:

P. DDr. Rákos Raymund ofm. conv.
római apostoli magyar gyóntató

AMILYENNEK EGY MAGYAR KATOLIKUS PAP ÖTVEN ÉVVEL EZ-
ELŐTT LÁTTA KUBÁT. Amióta Fidel Castro felkelő csapatai elindultak a kéklő hegyek közül, Kuba szigete az állandó érdeklődés központjában van. Az újságolvasó minden hírt, távirati vagy rádió jelentést éberrel figyel. Egy kis nemzet harcát kíséri figyelemmel, amely megpróbál a maga lábán járni, és a maga életét akarja élni. Ezért nem lesz érdektelen felidézni, hogyan látta Kubát ötven évvel ezelőtt egy magyar katolikus pap és író, Vay Péter, akinek színes beszámolója 1912 augusztusában jelent meg a *Katolikus Szemle* lapjain.

„Partra szállva — írja Vay Péter — az első pillanatban az lep meg ben-nünket, hogy mindenfelé amerikai felírásokat látunk, minden oldalról angolul szólítanak meg. Minden számottevő vállalkozás amerikai kezekben van, min-den téren amerikai állampolgárok vannak alkalmazva. Amerikai vállalatok még a vendéglők is. Az Egyesült Államokból hoznak mindent, felszerelést, bú-torzatot és az egész vezetési rendszert. Így érthető, hogy az idegen hetekig tartózkodhat a nagyobb városokban anélkül, hogy tudatára jönné, hogy nem az Egyesült Államokban van.”

A szerző elragadtatott szavakkal írja le a sziget természeti szépségeit, a páratlan növényvilágot, az erdők báját, a föld termékenységet. Annál sajnála-tosabbnak tartja, hogy mindezek ellenére a mezőgazdaság meglehetősen el van hanyagolva. A birtokosok csak a kivételesen jól jövedelmező cukor, kávé vagy dohány termeléssel foglalkoznak. Ezért azután, bármilyen hihetetlenül is hang-zik, erre a buja földre bűzát az Egyesült Államokból, tojást Kanadából, húst Délamerikából, vaját Dániából importálnak.

„Kuba szigetét az amerikaiak felszabadították — ismétli meg a továbbiak-ban Vay Péter — legalább is így hangzik az általánosan elfogadott jelszó. El is terjedt hamar, mint minden jó hangzású frázis, és így került be, minden pon-tosabb és okadatoltabb elemzés nélkül, a történelembe. Ha azonban a hely-színre érkezünk, és alkalmunk nyílik mélyebben a viszonyokba betekinteni, azt kell tapasztalnunk, hogy a felszabadítás helyett az általános kiaknázás sok-kal találhatóbb kifejezés lenne. De hát Kuba ma mint független köztársaság sze-repel? Van elnöke, kormányja, felső és alsóháza, címere és zászlaja! Ha azon-ban komolyabban részletezzük a jelen viszonyokat, akár politikai, akár nem-zetgazdasági szempontból, azt fogjuk feljegyezhetni, hogy ez a szabadság név-leges, és Kuba tulajdonképpen az Egyesült Államok kiegészítő részét képezi, gazdaságilag pedig a hatalmas szomszédtól teljesen ki van aknázva. A Capi-tolium ügyes sakkhúzásokkal oldotta meg a kérdést, saját előnyére. Először forradalmat szított a szigetvilág lakói között, fellázította a népet saját véreik, a spanyolok ellen. Aztán hadat üzentek a rend helyreállításának az ügye-e alatt, a kiűzött spanyol seregek helyére pedig saját zsoldosait ültették.”

Ezzel kapcsolatban részletesen ismerteti a szerző a sziget elfoglalását megelőző harcokat, Sanjago erődjének a bombázását, a „Main” nevű amerikai páncélos levegőbe röpítését Havanna kikötőjében, amelynek következtében egy évvel később Kuba, amelynek földjére maga Columbus tűzte ki Castilia zászlaját, megszűnt spanyol gyarmat lenni.

„Ma ezt a pompás szigetországot Amerika uralja — állapítja meg Vay Péter — és bár Kuba látszólag független, az urak itten a yankeek és Washingtonból parancsolkak. Az utasítások sokszor közvetve, de gyakran álcázatlanul érkeznek. Mit tehet a védtelen sziget és gyér lakossága a hatalmas és gazdag szomszéd ellen? Pénzzel tartja Washington hatalmában nemcsak Kubát, hanem egész Középamerikát. Földeket vásárolnak, bányákat művelnek, vasútakat építenek, szóval pénzüket bőségesen helyezik el, nagyobb hamatokat biztosítva, mint saját országukban. És a tőke elhelyezése, jövedelmeztetése, fájdalom, titkos serkentője az Egyesült Államok hódító politikájának. A dollárkirályok nem találván többé fényes alkalmakat túltermelésük elhelyezésére, új területeket igyekeztek elfoglalni. A piacok biztosítása, a nagy vásár megkötése a főkérdés. Minden más consideratio megszűnik a Wallstreet-i tőzsde légkörében. És meg kell vallanunk, a yankeek mesterek ebben a tekintetben. Akadály nem létezik előttük, ellenkezőleg, minél nagyobb a nehézség, annál kérlelhetetlenebb szenvedéllyel törekcszenek céljuk elérésére. Aki kíváncsi arra, hogy ebben a tekintetben mire képes ez a nép, az jöjjön el Kubába. Egy évtized leforgása alatt nemcsak teljesen átváltoztatták a szigetvilágot, de úgyszólván teljesen abszorbeálták is.”

„Az új éra alatt — folytatja az író — a társadalmi viszonyok is mind jobban átalakultak. Régi hagyományok veszték el. Az ellenség (*szóról szóra így!*) először a spirituális várat támadta meg. Évtizedekkel ezelőtt alakultak az első titkos társulatok, amelyeknek legtöbbje az Egyesült Államokból honosult át, és mindegyik vallásellenes eszméket hirdetett. És jöllehet Agramonte és a forradalmárok elvesztették ügyüket, a belső nyugalom soha többé nem tért vissza. A kedélyek kizökkentek nyugalmukból, a titkos társulatok megméltelyezték az egész új nemzedéket. Közben Amerika megszámlálhatatlan dollárjával mindent megvásárolt és egyre nagyobb lett azon polgárok száma, akik nyíltan óhajtották az Egyesült Államok uralmát. És amikor a terep megfelelően elő lett készítve, az Egyesült Államok ürügyet kerestek és Kubát mindenestül elfoglalták: a sziget amerikai gyarmattá süllyedt. És mindezek mellett az ígért orvoslások is elmaradtak. Az amerikaiak szemükre vetették a spanyol kormányoknak, hogy adminisztrációjuk nem volt becsületes, mértéktelenül kiaknázta a népet, de viszont amikor elfoglalták az elűzött kormányzó palotáját, éppen azokba a bűnökbe estek. Aki a yankee politikai élet korrupciójáról fogalmakkal akar bírni, az olvassa el pár amerikai állampolgár művét. Idegen sohasem merné olyan leplezetlenül feltárni a szomorú viszonyokat. Tény, hogy a kubai intervencióról és adminisztrációról maguk a leglelkesebb yankeek is szégyenkezve emlékeznek meg. Mégis itt semmi sem történik, sem bel- sem külpolitikát illetőleg, amiben a protektornak szava ne lenne. Washington képviselőjének jóváhagyása szükséges minden fontosabb lépéshez. És biztonság kedvéért itt vannak a hatalmas hadihajók.”

Vay szóba hozza azt is, hogy névleg miért független mégis Kuba? Nyilván, mert ez az Egyesült Államok érdeke. Sok gondtól szabadul meg, ha saját közegeivel kormányoztatja ezt a lobbanékony népet, az összes terheket pedig Kuba saját költségvetésére bizza. Ez is egyik oka annak, hogy bár a nagyobb kikötővárosokban a kereseti lehetőségek javultak, a földművesek helyzete változatlanul siralmas. De általában a jövedelmekhez képest szembetűnő a nagy drágaság. Az idegen itt mindenütt newyorki árakat talál.

Ezek Vay beszámolójának politikai vonatkozásai. Elfoglultsággal aligha valóhatnák meg: arisztokrata származású főpap volt, protonotárius-kanonok, c. püspök, aki a Szentszék megbízásából járta az Új Világot, hogy megvizsgálja a kivándorolt hívek helyzetét. Kubában akkor ez az „új világ” győzött az „ő világ” fölött — tűnik ki Vay Péter minden sorából.

Az olvasó azonban, aki a mában él, így fűzheti tovább ezt a gondolatot: az Új Világot azóta egy még újabb világ követte és Kuba ma szabad.

(Mátrai Béla)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. „Évek múltával már ezrekre megy azoknak a száma, akik tollat ragadva levélben mondták el véleményüket rádiós ötperceinkről, adtak számot bizonyos általuk észlelt — valóságos vagy vélt — nyelvi hibákról, vagy tettek fel valamilyen kérdést egy-egy szó írására, jelentésére, származására, helyes használatára vonatkozólag” — olvassuk Lőrincze Lajos *Édes anyanyelvünk* című könyve második, bővített kiadásának bevezetőjében. A nyelvművelés, a helyes magyarság — alighanem elmondhatjuk — közügy lett; bizonyára nem kis mértékben éppen Lőrincze Lajosék munkája, a Rádió „Édes anyanyelvünk” adásai következtében. Ami persze nem azt jelenti, sajnos, hogy mostmár mindenki szépen és helyesen beszél — és ír! — magyarul.

Hogy hogyan írunk, hogyan beszélünk, az nem egészen mindegy. Sokat szokták idézni Buffon híres, szállóigévé lett mondasát: *Le style, c'est l'homme*. Vagyis madarat tolláról, embert stílusáról... És ebben nagyon sok az igazság. A henyé beszéd, még inkább a henyé írás a gondolkodás henyeségére vall. Aki előregyártott mondatokban beszél, annak rendszerint nincsenek saját gondolatai; és akinek nincsenek saját gondolatai, az többnyire veszedelmes ember: beszajkózott szólaimainak szeret, egyéb érvek híján, az öklével szerezni érvényt. A nyelvművelés nem pusztán csak nyelvművelés; bizonyos fokig embernevelés is. A jassz nyelvről szóló fejezetben olvassuk: az argó használata nemcsak stíláriis, hanem izlésbeli, sőt pedagógiai kérdés is; aki következetesen ezen az argó nyelven beszél, „annak nemcsak a nyelve szegényedik, hanem magatartása is eldurvul, lelkialkata is idomul beszédmódjához” (ami kétségkívül igaz, azzal a fönntartással, hogy nem minden argóban beszélő ember szükségképpen durva); egy lappal előbb pedig, ugyanezzel a kérdéssel kapcsolatban, „a fiatalabb nemzedéknek” okulásul, a „kasa, faja, kaja”, vagy szép, jó, finom magyar szinonimáit elősorolva írja, megszívlelendően, Lőrincze Lajos: a magyar szavak szebbek is, kifejezőbbek is, „s nem szűrkitik el, hanem finomítják *gondolkodásunkat* is, hiszen sok apró finomságot. árnyalati megkülönböztetést lehet velük kifejezni”. Aki a nyelvet műveli, az a gondolkodást is pallérozza.

De mint mindent, a nyelvet is okosan, hozzáértően és tapintatosan kell művelni. A különféle purizmusok legnagyobb veszélye mindig az volt, hogy a fürdővízzel a gyereket is kiöntötték: nem tettek kellő megkülönböztetést nyelvromlás és nyelvfejlődés között, márpedig — mint annak idején Gombocz Zoltántól hallottam az egyetemen (nem tudom, tőle származik-e a mondás, vagy csak a másét ismételte) — „a nyelv romlásában fejlődik”; a nyelv tisztasága nevében megkötötték a nyelv fejlődését. Illetve megkötötték volna, ha a nyelv hagyta volna, hogy puristái megkössék.

Az *Édes anyanyelvünk*ben efajta purista szándéknak, szerencsére, nincs nyoma; viszont — ismét csak szerencsére — akad benne egy-két szelíd, burkolt figyelmeztetés azoknak a címére, akik — fától az erdőt — a föl-fölbukkanó magyartalanságoktól nem látják magát a magyar nyelvet. Mert bizony akadnak nyelvvédőink, akik — akár tollat is ragadva és jó ügyhöz méltó indulattal — olyan szigorúan üldöznek minden vélt magyartalanságot; hogy ha izlésük s elképzelésük szerint való tiszta és helyes beszédre törekednénk, jóformán már beszélni sem mernénk. Egyszerűen kiirtanának a magyarból minden olyan kifejezést és fordulatot, amelynek megvan a párja valamelyik idegen nyelvben; ha netán a németben van párja, akkor meg éppenséggel nincs irgalom a szerencsétlen, germanizmusnak minősített kifejezés számára. Holott ha valamit a német is ugyanúgy fejez ki, mint a magyar, az a magyarban még korántsem föltétlenül átvétel és germanizmus (amivel persze semmiképpen sem a beszédünkben bőven található valódi germanizmusokat akarom védeni).

Egy-két helyen talán kevésbé megértő az *Édes anyanyelvünk* a nyelv fejlődése, mondhatnám spontán teremtő ereje iránt, mint kellene, vagy lehetne. Másutt is szóvá tették már például a „Hány kerületben lakunk?” című cikket, melyben a sorszámnév és tőszámnév helyes és helytelen használatáról van szó, találon és helyesen — de közben ezzel a megjegyzéssel (egy állítólag helytelen használatot bélyegezzek meg): „Arról már szólni se érdemes, hogy egy csapatban játszik Kovács egy, Kovács kettő, Kovács három stb., hacsak egy napon valaki „Béla három” és „Béla négy” királyról nem kezd beszélni.” Elméssen jegyezzet meg erre a Kortárs bírálója, hogy e megrovás ellenére „sem fogjuk ezentúl a zöld gyepek császárait „Második Szimcsák”, „Első Dálnoki” néven

tisztelni"; s ehhez még hozzátehetjük: úgy látszik, a cikk szerzője nemcsak a zöld gyepek környékén nem otthonos, hanem a — merjem mondani, hogy „népi”? — nyelvösztön iránt is kissé bizalmatlan; mert különben hogyan lehetséges, hogy nem veszi észre a mondatában fölhozott példák közti alapos különbséget, s a nyelvnek a különbségben megnyilvánuló ösztönös árnyaló-megkülönböztető képességét? A sportpályák látogatói, egészséges nyelvösztőnnel, nagyon jól érzik, milyen groteszk dolog volna az ezúttal „királyi” hangulatú (mert használatú) sorszámmévnél kedves labdarúgójuk nevéhez való ragasztása; s ezért habozás nélkül, és nagyon helyesen mondanak Szimcsák kettőt ugyanazok, akik valamilyen történelmi fejtörő kérdésére ugyancsak habozás nélkül felelnének azzal, hogy Harmadik Béla. Ilyesmivel is lehet „apró finomságokat, árnyalati megkülönböztetéseket” kifejezni, hogy éppen Lőrincze Lajos szavait idézzük.

Az *Édes anyanyelvünk* azonban nem makacs, és nem veszi zokon az ellentmondást, vagy esetleg a korrekciót sem. Példa rá a Luca név körüli „vita”: ifjú és csinos Lucák serege tiltakozott országzszerre az ellen, hogy nevüket Lőrincze Lajos kivonta a forgalomból, amire aztán becsületes beismerés következett: „Tévedtem!” Vajon a „Vörös-Piros” cikkre nem kapott ellentmondó levelet az *Édes anyanyelvünk*? A két szó különbségét fejtegeti, megállapítja, hogy „nincs köztük egyértelmű rend”; „másfelől azonban vannak olyan szókapcsolataink, összetételeink, amelyekben nem lehet fölcserélni őket. Csak *vörös* lehet az egyik fajta hajsza; a kutya meg a ló *szőre*”... — de ebben az utóbiban némileg kételkedem, nem azért, mintha a magam részéről ragaszkodnám bizonyos kutya- és lőszőrök piros minősítéséhez, hanem azért, mert *hallottam*, hogy a „vörös” lovat *pirosnak* is mondják, sőt nemcsak mondják, hanem hívják is: a *Piros* épp úgy lónév, mint a Kese, vagy a Szürke; s a tehenet is mondják nemcsak vörös-tarkának, hanem piros-tarkának is. — A cikk végén szerzője, Ferenczy Géza utal idősebb Csapody István hatvan évvel ezelőtti javaslatára: szabályozzuk a piros és vörös használatát úgy, hogy foglaljuk le a vörös szót a sárgába hajló, a piros szót a kékes és bíbor-rózsaszín szincsoport jelölésére. Mire a cikkíró megjegyzi: „A tudomány nyelvében csakugyan célszerű volna ez az egyértelmű megkülönböztetés, de sietve tegyük hozzá, a köz- és irodalmi nyelvben sose lehet ilyen szabványos rendet teremteni.”

Igen: nagyon-nagyon sietve és nagyon-nagyon nyomatékosan tegyük hozzá! Am foglalja le egy-egy szaktudomány a szavakat annak jelölésére, amire éppen célszerűnek tartja, de a köz- és irodalmi — kivált az irodalmi! — nyelvben ne igyekezzünk „szabványos rendet” teremteni, ne szüntessük meg valamilyen módon a nyelv variációs lehetőségeit, ötletességét, szabadságait; ne tekintünk a nyelvet holmi nyírott, illetve nyírni való francia kertnek. Hagyjuk a nyelvet élni; sőt hagyjuk játszani is.

Nem oktalanság ezt újra és újra hangsúlyozni. A szórenddel kapcsolatban olvassuk az *Édes anyanyelvünkben* — éppen nyelvünk *magyarságának* sajátos jellemzőjeként — hogy „a mi nyelvünkben a szavak sorrendje rendkívül szabad, ellentétben például a német nyelv igen szigorú szórendi szabályaival”. Nos, akinek volt közlekedése „szervekkel”, melyeknek többek között föladatuk nyelvünk épségének őrzése is, tapasztalhatta, hogy nem egyszer szórendi szabadságunk megrendszabályozására törekzenek, s rávonnák nyelvünket akár a német, akár a francia rájárára, megállapítanak bizonyos „kötelező” szórendet, rendszerint a „logika” nevében, éppen nyelvünk sajátos szellemét sértve ezzel — ezzel a mondvacsinált „logizmussal”, ami pedig nagyobb s alattomosabb veszedelme nyelvünknek minden nyílt, s mert nyílt, könnyen gyomláható germanizmusnál. Ha van útja a magyar nyelv elszürkítésének, elbürokratizálásának, megkopasztásának, kizsigerelésének: a szórend „megfékezése” a legegyszerűbb út rá. Ezért kellene únos-úntig hangoztatni ezt: azt, hogy a hajlékonyságnak, árnyalatosságnak, szélességnek épp úgy biztosítéka a szórendnek nyelvünkre oly jellemző szabad kezelése, mint amennyire mintegy éltető lelke is nyelvünk izmosságának, rugalmasságának s nem utolsó sorban párját ritkító kifejező készségének. Ne kényszerítsenek még a szerkesztők és lektorok se idegenszerű „logikát” a magyar nyelvre, ne üldözzék a nyelv állítólagos logikája nevében, vagy egyszerűen csak holmi „szabály: szabály” alapon a szórendi feszítéseket vagy oldásokat, hátravetéseket és inverziókat, azokat a hallatlanul gazdag

nyelvi eszközöket, amelyeknek az értő, írói használatban mindig megvan a maguk funkciója, jól meggondolt vagy megérzett értelme. A magyar szórend szabadságának üldözése a magyar gondolkodás elszegényítése, oktalan leszorítása arra a „középiskolás fokra”, amelyen nem a József Attilák tanítanak magyarul s nem is a Pázmányok és Mikések és Arany Jánosok és Ady, hanem a fogyatékos nyelvérzékű schulmeisterok. Pszeudo-sémák helyett, melyeket a magyar nyelvre akarnának rávonni, inkább Lőrincze Lajos könyvét kellene a kezükbe adni, s talán az sem ártana, ha egy kicsit vizsgáznának is belőle.

Hadd említsem még meg, milyen friss, jó olvasmány az *Édes anyanyelvünk*. Ennek a „nyelvhelyességi irodalomnak” megvan a maga hagyományos stílusa; szórakoztatva tanít, és stílusával is jó magyarságra nevel. Az *Édes anyanyelvünk* cikkeit élvezet olvasni, apránként ízelegetni; nem ártana, ha minél több embernek válnék akár napi olvasmányává is.

Az Akadémia irodalmi dokumentumokat közlő sorozatának, az Új Magyar Múzeumnak legújabb kötetét Kovalovszky Miklós gyűjtötte egybe, rendezte sajtó alá és látta el magyarázatokkal *Emlékezések Ady Endréről* címmel. „Könyvünk — írja a bevezetésben — az Ady-kortársak emlékezéseit összegyűjtő kiadványsorozat első kötete, s a költő családjának múltjára vonatkozó adatoktól 1896-ig, a zilahi diákkor végéig terjed.” Anyaga tehát nem Ady „legizgalmasabb” életkorából való; s a fölületes olvasóban a hatszázegynéhány lap láttán talán fölmerül a kérdés: mire jó ez? és nem túlzás ez? Mi értelme van megszólaltatni olyan tanúkat, akik ráadásul nem is mindig szavahihe-tők? Kit érdekelnek egy középiskolás diák viszontagságai és örömei, melyek alig-alig különböznek más korabeli diák viszontagságaitól és örömeitől? Mit módosít Ady arcképén, hogy diákkorában ki milyennek látta, ismerte vagy kép-zeli utólag Adyt?

A kérdések érthetőek; a kérdezőnek egyáltalán nincs igaza. Kovalovszky Miklós nem győzi hangsúlyozni, mennyire fontos minden apróság, ha egy Adyról vagy egy Petőfiről van szó; joggal utal Dienes András példájára, aki Petőfi körül végzett hasonló munkát, de száz esztendővel később, és Hatvany Lajoséra, aki ugyancsak „Petőfi napjait” idézte meg. „Jelentéktelennek látszó közlések is tartalmazhatnak lényeges adalékot, megvilágító utalást az író egyéniségének képéhez” — mondja, és — bizonyos olyan fölfogásokkal szemben is, melyek eleve idegenkednek mindenféle „magánéleti” jellegű közléstől, s minden ilyesmit „illetéktelen vájkálásnak” minősítenek: „Az író magánélete nem lehet értéktelen a kutatás számára, hiszen az egyik oldalon ezernyi szál köti a korhoz és a társadalomhoz, a másik oldalon pedig a belőle sarjadt műhöz. Különbséget kell azonban tenni fontos és lényegtelen adatok közt, s ízléssel és mértékkel meg kell találni az ún. kényes kérdések tárgyalásának helyes módját, anélkül, hogy az íróat felmagasztalnánk vagy sárba rántanánk.” S még idézzük ezt a pár sorát: „Ha anyagunk bizonyos tekintetben vegyes értékű is, figyelembe kell vennünk, hogy a kortársaktól való közvetlen adatgyűjtés lehetőségének szinte utolsó órájában meg kell mentenünk a feledéstől minden apró, de jellemzőnek és hitelesnek látszó emléket, mert a magukban talán mellékesnek tetsző adatok is jelentőséget, mélyebb értelmet kaphatnak egy teljesebb képpen, nagyobb összefüggésben.”

Mi a lényeges és lényegtelen? Mi a fontos és nem-fontos? — ezt nem mindig könnyű azon melegeben eldönteni; ezért csak egy helyes eljárás van: mindent összegyűjteni, hiszen a lényegtelen is lényegessé válhatik akár bizonyos összefüggésekben, akár bizonyos kutató-értékelő-magyarázó szempontból. Ennek a Kovalovszky Miklós által többszörösen megfogalmazott tételnek aligha lehet nyomósabb bizonyítéka magánál a könyvnél. „Ady költészetének eddigi magyarázataiban — írja — többnyire az elvontságok uralkodnak, holott a verseket elsősorban születésük konkrét körülményei közt kell vizsgálni.” Az ilyen konkrét magyarázathoz, a mítoszok realizálásához nyújt jelentős segítséget — többek között — a kötet. És ebből a szempontból valóban minden apróság fontos. Még egy emlékkönyvi bejegyzés is. A zilahi diák unokahúgának emlékkönyvébe egy Felegyházi Tamástól, híres XVI. századi debreceni prédikátortól való idézetet ír be: „Figyelemreméltó adat ez Ady költői nyelvének forrásaihoz,

a régi magyar nyelv iránti érdeklődéséhez” — jegyzi meg ehhez Kovalovszky Miklós. Egy rokon visszaemlékezik érmindszenti látogatására Ady apjánál; az öreg Ady „megmutatta a kertben a helyet, ahova temetkezni fognak, az egész család” — s egyszerűen teljes valóságával előttünk áll a *Nagy sirkertet mérünk* háttere. Ady kuruc-versei mögött föltűnik egy Rákóczi-kori kuruc, Ady István alakja — rokona, őse volt-e Adynak, nem tudni — s mintegy személyes pecsétet üt arra, amit esetleg hajlamosak lennénk Thaly Kálmánon, Endrődin pezdült „divatnak” és a politikai mondandóhoz remek ráérzéssel választott köntösnek vélni. Ugyanilyen személyes „hitelt” ad, vérségit a politikai meggyőződés mellé, a meglehetősen homályos, de Ady tudatában valóságos Dózsa-rokonság: hogy a *Dózsa György unokája* nemcsak képes költői beszéd, hanem a legrealisabb valóság. Ady Kelet-romantikája, vagy Kelet-mítosza is csak nagyobb hitelt kap, ha esetleges irodalmi-korhangulati forrásai mellé odateszszük a konkrétumot: arca feltűnően keleti jellegűt, s neki magának azt a hidelemét vagy tudatát, hogy anyai ágon örömeny eredetű.

Eppen csak kiragadott példák ezek; talán ennyi is elég annak sejtetésére, hogy az ilyesfajta aprólékosan valóságos adatok esetleg még Ady sokat emlegetett szimbolizmusának új szemléletére is ösztökélhetnek. Kiderülhet, hogy nem minden szimbolum nála, ami annak látszik, vagy helyesebben amit annak látunk; kiderülhet, hogy számos esetben nem is annyira valamilyen új, szimbolikus költői látásmódról van szó, hanem új költői *fogalmazásmódról*, a költői *nyelv* megújításáról — mégpedig nem (vagy ha tetszik, nem *elsősorban*) idegen ösztönzésekre és példákra, hanem szervesen *ide*: hazai előzményekbe, hagyományokba, élményekbe és emlékekbe kapcsolódva. Mindehhez sok érdekes és értékes nyom található már ebben a zilahi évekkel záruló kötetben is; mennyi lesz, mennyi lehet még a későbbi évek anyagában!

Ha Adyról van szó, nincs nem-fontos adat, és csak örülnünk kell neki, hogy Kovalovszky Miklós az első pillantásra jelentéktelennek látszó megemlékezéseket is közli. Mert még a legkevésbé jelentős is ha másra nem, hát arra jellemző, hogyan alakul egy legenda, hogyan színez egy-egy emlékezést az emlékező „pártállása”; egyszóval nem jelentéktelen még a jelentéktelen sem, és jellemző még a szürke is. Kovalovszky Miklós különben minden vallomást megfelelő kommentárral kísér; ez a magyarázó és tájékoztató anyag a könyv egyik nagy értéke, s egyúttal a dolgok tárgyalásának arra az „izléssel és mértékkel megtalált helyes módjára” is példa, melyet a sajtó alá rendező előszavában említ.

Az Ady-irodalom nagy gyarapodása az Emlékezések Ady Endréről első kötete (Hegedűs Nándor könyve, *Ady Endre váradi napjai* után az Új Magyar Múzeum sorozat második Ady-könyve). Reméljük, hogy az egybegyűjtött többi anyagnak, az Ady későbbi éveire vonatkozó dokumentumoknak a publikálására is hamarosan sor kerül, és mielőbb olvashatjuk, hasonló érdeklődéssel, örömmel és tanulsággal, e kitűnő Ady-múzeum további köteteit is.

(Rónay György)

SZÍNHÁZI KRÓNIKA. Van a művészet birodalmának néhány olyan időfeletti, fellegjárta hegycúcsa, amelyhez újra meg újra visszazarándokol minden nemzedék nem tudva betelni szépségével. Sőt egyre újabb szépségeket fedezve fel rajta, hiszen izlésének megfelelően mindig új oldalról közelíti meg. Ilyen hegycúcs az athéni Akropolisz, ilyen Michelangelo Mózes szobra, ilyen a Kilenedik szimfónia és ilyen a Hamlet is, amellyel kapcsolatban minden nemzedék úgy érzi, hogy találkoznia kell vele. A színházi világ ösztönösen megérzi ezt az igényt, igyekszik felelni rá, s ezt annál könnyebben megteheti, mert mindig akad becsvágyó színész, aki vállalkozik rá, hogy a színpadi irodalom e legtalányosabbnak tartott figuráját meglevenítse és a saját felfogása szerint értelmezze.

Kötetekre valót írtak már a Hamlet „rejtélyről”, választ keresve a kérdésre: ki ez a mesebeli királyfi, aki filozófus, költő és színész egy személyben. Találtak is sokféle választ, ki-ki aszerint, hogy e hihetetlenül bonyolult és sokrétű egyéniség összetevői közül, melyikre rezdült rá a lelke. Pedig lehet, hogy a megoldás sokkal egyszerűbb, mint gondolnók. Mert mennél inkább elmélyül

az ember Hamlet jellemében, annál nehezebb szabadulni a gyanútól, hogy Shakespeare, a világirodalom legnagyobb ábrázolója, akinél jobban talán senki sem ismerte az emberi lélek anatómiáját, ezúttal önmaga állt modellt önmagának. Nem a komor sorsú dán királyfi, William Shakespeare az a bölcs és kétségbeesett, ábrándos és gúnyos, lelkes és csüggedő, hívő és szkeptikus, lángolva szerető és keserű kényszerűséggel gyűlölő, hatalmas sorsot vállaló, de az elviselhetetlen terhet jelentő valóság elől a játékba, színlelésbe (szinjátszásba) menekülő, csupa-ellentét és mégis nagyszerű-egész ember. Csak ilyen lehetett az az író, aki ennyi érzékenységgel, ennyi éleslátással, ennyi könyörtelen igazságszeretettel és ennyi emberi megértéssel tudta nézni és ábrázolni az embert. Ha a Hamletet úgy fogjuk fel, mint egy zseniális művész páratlan önarcképét, egyszeribe eltűnik minden homály és érthetelenség és Hamlet jelleme csak annyira lesz kevésbé élesen megrajzolt, amennyire az önmagunkról való ismeretünk általában mindig bizonytalanabb körvonaltű. mint a másokról kialakult kép bennünk.

Igy szemlélve Hamlet nagyszerű figuráját, egyszeribe érthetővé válik a középkori dán herceg hozzáértő rajongása a színházért (Shakespeare egész színházi *Ars poeticáját* elmondhatja vele), ami legalább olyan anakronisztikus a középkori környezetben, mint az annyit hánytorgatott ágyúszó. Hamlet színházat rendez nagybátyjának, apja gyilkosának, így mutatja meg neki, hogy mindent tud róla. Shakespeare egész életében ezt csinálta. Színházat írt, rendezett, játszott az embereknek, hogy megmutassa nekik, hogy mindent tudóluk. És mint Hamlet a mostohaapját, ugyanolyan izgalommal figyelhette ő is közönségét. Magukra ismernek-e, amikor bemutatja göggyüket, hatalomvágyukat, kegyetlenségüket, sokszor szármalasan kicsinyes vergődésüket, de nemes pátoszukat is, amikor nagyszerű, igaz tettekre indítja őket a jószág, az igazság, a szépség és általában mindaz, ami az embert rossz hajlamai fölé emeli. Nem keveset szenvedhetett, mikor látnia kellett, milyen fogyatékosak az erői, a lehetőségei, hogy a „közöklent időt”... „helyretölja”. De nem esett kétségbe, mert volt humora és mert alapszabán véve nagyon szerette az embert, és amíg ember lesz a földön, Shakespearet mindenkor a legnagyobb tanítói közt fogja számon tartani.

Köszönet és elismerés illeti a Madách Színházat, amiért a Hamlet felújításával megint egyszer lehetővé tette azt a találkozást Shakespeare-rel. Kijár ez a köszönet és elismerés, mégha ez az egyébként kulturált előadás nem is hozott izgalmasan újat a magyar Hamletek történetében. A címszereplő Gábor Miklós nem törekedett valami egyéni értelmezésre. A többi szereplőhöz hasonlóan, tiszteletre méltó szerénységgel megelégedett a nagyszerű aranyjános szöveg pontos és árnyalt interpretálásával. A szcenikai megoldás viszont egyike a legszebbeknek és legtökéletesebbeknek, amelyeket valaha láttunk.

A véletlen úgy hozta magával, hogy rövid időn belül három budapesti színházunk is ír szerző darabját mutatta be. Időben és térben távol áll egymástól a három író. A Katona József Színház újdonságának, „A nyugati világ bajnoka”-nak szerzője J. M. Synge a századforduló után halt meg tragikusan fiatalon, 36 éves korában. Sean O’Casey, a Vigszínházban bemutatott „Ezüst-kupa” szerzője, a huszas években írta darabját, amelyet az első világháború borzalmai ihlettek: Végül Irwin Shaw, az Amerikába származott ír család sarja, aminek „Szelid emberek” című darabját a József Attila Színház játssza, a kortárs irodalom képviselője. Látszólag tehát csak az írók nemzetisége tenné indokolttá a három mű együttes taglalását. Van azonban még egy közös vonásuk. Valamilyen formában mind a három az erőszak problémájával viaskodik. Az emberi életnek azzal a jelenségével, amely minden bizonytalansággal egymaga több emberi szenvedésnek volt okozója, mint az összes természeti katasztrófák és járványos betegségek együttvéve. Persze, a problémát mind a három más-más oldalról közelíti meg.

Háromjuk közül J. M. Synge a leginkább költő. Ennek nemcsak az a következménye, hogy az ő műve, „A nyugati világ bajnoka” a legköltőibb alkotás a három között, hanem az is, hogy ő hatol a legmélyebbre, ő szól a legelvonatban és ennek folytán a közönség által legnehezebben követhetően a kérdésről. Sajnos ezúttal a rendezés sem segített az írónak s a nézők jórésze táncszalonnul áll ezzel a keserűen szép, de fura komédiával szemben, amellyel

nem tud mit kezdeni. Lehet, hogy a kritika is csak azért bánt vele olyan ki-méletesen, mert külföldi szerző írta. Mert egyébként semmivel sem „érthetőbb”, mint a vele távoli lelki rokonságot tartó Mátyás darab, a „Mély víz” volt.

Két, látszólag alig összeegyeztethető ihlet-forrásból táplálkozik Synge da-rabja. Az ír paraszt-komédiák nyers, az avatatlanok számára gyakran nem so-kat mondó, humora keveredik benne egy fajta, kicsit fin de siècle-es, kiábrán-dult költői magatartással, amely már eleve azzal a reménytelen érzéssel kíséri az alkotást, hogy az úgy sem egyéb, mint gyöngyök szórása a disznók elé. Gro-tteszk ötlet a cselekmény alapja. Egy nyugatirországi, istenhátamögötti falucs-kában felbukkan egy fiatalember, aki elbeszéli, hogy agyonverte az apját. S az apagyilkosság nimbusza egyszeribe a közönséges emberek fölé emeli őt, hősként kezdi tisztelni és elnyeri a kocsmáros ábrándoslelkű, szép leányának szerelmét is. Menten végeszakad azonban a dicsőségnél és ünneplésnek, mikor megjelenik a halottnak vélt apa. Christy, az alapagyilkos kegyvesztett lesz.

Ezt a keserű fintort, amelyet az író még tovább fokoz, amikor a harmadik felvonásban megegyeszer (bár megint csak látszólag) agyonverti Christy-vel az apját, még csak aláhúzza, hogy a fiúról, akiről az első pillanatokban még azt hittük, hogy kicsit hibbant agyú mamlasz, kiderül, hogy szárnyaló képzeletű költő rejtezik benne. Varázslatos szavakkal búvóli el a lányt, amíg az a gyil-kosság dicsfényét látja körülötte, de rögtön megszűnik a szavak varázsa, amint eltűnik a szörnyű dicsőség.

Mindebből az lehetne a keserű tanulság, hogy a költőnek eleve vesztett ügye van, hiszen az emberek csak az erőszakot, a kegyetlenséget tisztelik. S ez a rezignált megállapítás ott is lappang valahol a felszín alatt Synge darab-jában, de ennél jóval több is van benne. A távolságok, a rendkívüliség nosztal-giája egy olyan önmagába zárt, földhöz ragadt világban, hogy szinte lehetet-lenül már a mindennapok reménytelen és vigasztalan egyhangúságában. S az emberi ösztönvilág néhány riasztó szakadékat is megnyitja előttünk az író.

A költői mondanivalóval tehát nem lenne itt baj, mégha nem is tudjuk mindenben magunkévá tenni. Sokkal nehezebb kérdés, hogy megjeleníthető-e mindez színpadon, megjeleníthető-e úgy, ahogy azt Synge jeleníti meg. Mátyás Iván „Mély víz” című komédiájára utaltunk az imént. Ott is akadt meghökken-tő jelenet jócskán. De az író már eleve, a szövegben megteremtette azt a lég-kört, amelyben a fogható fölötti realitás síkján válnak elfogadhatóvá az alakok. De mit kezdjek egy izzig-vérig reálisnak ábrázolt asszonnyal, aki komolyan lel-kesedik az apagyilkosságért. Szörnyetegnek kellene tartanom, ha nem bíznék az íróban és nem tudnám, hogy csak a költői aperszű kedvéért olyan ez az alak amilyen, de az író nem akarja velem elfogadtatni.

Es ezen a téren kellett volna a rendezésnek sokkal nagyobb mértékben az író segítségére sietnie. Mert így a közönség nagy része számára elsikkad a he-lyenkint igazán szép és mély költői mondanivaló. Ungvári Tamás gyönyörű munkát végzett a fordítással. Talán csak a cimbén mondanék ellent neki. A „nyugati világ” a mai magyar szóhasználatban minden egyebet előbb jelent, mint Írország legelmaradottabb nyugati tartományát. Még talán a túlmagyari-tott „nyugati végek” is többet mondott volna a magyar közönségnek.

Az írói mondanivaló tekintetében sokkal kevésbé problematikus Sean O'Casey „Ezüstkuipa” című darabja. Háború ellenes, pacifista mű, lényegében Remarque híres könyvének, a „Nyugaton a helyzet változatlan”-nak szellemé-ben. Az író vitathatatlan jószándékkal akarta megmutatni mindazt, ami az első világháborúban olyan értelmetlenül szörnyű és kegyetlen volt. Ennek ér-dekében azonban sajnos nem tudott mást felvonultatni, mint csupa-csupa kliséit és patront. Mindent megkapunk, ami az idevágó receptkönyvben megtalálható. Mindenki felvonul: a béna és a vak katona, az egyértelműen ledér és hűt-len menyasszony, aki a betegtől az egészséges bajtársához pártol át, maga ez az áruló barát, a hadisegélyt számológató önző anya, a könnyűvérű hadi-szalma-özvegy, a cinikus katonaorvos, a léha ápolónő, a gyáván lapuló hátszórászi stb. stb. Csak éppen egyetlen valóban élő és hiteles figurát nem látnak. Nem embe-rek mozognak, éreznek, szenvednek előttünk, hanem illusztrációul szolgáló pa-pírmásé figurák, akik hidegen hagynak. Nem tudunk együtt élni velük, nem tudunk a sorsukba bekapcsolódni. Újabb bizonyítékául annak, amire már a

legutóbb is utaltunk: a művészet csak művészettel tud meggyőzni. Ha nincs jelen a művészet, annak hiányát nem pótolja semmiféle még oly nemes és jószándékú mondanivaló sem.

Az erőszak problémáját a legtisztábban, a maga legteljesebb pórétségében Irwin Shaw darabja, a „Szelid emberek” veti fel. Művét úgy is felfoghatnók, mint az amerikai lelkiismeretvizsgálat drámáját. Kár, hogy az író lélegzetvételéből nem futotta még többre, hogy milleri mélységgel tudjon szembenézni a kérdéssel. Akkor nem kellene — mint így — állandó aggodással figyelniünk, hogy mikor csúszik bele akaratlanul az érzélgősségbe. De Irwin Shaw ha nem is nyújt irodalmi szinten rendkívülit, becsületesen megállja a próbát, és mindenképpen emberségünkben gazdagodva hagyjuk el darabja után a színházat.

Amerikai lelkiismeretvizsgálatot említettünk, s itt elkerülhetetlenül utalnunk kell azokra a szellemi előzményekre, amelyeket az eleven lelkiismeretű amerikai írók sokkal jobban ismernek, mint az átlag európai olvasó vagy színházba járó közönség. A huszas évek elején jelent meg Stodard-nak, a Harvard egyetem professzorának „Lázadás a civilizáció ellen” című könyve, amely nemcsak az amerikai közvéleményre volt igen nagy hatással, de döntő szerepet játszott a német nemzeti szocializmus ideológiájának kialakulásában is. Sok más hasonló írás jelent meg akkoriban, de hatásában ez volt közöttük a legvégezetesebb, mert az alátámasztott tudományos érvelés látszatával bizonyította alapvetően hamis elméletét. Nietzsche „Übermensch”-ével, felsőbbrendű emberével szemben Stodard alkotta meg az „underman”, az alsóbbrendű ember fogalmát. Az első világháború katonai behívottain végzett képességvizsgálatok eredményéből szűrte le azt a következtetést, hogy az emberiségnek csupán kisebb része alkalmas a kultúra és civilizáció építésére és hordozására, míg a nagyobb rész a szellemileg csekély értékű undermanek táborába tartozik. Ezek az alsóbbrendű emberek csak rombolni tudnak és gyűlölettel nézik a civilizációt is, és azokat a szellemileg fölöttük álló embereket is, akik ezt a civilizációt létrehozzák és tovább fejlesztik. Ugyanakkor az underman sokkal gyorsabban szaporodik, mint a szellemileg értékes, és ha nem vetnek gátat szaporodásának, előbb-utóbb fellázad a civilizáció ellen.

Felesleges hangsúlyozni, hogy nemcsak a keresztény, de mindenfajta erkölcs világánál mennyire hazug és abszurd Stodard érvelése. Ő azonban legalább még valamiféle szellemi értékekre gondolt. De mit szóljunk ahhoz, ha elméletét — mint Irwin Shaw darabjában — egy gengszter szájából halljuk, aki elmondja, hogy a közönyvtárban olvasta, hogy kétféle ember van, felsőbb- és alsóbbrendű. Az utóbbiak azok, akik kevés pénzért sokat dolgoznak, míg a felsőbbrendűek, akikhez most már ő is tartozik, hálá ügesséjüknek, erőszakkal szerzik meg mindazt, ami a gondtalan, könnyű élethez szükséges. Így fest hát a Harvard professzorának elmélete a valóságba átültetve.

Két jámbor, öreg horgászt zsarol meg a darabban ez a gengszter, majd keservesen összekuporgatott pénzükből is kiforgatja őket. És nincs védelem ellene, hiszen volt annyi esze, hogy szabályos adóslevelet csikarjon ki áldozataiból s így azokat hidegen és közönyösen utasítja el a törvényt képviselő bíró. Elvégre van-e szentebb és sérthetlenebb papiros, mint a szabályosan kiállított váltó. Shaw döbbenetes hitelességgel mutatja be a „szelid emberek” kétségbeesztő kiszolgáltatottságát az erőszaknak, a jogrend védelme alatt. Műve ugyanakkor kiáltó vádirat egy egész társadalmi közelfogás ellen, amely a szabad kiválasztódás nevében az „erősek” jogát hirdeti a „gyengékkel” szemben. S az író olyan kilátástalannak és vigasztalannak látja a helyzetet, hogy nem is tudott darabjának más hapy end-et adni, minthogy a „szelid emberek”, szelidségüket meghazudtolva, erőszakkal felelnek az erőszakra, és miután kicsalták a sötét tengerre, végeznek életük megnyomorítójával. A valóságban ez persze nem megoldás és az, hogy a két öreg tragikus vétké felfedtetlen marad, voltaképpen a költői igazságszolgáltatás rovszára megy. De Irwin Shaw-nak úgy látszik, nem volt bátorsága erre az igazságszolgáltatásra, olyan vizsztatasztónak mutatta meg előzőleg a szelid embereket tönkretevő erőszakot.

A József Attila Színház a darab hibátlan előadásával ismét bebizonyította, hogy tiszteletreméltó hely illeti meg a magyar színjátszás élvonalában. Ráday Imre szívszorongatóan jó alakítását sokáig őrizzük emlékezetünkben.

(Doromby Károly)

KÉPZŐMŰVÉSZET. A „Nyolcak” megalakulásának 50. évfordulója alkalmából a Nemzeti Galéria kiállítást rendezett a Kernstok Károly és Czöbel Béla köré csoportosult művészek, valamint a hozzájuk sok szállal kapcsolódó ún. „aktivista” festők legjobbjainak (Nemes-Lampérth, Uitz, Kmetty) rajzaiból és akvarelljeiből. Az „aktivista” művészek Kassák Lajos *Ma* című folyóirata körül tömörültek, — volt közöttük még egy jelentős tehetség — az erdélyi Máttis-Teusch János — aki ugyancsak megérdemelte volna, hogy munkái szerepeljenek e kiállításon.

Az anyag igen változatos; a művészek sokszor nagy elkanyarodásokat mutató pályájának legalább egy-egy lappal való bemutatására törekedett a rendező. A technikai sokrétűség érdekében tempera- és pasztellképek is helyet kaptak, közöttük egy ragyogó „Kislányfej”, Czöbeltől.

Kernstok munkái — közöttük egy tusvázlat az „Ádám és Éva” című festményhez — megerősítik azt a jogos véleményt, hogy a mester minden idők egyik legbámulatosabb magyar rajzolója volt. A portréfestőnek is kiváló Tihanyi többek között egy Babitsot ábrázoló rajzzal szerepel, amely a pacifista versei miatt állásából eltávolított, a „Fortissimó”-t és a „Húsvét előtt”-öt el-sikoltó költő vonásait nagy művészettel ragadja meg. Czöbel „Kerti pad”-ja — bár bizonyára öntudatlanul — a művészek a nagybányai hagyományba való bekapcsolódását dokumentálja, hiszen e motívum Ferenczy Károlynál is, Szőnyinél is, Bernáthnál is többször felbukkan.

A kiállítás egyik-másik darabja sokszor érdekes és fontos dolgokat beszél el a művészek életéről, baráti köréről. Márfy egyik rajzának a számtalanszor megörökített szeretett élettárs, Csinszka a modellje, Kernstok fiesolei akvarellje itáliai tanulmányútjának emléke, Uitz plakátterve annak bizonyossága, hogy az 1919-es forradalmat alkotásaival sok művésznünk támogatta. Orbán Dezső rajzán a Lesznai Anna költőnőnek szóló dedikáció a *Nyugat* írói és a „Nyolcak” festői közötti szellemi kapcsolatról beszél. Nemes-Lampérth 1912-es önarcképe már a kezdődő schizofréniát sejteti, — egy 1921-es erőteljes női akt — kezelőorvosának ajánlva — már az ideggyógyintézetben készült.

A „Nyolcak” és az „aktivisták” működéséről képet adó kiállítás az 1962-es év elejének komoly művészeti eseménye. E mesterek állanak a magyar festészet konstruktív áramlatának forrásánál; kortársuk, Kassák joggal írhatta róluk *Egy lélek keresi magát* című regényében: „Ezek a fiatalok nemzetközi viszonylatban is jelentettek valamit, — az olasz, francia és német újítók alig jártak előttük, amikor ők jelentkeztek, kiérdemelték helyüket a sorban.” Hatásuk rendkívül jelentős volt a következő nemzedékekre, s mai művészeti életünket is nagymértékben az ő stílustörekvéseik determinálják.

XIX. és XX. századi német és francia festőknek a *drezdai képtárban* őrzött munkáiból láthattunk két teremre valót a Szépművészeti Múzeumban. A vendégkiállítás színvonalra ugyanolyan, mint az 1959-esé volt: közepes. A sok másodrendű mű közül kiemelkedik a nagy romantikus-misztikus német mester, C. D. Friedrich egy műve, Menzel virtuóz veronai sokadalma (amelynek azonban fogyatékosága, hogy amíg rajzban igen gazdag, addig színben fölöttébb vérszegény), a német impresszionista triumvirátus tagjainak (Liebermann—Slevogt—Corinth) képei. Az utánuk következő német művészek munkái közül csak Nolde festményét (Vitorlás a tengeren) és a ma is élő Otto Dix háborzongatóan szuggesztív, boldogtalanságot és megkínzottságot kifejező „Anyá és gyermeke” című munkáját említhetjük meg. A barbizoni Diaz, továbbá Manet, Degas, Monet és Van Gogh művei — mégha e mestereknek nem is tartoznak reprezentatív alkotásai közé — izelítőt adnak a francia festői géniuszról.

(Dévényi Iván)

A *Bosnyák-téri templom freskóiról és szobrairól*. 1943-ban rakták le a Bosnyák-téri templom alapját, mely a főváros, mint kegýúr, oltalma alatt és támogatásával 1945-ben került tető alá. Külső és belső kiképzése még ma sem teljes, de rohamosan halad a befejezés felé. Budapestnek ez a része, ahol húsz évvel ezelőtt a templomot építeni kezdték, akkoriban még külvárosnak számított. Most is előtte terül el a piac és mögötte szanaszét szórt viskók lepik el a vidékét. Mindez azonban, talán rövidesen, eltűnik és park fogja övezni az

1691 négyzetméternyi területet betöltő, 3500 hívő befogadására épült templomot, amely *Rímanóczy* Gyula építész tervei szerint, magyar formanyelven, őskeresztény bazilika stílusára emlékeztet, egységes, kazettás, négyszög alakú kiképzésével. A torony még nem tör a magasba, csak a tervrajzon bontakozik ki fent, a síma, sudaras emelkedést közvetlenül a kiszélesedő tetjű csúcs alatt megtörő, magyaros díszítésű köcsipke-gyűrűjével. A fából emelt kórusmellvéd alapja vörös márvány. A balga és az okos szüzet ábrázolja a mécsessel és a három királyok szimbolikáját a zenélő angyalokkal. A magyar díszítésű, festett kazettákból álló famenyezet *Beszédes* László műve. Teljesen elkészült már, harashti mészköltőrával, a pizskei vörösmárványpadozatú szentély, melynek falait 2.8 méter magasságban siklósi vörösmárvány fedi. A nagyszabású templom arányaira jellemző a szentély mérete. A főfal 9×16 méter, az oldalfalak mindenike 9×11 méter. A pádovai szent Antal életét és csodáit megörökítő freskókat *Kontuly* Béla festette, színes háttér nélküli üres fehér falra, régi kódexek pergamenfestési módszerén. A főfalon a tanító, az evangéliumi oldalon a szociális szent, és a szentlecke oldalon a szent halála és megdicsőülése elevenedik meg. *Kontuly* szerkesztése és festési módja világos fogalmazású, könnyen áttekinthető, a jelképiséget mesélő modorban szemléltető. Ábrázolása az értelemhez szól, elgondolkodtat.

A templom bejáratánál nyíló fülkében áll *Pándi Kiss* János nemes szépségű Szent Antal szobra. Az áttelenső, padsorokkal felszerelt Szűz Anya-fülkében pedig *Jálics* Ernő felmagasztosult Mária szobra tárja szét, mint fehér szárnyakat, drapériával fedett karjait. A szobor talapzata egy repülő angyalokkal csipkészerűen díszített bronzoltár. A templom jobboldali falán sorakozik egyméteres, mélyített domborművekben a keresztút 14 stációja, *Németh* Lászlóné szobrászművész nő ihletett tolmácsolásában, *Sík* Sándor költői szöveg-felirataival. Megkapó mindjárt az első dombormű. Két életnagyságú fej néz egymásra. A fennkölt nyugalmú Megváltó és Pilátus, a parancsnok, kemény és mégis döbbszent arcvonásaival. De talán a legbravúrosabb a keresztrefeszítés víziója.

A Bosnyák-téri bazilika, egyszerűségében is tekintélyparancsoló, külső megjelenésében és áhítatos hittel létrejött belső művészi kiképzésével, már most, félkészben is, jelképi sugalmazással rányomja bélyegét erre a gyorsan fejlődő városrészre. Láthatatlan erőt sugároz magából, messze, a környék lakosságára. (*Haits Géza*)

ZENEI JEGYZETEK. (Egyházzenei események.) Az elmúlt hetek bővelkedtek jelentős egyházzenei eseményekben: Magyarországon először hangzott fel a Dvorzsák-kortárs cseh zeneszerző, Zdeněk Fibich *Missa brevis*-e, újból hallhattuk *Lajtha* László kiváló Missáját, végül pedig bemutatták *Tamás* Alajos új művét, a *Missa* populit. Mindhárom alkotás a szó jó értelmében vett „modern” mű, mindazonáltal e bonyolult történeti fogalomnak más-más aspektusát jelenítik meg, tükrözve szerzőjük útkeresését, eredményeit és tévedéseit.

Időrendben legelső a cseh zeneszerző, Zdeněk Fibich *Missa brevis*. 1884-ben keletkezett és egy esztendővel később már bemutatta a Cseh Keresztények akkor még működő kórusa. A korabeli kritika a misét szerzője legjelentősebb alkotásai közé sorolta, másik miséje, az *Esz-dur* mellé állítva. A legidőbb kritikus külön is kiemelte a mise elmélyített pátoszú áhítatát. Nem véletlen, hogy Fibich művének jellemzésül a pátosz szó kívánczított leggyakrabban a kritikusok tollára, hiszen a cseh zeneszerző nem élte át a nemzeti zene ihlető hatását olyan mélyen, mint kortársa, Dvorzsák, hanem inkább a német romantika weberi és wagneri ágából merített. Ezért is éreztük művét néhol nagyon szépnek, kifejezőnek (*Kyrie*), másutt viszont kissé bőbeszédűnek, túlirott-nak (a *Credo* némelyik részlete). Mindenesetre még az „utánérett részekből” is kiéreztük, hogy Fibich nem az az érzelmes melankólikus szenvedő, akinek *Poème c.* szerzeményének népszerű átirataiból megismerhettük. Sőt, nagyon kemény, tudatos komponista, aki tökéletes mestermunkát is alkot, — mihelyt a saját ihletére hagyatkozik. Azt hiszem, mindnyájunk számára emlékezetes pil-

lanatokat szerzett a *Kyrie* mélyen áhitatos indításával és a *Credo* „... et propter nostram salutem descendit de coelis, et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine et homo factus est” térdreboruló hitével.

Általában megállapíthatjuk, hogy Fibich miséje jelentős nyeresége zenei életünknek és reméljük, hogy a Kapisztránoknak sikerül megszerezzenők a cseh szlovák Karitásznál Ján Mara gondozásában megjelent motetta-gyűjténnyt is és a cseh zene eddig ismeretlen kincseivel ismertetnek meg bennünket. Fibich miséjével kapcsolatban meg kell még említenünk P. Josef Benes nevét is, akinek áldozatkészsége nélkül aligha szólalhatott volna meg a mise hazánkban. A Kapisztrán kórus a mise megszólaltatásával úttörő feladatot teljesített és minden elismerést megérdemel. Külön örömmel regisztráljuk, hogy ők voltak az elsők, akik magukévá tették a müncheni egyházzenei kongresszus inter-nacionális határozatait.

Lajtha László nevével bizonynyal gyakrabban találkozhatunk külföldi zenei folyóiratok hasábjain, mint idehaza a hangversenyműsorok plakátjain. Nemrégiben fogadták nagy elismeréssel műveinek előadását Párizsban és Bécsben (VIII. szimfóniáját a világhírű Manuel Rosenthal vezényelte); az angliai Both-nan pedig (Nadia Boulanger vezényletével) hatalmas szereplőgárdát foglalkoztató Három himnuszának előadására készülnek. Ma élő zeneszerzőink közül Lajtha László kétségkívül az egyik legjelentősebb és legszármotvőbb egyéniség, aki még Bartók és Kodály eredményeihez is tudott újat hozzátenni: a francia impresszionizmus színpompás gazdag bőségével építve tovább nagy elődjeinek népnemzeti eredményeit.

Az Alkantarai Szent Péter templomban elhangzott Missa azt igazolta, hogy Lajtha ilyen irányú munkássága nem kísérletezés, hanem már befejezett, tökéletes egészet létrehozó művészi magatartás alapja. Nem véletlen, hogy a Missa annak idején Sztravinszkij miséje mellett is jogos feltűnést és elismerést keltett. Áhitatos, nagyon szép alkotás, melyet néhány különösen kiemelkedő részlete (*Kyrie*, *Sanctus*) a modern egyházzenei irodalom jelentős darabjává avat. A templom kórusa a feladat nagyságához közeledve dicséretesen állott helyt. Igaz, a tenor-szólam nem mindenütt volt egységes, ezért azonban kárpótolta a nagyszerű orgonakiséret, amely kivételesen művészi élménnyel gazdagított.

Tamás Alajos legújabb műve nem szerzője „nagyformátumú”, de mégis legjelentősebb alkotásai közül való. Nem a Nándorfehérvár 1456 és a Kapisztrán-mise irányát követte e művében, hanem a nagyközönség művészi népmise iránt megnyilvánuló igényét akarta kielégíteni. És vállalkozása éppen nem volt könnyű: hiszen Kodály után nem is olyan egyszerű művészi és népies misét komponálni. Az anyag gazdagsága — a mise mély és gondolati tartalma és a népies zene műformája — nagyfokú koncentrációt és művészi beleélést kíván az alkotótól. Nem is szólva a hagyományok szinte nyomasztó súlyáról, amiről Arthur Honegger a következőket mondja Zeneszerző vagyok c. művében: „Nincsenek új szavak. Az összes szavakat felhasználtuk már, csupán új kapcsolatokat teremthetünk közöttük.” Valóban, a hagyományos úton haladó zeneszerzőt néha valóságilag megbénítja anyaga gazdagsága. Az összeállítás, megformálás és nem utolsósorban a mai élethez való alkalmazkodás — és erre példa Tamás Alajos új miséje — nagyon sok újdonsággal szolgálhat. A Missa populi ugyanis néhol Bartókot idézi, mégis egyéni, invenciózus, jellegzetes alkotás. Mert Tamás Alajos az elsők között alkalmazkodott az atomkorszak életritmusához és újfajta áhitati tartalommal töltötte meg a mise hagyományos kereteit. Mondhatnók úgy is: szabad teret ad az egyéniségnek, hogy a hangok mögött megkeresse és megtalálja Teremtőjét. Manapság nagyon sok találgatás hangzik el a várható egyházzenei reformokról. Érzésünk szerint Tamás Alajos népmiséje éppen e reformgondolat, a modern ember áhitata és lelki élete jegyében született és annak tipikus megszólaltatója. Ezért is helyeselnők, hogy nyomtatásban is eljusson minél nagyobb tömegekhez mind Budapesten, mind vidéken. Ezt feltétlenül megkönnyítené a magyar és latin szöveg szerencsésebb összehangolása. (A Kapisztrán kórus a szerző vezényletével nagy lelkesedéssel, hitelen szólaltatta meg az új magyar egyházzenei alkotást.)

(A Poliphonica Ambrosiana hangversenyéről.) Olaszország hangversenylátogatói az év egyik legnagyobb eseményének tartották a Poliphonica Ambrosiana hangversenyét. A jegyeket hetekkel előre elkapkodták, és mindenki jó adag olasz nemzeti önérzettel is várta a műsort, amelynek kiemelkedő érdekessége volt Carissimi Jephthája és Franchino Gaffurio Missa de Carnevalja. Különösen Carissimi műve keltett elismerést. Itáliában ma is értéke és kivételes tehetsége szerint becsülik az 1600-as évek népszerű római muzsikusát. Mi talán jobban ismerjük tanítványa, Scarlatti nevét, és nem is sejtjük, hogy egy-egy népszerű, hajlékony olasz dallamvonal mennyire magán viseli a mester, Carissimi keznyomát. Nem is szólva Händel oratóriumairól, melyeknek egyik ösztönzője éppen Carissimi dramatikus kompozíciója, a bibliai História volt. (Händel is feldolgozta Jephtha történetét!) A későbbi oratórium-komponisták szívesen alkalmazták Carissimi illusztratív újítását is, amellyel megszakította a zenében történő eseményeket és érzelmi betéteket iktatott be. Ezért tartottuk lehetségesnek, hogy a Poliphonica Ambrosiana hangversenyének kritikusai elsősorban a vezénylő karmaster, Giuseppe Biella szuggesztív temperamentumát, néhol szinte lenyűgöző, izzó átélését emelték ki. A hangverseny közönsége egyébként nagy örömmel és elismeréssel fogadta a tökéletes élményt és a betetőző ráadásokat, a profán madrigálokat. És egy-egy ilyen hangverseny regisztrálásakor felmerül előttünk a kérdés: vajon nem lehetne-e nálunk is valamilyen lehetőséget teremteni hasonló „történeti” hangversenyek számára? (Rónay László)

A 2000-İK ÉV FELÉ. Néha egészen meglepő, hogy olykor milyen váratlan helyen és mennyire szokatlan vonatkozásokban bukkannak fel az evangélium igazságai. Ilyen meglepőnek tűnhetik, ha világgazdasági és statisztikai fejtegetések közül egyszerre csak a Hegyi Beszéd szavai bukkannak ki. Ez a meglepetés éri az olvasót, ha Fritz Baade professzornak „Versenyfutás a 2000-ik évig” címmel nemrégiben magyar fordításban is megjelent könyvét lapozgatja. A nyugatnémet tanár a kieli Világgazdasági Intézet vezetője, a német szociáldemokrata párt egyik szakértője, aki ebben a művében azt az alternatívát állítja fel, hogy vagy világpusztulás vagy földi paradicsom vár az emberiségre. „Az a reménységünk — mondja a nyugatnémet közgazdász —, hogy az értelem és az örültség párviadala, amelynek most tanúi vagyunk, az értelem javára dől majd el, nagyon gyenge lábon állna, ha a hit erői nem volnának szövetségben az értelem erőivel. A keresztény, mint keresztény örvendhet annak, hogy most végre komolyan veheti és követheti Krisztus tanait, úgy amint a Hegyi Beszéd hirdeti, másrészt viszont ezek a tanok döntő segítséget nyújtanak az egész emberiségnek, amikor választania kell a pusztulás és amaz új világ között, amely valóságos földi paradicsommá válhat.”

Ez a derülítő jövőbe tekintés azokra a tudományos tényekre és lehetőségekre támaszkodik, amelyek napjainkban forradalmasították a mezőgazdasági termelést, s lehetővé teszik, hogy a 2000-re 3—3.5 milliárddal megszaporodó emberiség számára elegendő mennyiségű élelmet termeljünk. Mint tudjuk, Malthus, aki 1798-ban állította fel azt a tételét, hogy az emberiség a mértani haladvány (1, 2, 4, 8, 16) szerint szaporodik, míg az élelmiszerek csak számtani haladvány (1, 2, 3, 4, 5) szerint, e tekintetben sötétben látó volt. Az akkori protestáns pesszimizmus és az angol empirizmus aggályoskodó szemlélete nyilatkozott meg Malthus tanaiban, amit sokan, és sokáig a tudomány szavának tekintettek, holott akkor is akadtak már komoly közgazdászok, akiknek ellentétes nézetét később Henry George ezzel a tréfás, de nagyon találó észrevétellel fejezi ki: „Minél több az ember, annál több a csirke.” Baade is végül erre a következtetésre jut, de előbb megvizsgálja, hogy a jelenlegi gazdasági és politikai helyzet hogyan tolódik el a megdöbbentően gyorsuló népszaporodás következményeként.

Földünkön — mutat rá Baade — 2.77 milliárd ember lakik, közülük 0.77 milliárd „a nyugati életforma” országaiban, csaknem 1 milliárd a kommunista és szocialista országokban, míg 1 milliárd lélek esik az elmaradt országokra. 2000-re ez a kép alapvetően megváltozik. mert a kapitalista jellegű országok 1 milliárd lakosával szemben a szocialista-kommunista országokban 2.5 milliárd és az elmaradt országokban ugyancsak 2.5 milliárd lakos fog élni.

Baade számol azzal is, hogy 2000-ig az elmaradt országok közül nem egy a kommunista rendszert választja. Egy neves osztrák szerző, Max Pietsch, akinek *Die industrielle Revolution* című, szintén nagyon érdekes könyvét a Herder cég adta ki, a népesedési kérdést érintve körülbelül hasonló eredményre jut, mint Baade, ő azonban a gazdasági fejlettség szempontjai, nem pedig politikai szempontok szerint állítja szembe az egyes földrészeket. Pietsch szerint a gazdaságilag fejlett országok és világrészek (Európa, a Szovjetunió, Egyesült Államok és Kanada) lakossága 2000-ben 1259 millió lesz, míg Ázsia, Afrika és Latin-Amerika, tehát a gazdaságilag elmaradt földrészek és országok lakóinak száma 4.826 millióra ugrik fel. Akár Baade, akár Pietsch nyomán állítjuk is fel tehát a népesedési mérleget, nem vitás, hogy az nem a kapitalista országok javára billen. Baade úgy látja, hogy a versengés a kapitalista és a szocialista típusú országok között jelenleg az elmaradott népek megnyeréséért folyik. Ha az elmaradt országok a kommunizmust választják, 2000-ben 5 milliárd lakosuk lesz a kommunista országoknak, míg a kapitalista országokban csak 1—1.5 milliárd lakos fog élni.

Felvethetjük a kérdést, nem kell-e ennek a „population bombnak”, a népszaporodási bombának felrobbannia? Vannak akik félnek tőle és neomalthusianista módszereket ajánlanak még ma is, mint például Vogt amerikai tudós. Baade azonban amellet érvel, még pedig nemcsak a keresztény humanista derűlátásával, hanem a tudós statisztikus eszközeivel és adataival is, hogy az emberiség a Krisztus utáni 2000-ik évben még az esetben is minden nap jóllakhat, ha az emberek száma nem 6, hanem 30 milliárdra növekednék. A még ki nem használt legelők és a veszélymentesen kiirtható őserdők talajának felhasználásával ugyanis meg lehetne kétszerezni a föld jelenlegi szántóterületét. A szántóterület növelésén kívül azonban sokkal jelentősebbek azok az eredmények, amelyeket a modern agrotechnikával érhetünk el. A földön jelenleg 350 millió család foglalkozik mezőgazdasággal. Ezek 70 százaléka még ma is csak faekével és kézi-kapával dolgozik, 100 millió ló és több százmillió szarvasmarha is szerepel a mezőgazdasági statisztikában. Ha a faekét és a kézi-kapát traktorokkal és motoros kapákkal helyettesítjük, ha a rossz munkateljesítményű állatokat gépekkel cseréljük fel, akkor további több százmillió ember számára termelhető élelem és ugyanakkor nagymennyiségű élelmiszer-tartalék szabadul fel. A műtrágyázás terén messze nincsenek kihasználva a lehetőségek, tehát az egy hektárra eső terméseredmények még igen nagy mértékben emelhetők. Végül rendelkezésünkre állnak a világ-tengerek eléggé ki nem aknázott élelmiszer-tartalékai: a halak, a planktonok.

A termés-növelés lehetőségének bizonyítására Baade a már eddig elért eredményeket vonultatja fel. Az Egyesült Államokban a hektáronkénti 14 mászás tengeri termést 25 mászásra, egyes haladó farmereknél 60—80, sőt 120 mászásra tudták növelni, s hasonló eredmények mutatkoznak Angliában, Nyugat-Németországban és a Szovjetunióban is. A legérdekesebb gazdasági jelenség azonban az, hogy a növekvő élelmiszer mennyiségek előállításával együtt jár a mezőgazdasági dolgozók számának törvényszerű csökkenése és a parasztság életszínvonalának növekedése. Azt lehetne mondani, hogy a mezőgazdasági dolgozók számának csökkenése egyenesen feltétele a mezőgazdaság növekvő produktivitásának. A falu „elnéptelenedésén” tehát nincs mit siránkoznunk. Angliában a lakosságnak kétharmadát máris csak 4 millió mezőgazdasági dolgozó látja el. A mezőgazdaságból élők számának csökkenése Magyarországon is megindult. A Német Szövetségi Köztársaságban egyre csökken a kisparaszti birtokok száma. 1950-től 56-ig 1 millió paraszt hagyta ott földjét. Ahogyan Baade számítja, Európában kielégítő mezőgazdasági termelés csak olyan gépesítés esetén lehetséges, amely még 8—9 millió parasztot tenne feleslegessé a mezőkön. 2000-ben 3—4 millió mezőgazdasági munkás elegendő lesz az Egyesült Államokban ahhoz, hogy 250—300 millió ember számára élelmiszert termeljen. A fejlődés tehát abban az irányban halad, hogy egy mezőgazdasági dolgozó 70—80 lakos számára tudjon elegendő élelmet termelni. Ez az irányzat mutatkozik meg a Szovjetunióban is, bár ott figyelembe kell venni a mezőgazdasági termelés szempontjából mostohább éghajlati viszonyokat. Hasonló fejlődésről számolnak be a Kínából befutó adatok is, különösen az öntözéses gazdálkodás területéről, amely ott is nagy perspektíva előtt áll.

Ha ezekhez az adatokhoz hozzávesszük, hogy szemben a régebbi tudományos jóslatokkal ma már tudjuk, hogy elegendő mennyiségű vas, szén és olaj is áll az emberiség rendelkezésére, akkor valóban olyan élet alakulhat ki néhány rövid évtized múltán, amely az éhségek, járványok és háború pusztította emberiség régebbi helyzetéhez képest szinte alig értékelhető.

Ehhez azonban Baade szerint — és ebben mi is egyetértünk vele — a szocialista és a kapitalista országok békés együttélésére van szükség, arra, hogy közösen segítsék meg az elmaradt országok népeit, hiszen a népszaporodás hulláma és az ezzel járó társadalmi és gazdasági nehézségek elsősorban őket fogják érinteni. Baade azonban bizonyos aggodalommal tekint a „nyugati mintájú” államok helyzetére is. Nem azért, mert a Nyugat lemarad a népszaporodási versenyben és mert a mezőgazdasági és ipari termékek előállításában is hátrébe szorul, hanem mert a Szovjetunióval szemben bizonyos szellemi lemaradása is megfigyelhető. „A Nyugat nem tarthatja meg világhatalmi pozícióját a mennyiség területén. Ha ezen túl még a minőséget is átengedjük a Keletnek, az elviselhetetlen következményekkel járna a 2000-ik esztendő világa számára” — sóhajt fel Baade. Úgy látja, hogy a Kelet mind nyersanyagokban, mind szerszámgépek gyártásában, hamarosan túlszárnyalja a nyugati világot, s ha a Nyugat a tudósok és szakemberek képzésében még az utolsó percben sem igyekszik utolérni a Szovjetuniót, akkor szellemi téren is menthetetlenül a lemaradás lesz az osztályrésze. Arról azonban Baade mindenképpen meg van győződve, hogy a várt és elérhető fejlődés nyomán egyetlen népet sem készítet a szükség arra, hogy „Lebensraumot” teremtsen magának, hiszen saját területén is megtalálja a szükséges életfeltételeket, az élelmiszereket, az ipari nyersanyagokat, az embereket mind fokozottabban kiszolgáló automata erőgépeket és az azok kiszolgálására szükséges szakembereket. S ez szerinte az igazi alapja a tartós békének is, amelyben — mint mondja — boldogok lesznek a szelídek, mert ők bírják majd a földet.

Baade érdekes fejtegetései eszünkbe juttatják Malthus kortársát, a német-ség nagy költőjét, Schillert, aki megérezte: „Mindenki számára van hely ezen a földön.” Lám, megint egy eset arra, hogy igazolódik a nagy költők váteszi volta és az a chestertoni tréfás paradoxon is, hogy a tudósokkal és a politikusokkal szemben olykor éppen a költők — a legjózanabbak. Maradjunk meg tehát mi is a nagy költők, a nagy humanisták józanságánál és az evangélium szelleménél, hogy az elkövetkezendő negyven év valóban az emberiség javát, ne pedig pusztulását szolgálja. (Szigeti Endre)

ERKÖLC S HUMANIZMUS BATES REGÉNYEIBEN. Bates regényei az utóbbi évek legnagyobb könyvsikerei közé tartoznak. A nyugati hadszíntér szélcsendjét megörökítő írásnak (*Jó széllel francia partra* — Európa Könyvkiadó, 1958.) éppúgy, mint a távolkeleten játszódó műveknek (*A jacaranda-fa* — Európa Könyvkiadó, 1957. és *Bíbor sivatag* — Európa Könyvkiadó, 1960.) szerves tartozéka a kaland, az emberi sors színes és lebilincselő bemutatása, a hazájától távoleső férfi kemény helytállása az idegen környezetben. A reális ábrázolás, a képzelet röpítő ereje és a lírai színezés szoros összhangba kerül egymással és valóra váltja az olvasó legősibb igényét, az olvasmányosságot. Bates regényei vonzó és izgalmas olvasmányok, szinte fölkeltek az ember gyanúját: megütik-e az irodalmi mértéket. A kitűnően gördülő mondatok olvasása közben félünk a bicsaklástól, a művészi célkitűzés rovására történő engedelmeyektől.

Bates azonban más irányban halad, mint a koncesszióra hajlandó bestseller írók. Modern, katolikus szelleme az erkölcsi problémákat — és magát az embert is — nem elvont képletekben hozza eléln, hanem az élet sodró áramában ábrázolja. Duzzadó mesélőkedve Somerset Maugham-ra emlékeztet, de Maugham keleti tárgyú elbeszélései a tudatos, józan mértéktartást tükrözik, míg Bates írásain átút a lírai túlfűtöttség és szenvedélyesség. Kelet mindkettőjük művészetére nagy hatást gyakorol: Maugham-ot elsősorban a romantikus varázs s a külsőségek tartják fogva, Bates érdeklődését az ismeretlen világban is a dolgok lényege ragadja meg. Maugham többnyire a keletre sodort európai ember egyedi sorsából sző kitűnő, de sokszor öncélú történeteket. Bates mély rokonszenvet érez a keleti népek s az őket megbecsülő, velük azonosuló

európaiak iránt és művészi elhivatottsággal eleveníti meg a második világháború sajátos légkörét. Maugham felfogása jobbára megegyezik a szigetország hivatalos állásfoglalásával, Bates a fiatalabb nemzedék szigorú önismeretével számos kérdésben ellentétbe kerül a brit közvéleménnyel. A háborús évek nyomai erősen érezhetők művein, de a világot lángba borító, barbár szellemmel mindig az léletszerető emberek derűs humanizmusát állítja szembe.

Hőseinek egyik legjellemzőbb vonása az életigenlés, az őket körülvevő, szűkebb világ meghódítása. Ez a „hódítás” a környezet és a szokások mélyebb ismeretén alapul és középpontjában nem politikai és hasznossági elvek, hanem az ember iránti rokonszenv és megértés állnak. Bates regényeinek problematikája az olvasó számára könnyen érthető; a modern lélek bonyolult érzései helyett csak a legdöntőbb mozgatóerőket: életet, halált, szerelmet és áldozatvállalást kapcsolja be a művek áramkörébe. Járulékos, nem közvetlenül az életből sarjadó elem egy helyen sem töri meg a regények belső világát, a sorsok váratlan alakulását mindig léletszerűnek, hitelesnek érezzük. Bates alakjai romlatlan, tiszta lelkű férfiak és nők, akik a nehéz életkörülmények között sem veszítik el igaz emberségüket. Jellemük érett, kialakult; katarziszra, lényeges átalakulásra nincs szükségük.

A *Bibor sivatag* Forrester őrnagya az egyetlen jellemfejlődést mutató Bates-szereplő. A regény első lapjain „érzéketlen, önző, üres és önmagában elmerült ember”, aki felesége tragikus halála után maga is a halál gondolatával foglalkozik. Az ismeretlen ország feltárló sajátosságait közönnyel szemléli, a fehér fajta átlagos képviselőjének, afféle „viktoriánus” angolnak látszik, akiről leperreg minden új benyomás és aki megcsontosodott felfogásán nem szívesen változtat. Csak azt látja meg, hogy „az élet elképesztően olcsó ebben a végetes, örökös napsütésben”. Nem egyéni tragédiából eredően, hanem, mint a több évszázados múlt megkövesedett hagyománya. Későbbi metamorfózisa erre a halványan derengő, emberi részvétre épül. Az élet és a halál kettős érintése, a kibontakozó, tiszta szerelem és a szerencsétlenül járt honfitársak halála kirostálják belőle a közönyt és az érzéketlenséget. Amikor a sivatag fölött géppel lezuhan és a megpróbáltatások egész sorozatát kell bajtársaival együtt végig élnie, már tudatosan vállalja a reá váró nehézségeket. Nemcsak az emberfölötti erőfeszítés, a mindnyájuk életéért folytatott küzdelem teszi emlékezetessé, hanem az a bensejében végbemenő feloldódás is, amely a rideg, elgyötört lelkű férfit visszakanyarítja az élethez. Forrester újjászülető lelkivilágában a testvériességet magába olvasztó bajtársi érzés legszebb vonásai fedezhetők fel.

A *Jó széllel francia partra* emberi világát a részvéten túlmutató, töretlen hit forrásítja át. Franklin, a Forresternél lágyabb arcélú angol tiszt életét és hitének elmélyülését is Françoise-nak, ennek a XX. századi, névtelen Jeanne d'Arc-nak köszönheti. A kis francia parasztleányban a határozottság és segítőkészség harmonikusan egybeolvad az egyszerű nép jóságával. Françoise jósága több, mint pusztá menedék a veszélyek elől, Franklin szorongató gondolatai egyre jobban elenyésznek az igazi érzések tüzeiben. A leány áldozat vállalása nem értelmetlen kockázat, sokkal inkább az emberi együttérzés és szeretet közvetlen megnyilatkozása.

A *jacaranda-fa* alakjainak sorsa sem a véletlen, hanem az emelkedett erkölcsi törvények szerint alakul. Ebben a vibráló feszültségű és mesterien árnyalt regényben elsősorban a társadalmi mondanivaló domborodik ki, a japánok elől menekülő angol kolónia végső felbomlásáról kapunk átfogó képet. A Burmából Indiába vezető autópálya világosan kihangsúlyozódnak azok a vonatkozások, amelyek a menekülő csoportot két ellentétes táborra osztják s amelyek az erkölcsi és művészi igazság szellemében az életet vagy a pusztulást jelentik. Patersont, a regény főszereplőjét szellemisége és érzelmei faji megkülönböztetés nélkül embertársaikhoz kötik; hű kísérői segítségével betegen is sikerül eljutnia az időleges menedéket nyújtó Indiába. A félvér ápolónőt és a nyugálományú őrnagyot helyes ösztönök és a kötelességteljesítés visszafordítja újukból. Ők és az együgyű Betteson-né, akit az anyaság utáni meddő vágy férfiakat megszegyenítő hősiességre és önfeláldozásra lobbant — megmenekülnek, míg a Keletet és egymást vakon gyűlölő, gyarmati tisztviselők és hozzátartozók menekülésük közben elpusztulnak.

Bates mindhárom regényének döntő élménye és mozgatója a háború. Képlezetét nem az események alakulása, hanem a háborús psziché, egyénben tükröződő hatása foglalkoztatja. Állásfoglalását a pusztítások közvetlen megjelentésével fejezi ki. A *Bíbor sivatag*-ban Forrester közvetlen személyes élményét önti szavakba, s így még döbbenetesebb erővel mozgósít az oktanal gyilkolás ellen. Az őrnagy, a burmai település bombázása alkalmával, egy súlyosan sebesült fiút vitt a karjában. A kemény katonát „örjítő düh és fájdalom töltötte el. Ebben a pillanatban hirtelen átérezte, hogy amit a karjában vitt a nyomorult kis házak, fák és kerítések tömkelegéből, az nem egyetlen gyermek teste... Minden rendű és rangú, mindenféle színű és nyelvű gyermek megszámlálhatatlan millióit látta benne mindenütt, széles e világon, mind arra született, hogy elevenen megnyúzzák, fölaprítsák, föláldozzák s élve megcsontsítsák.”

A háború áldozatai egyetemesen a mi áldozataink is. Bates írásai sohasem szabadítják fel az alantas ösztönöket; az ellenség gyűlölete és a bosszú helyett megbékélésre hangolják az olvasót.

Bates a férfi és a nő kapcsolatát a modern regényirodalomban szokatlan hamvassággal, líraián rajzolja. A burmai regények angol hősei beenszültött leányokat szeretnek meg, akiket egyenrangú társuknak és nem kiszolgáltatott ágyasuknak tekintenek. Bates megveti a „fehér irodalom” steril eszközeit, a testi szerelem számos színfoltja ott található műveiben, de mindezt természetes bájjal és romlatlansággal ábrázolja. Françoise és John Franklin emlékezetes szerelmében művészi erővel bizonyítja, hogy a nyugati regények aberrált szexualitásával szemben létezik áldozatosságon, önzetlenségen és közös megbecsülésen alapuló vonzalom is, amely korántsem elavult vagy nevetséges. A rokonszenves, fiatal pár szenvedésekben megszilárduló kapcsolata szebb és tisztultabb jövőt ígér.

Bates, a vidéki rovatot körmölgető hírlapíró távolkeleti élményei hatására ébred igazi író-mivoltára. A háborúban eltöltött szolgálati évek nem kiábrándulást és csömört, hanem heves alkotóvágyat oltanak belé. Az egyre jobban sűrűsödő és kifejezésre váró gondolatok addigi írásait felülmúló művészi alkotásokká érlelődnek. Regényeinek vonzóereje, haladó felfogása önismeretre és humanizmusra ébresztenek; a hőseiből kiáradó mély erkölcsiség és ember-szeretetet pedig húsból-vérből való ideálokat állít a katolikus szellemű olvasó elé. (Szeghalmi Elemér)

A FERENCES TÖRTÉNETÍRÁS HERODOTOSA. Megbízhatónak látszó adatok szerint most van hétszáz éve annak, hogy *Celanoi Tamás* testvér, *Assisi Szent Ferenc* első életírója és egyben az azóta áttekinthetetlenül nagyra duzzadt ferences irodalom megindítója, az apuliai Tagliacozzoban örök álomra hajtott a fejét.

Tamás testvér az Abruzzók természeti szépségeiben fölötté gazdag tájainak egyik legfestőibb pontján, a 860 méter magasban fekvő Celano városában született. Születési idejét nem ismerjük pontosan, de általában a XII. század utolsó évtizedére, éspedig inkább az elejére, mint a végére teszik. Az ellenben biztos, hogy a rendbe maga Szent Ferenc öltöztette be, kudarccal végződött spanyolországi útja után (1213–15).

A belépését követő időben hosszú éveken át sokszázad- és ezredmagával a névtelen barát életét élte. A névtelenség homályából csak az 1221. évi híres „gyékényes” káptalanon emelkedett ki, mikor önként csatlakozott ahhoz a kisded missziós csapathoz, mely *Speyeri Cézár* testvér vezetésével a német nyelvterület meghódítására indult. A vállalkozás, mint ismeretes, minden reményen felül sikerült: Cézár testvér és társai, a kezdet nehézségeinek leküzdése után, könnyűszerrel megnyerték a német nép szívét és néhány esztendő leforgása alatt a nagy jövőre hivatott kolostorok egész sorát hívták életre. És hogy Tamás testvér nem csupán szemlélője, hanem egyben tevékeny részese is volt ezeknek az eseményeknek, mutatja, hogy a misszió második esztendejében már mint a mainzi, wormsi, kölni és speyeri kolostorok örével, kusztoszával találkozunk vele. Még nagyobb bizalomra mutat, hogy Cézár testvér, mikor 1223 tavaszán forrón szeretett mestere látására Assisibe indult, őt bízta meg az

egész német tartomány igazgatásával. A bizalom újabb jeléül tekinthetjük, hogy Cézár utóda, *Pizai Albert* testvér az 1223 őszen tartott speyeri tartományi gyűlésen ismét őt bízta meg az újonnan szervezett rajnai őrség (custodiatu) vezetésével. Méltó és igazságos dolog tehát, hogy Tamás testvért a német provincia úttörői és felvirágoztatói közt tartsuk számon.

Meddig maradt Németországban, éppoly kevés tudjuk megmondani, mint azt, hogy visszatérése után Olaszország milyen tájain fordult meg. De talán nem vétünk nagyon az igazság ellen, ha feltételezzük, hogy Tamás testvér a szent halálát közvetlenül megelőzőt heteket, esetleg hónapokat Assisiben, illetve Porciunkulában töltötte. A poverello siratásának és temetésének élénk és szemléletes leírása mindenestre inkább szem-, mint fültanúra utal.

De ha szeretett mestere temetésén talán nem is volt jelen Tamás testvér, szenttéavatásán egész biztosan ott volt. Az ünnepélyes aktus 1228. július 16-án a kicsiny San Giorgio-templomban, a szent első temetkezési helyén ment végbe. Maga IX. Gergely pápa (1227—41) végezte, aki előbb, Hugolin bíboroskorában legbizalmasabb barátja és leghűségesebb támasza volt a poverellónak. Érthető tehát, hogy mint pápa minden tőle telhetőt megtett immáron szent barátja emlékének méltó megörökítésére. Már előbb elhatározta, hogy hamvainak befogadására külön templomot építtet, a szenttéavatás megtörténte után pedig azon nyomban gondoskodott életrajzának, mint akkor mondták, legendájának megírásáról. Hogy választása éppen Tamás testvérré esett, az mindennél meggyőzőbb bizonyítéka annak, hogy a derék testvér akkor már széles körökben jónevű író és tudós hírében állott.

Tamás testvér természetesen nagy megtiszteltetésnek vette a megbízást és azon melegebben hozzálátott kiviteléhez. Íróműhelyét Assisiben rendezte be, mivel a legtöbb és legmegbízhatóbb adatot az ottani „kerekasztal-társaság” tagjaitól remélhette. Olyan tűnemenyes gyorsasággal dolgozott, hogy félév alatt nemcsak az anyaggyűjtéssel, hanem a feldolgozással is elkészült. A párizsi Nemzeti Könyvtár egyik középkori kódexének bejegyzése szerint Gergely pápa 1229 február 25-én vette át, erősítette meg és szentesítette a legendát, mely később *Vita prima* címmel vált ismeretessé. Így lett Tamás testvér szinte tudtán kívül a ferences történetírás megindítójává és úttörőjévé.

A következő másfél évtizedre megint nyoma vész Tamás testvérnek. Csak a negyvenes évek derekán bukkan ismét élénk a második életrajz megírásával kapcsolatban. Az idő múlása ugyanis megmutatta, hogy a *Vita prima*, bármilyen igyekezettel és jóakarattal készült is, teljesnek és kimerítőnek távolról sem mondható. A poverello hűséges kísérőinek emlékezetéből mindig újabb és újabb részletek sorjáztaak elő, melyeket a hivatalos életrajz mellőzött. Érthető tehát, hogy a rendi közvélemény egyre hangosabban kezdte sürgetni egy újabb és kimerítőbb legenda összeállítását. Ennek a sürgetésnek adott visszhangot az 1244. évi egyetemes káptalan, mikor minden testvért felszólított, hogy amennyiben valami új mondanivalója van a szent atya életéről és csodatételeiről, azt haladéktalanul bocsássa *Jesi Crescentius* generális (1244—47) rendelkezésére. A felszólítás nyomán azonnal meg is indult a szorgalmas adatgyűjtés. Különösen a szent bizalmas barátai, akik utolsó éveiben állandó kísérői voltak: *Angelus*, *Leo* és *Rufinus* testvérek — a „tres socii” — fekdtek neki derekasan a munkának. Megnyitották szívük és emlékezetük gazdag tárházát és a jellemzőnél jellemzőbb epizódok hosszú sorát bányászták ki onnét. Így rövid idő alatt annyira megduzzadt az anyag, hogy feldolgozására lehetett gondolni. És a generális atya bizalma ismét Tamás testvér felé fordult. Hiszen a *Vita prima* megjelenése óta a magasabb egyházi körök mellett a rendi közvélemény is a rend hivatalos történetíróját látta benne. És Tamás testvér ezúttal is iparkodott méltónak bizonyulni a beléje helyezett bizalomba: 1244—47 közt a beszolgáltattott anyag alapján és az említett három testvér aktív közreműködésével elkészítette második életírását, melyet *Vita secunda* címmel tart számon a ferences történetírás.

A második, sok tekintetben tökéletesebb és kimerítőbb életrajz megjelenése hosszú időre kielégítette az igényeket és elnémított minden kritikát. De még mindig megírásra várt a szent életének egyik, folyvást bővülő fejezete: csodáinak rendszeres összeállítása. Az a vázlatos függelék, melyet Tamás test-

vér az első életíráshoz csatolt, éppoly kevésbé elégítette ki az igényeket, mint maga az életrajz. De meg azóta nemcsak sok, korábban titkolt csoda került napvilágra, hanem szinte napról-napra újabbak is történtek. Nem kis rendi érdek fűződött tehát ahhoz, hogy a világ ezekről az újabb csodákról is tudomást szerezzen. Ezért *Boldog Pármai János* generális (1247—57) harmadízben is Tamás testvér avatott tollához fordult és megbízást adott neki a szent csodáinak lehető teljességükben való összegyűjtésére. Így született meg 1250 és 52 közt a *Tractatus de miraculis* című gyűjtemény, mely összesen 19 fejezetben ismerteti a szentnek tulajdonított csodatételeket.

Ezeken kívül még egy ferences tárgyú munka szerzősége fűződik Tamás testvér nevéhez. Ma ugyanis már az egész tudós világ benne látja a Szent Ferenc leghűségesebb követőjéről, Szent Klára asszonyról írott legenda szerzőjét. Ezt is legmagasabb parancsra, IV. Sándor pápa (1254—61) egyenes felszólítására írta, éspedig valószínűleg minđjárt az 1255 augusztus 11-én végbement szentéavatás után.

Ezzel le is zárult Tamás testvér történetírói munkássága. Liturgikus és költői működése — ismeretes, hogy a „Dies Irae” szerzőségét még ma is sokan neki tulajdonítják — más lapra tartozik. Élete utolsó éveit szűkebb hazájában, a marsuca i püspökség területén fekvő tagliacozzói kolostorban élte le. Itt azzal hasznosította magát, hogy elvállalta a Varrói Szent Jánosról nevezett klarissza zárda nővéreinek lelki gondozását. Éveket töltött itt csendes visszavonultságban és imádságban. Itt érte utol a halál is a XIII. század hatvanas éveinek legeljén. Holttestét a zárda templomának kriptájában helyezték örök nyugalomra. Innét 1516 táján, nem tudni milyen okból és milyen körülmények közt, a tagliacozzói minoriták templomába szállították át, és mivel továbbra is a csodák fényében tündökölt, a minorita atyák később gondosan összeállított és minorita ruhába öltöztetett csontjait egy dúsan aranyozott és elül kristályüvegből készült lappal ellátott fakoporsóba zárták és a főoltár alatt helyezték el. Felíratot is készítettek rá ezzel a szöveggel: „Boldog Celanoi Tamás, Szent Ferenc tanítványa, történetíró és a halottakról szóló sequentia szerzője.” A koporsó és a tábla ma is megvan és a porciunkulai búcsún (augusztus 2.) a hívők ahítatára a főoltárra szokás helyezni.

Hivatalos boldoggáavatásra azonban, érthetetlen módon, századokon át nem került sor. Eppen az említett Corsignani volt az, aki először megpróbálkozott a dologgal: tömérdék utánjárással összegyűjtötte a hivatalos eljárás lefolytatásához szükséges adatokat és azokat közlés, illetve felhasználás céljából a bollandisták nagy vállalkozásának, az *Acta Sanctorum*nak rendelkezésére bocsátotta. De az események fejlődése eléje vágott szándékának. A jezsuita rend felosztatására következett nagy zavarban ugyanis Corsignani gyűjtése szórén-szálan elveszett. Így a boldoggáavatási per is elmaradt.

Tamás testvérnek, mint láttuk, legnagyobb érdeme, hogy elsőnek ő írta meg a poverello életrajzát. Érthető tehát, hogy a ferences történetírás századokon át az ő előadását vette alapul. A XIX. és XX. század fordulóján azonban nagyon változott a helyzet. A francia *Sabatier* nagyhatású életrajzának megjelenésével a racionalista, helyesebben szubjektív szellemű történetírás, mely a történeti Szent Ferenc helyett a maga által elképzelt Szent Ferenc alakját próbálta meg rekonstruálni, minden tőle telhetőt megtett Tamás testvér hitelének és tekintélyének lejáratására. Nemcsak az elsőbbséget vitatta el tőle, hanem azonfelül irányzatossággal, részrehajlással, sőt az adatok szándékos meghamisításával vádolta meg. Szerencsére ez az időszak nem tartott sokáig. Hívatásuk magaslatán álló katolikus (*d'Alencón, v. Ortroj, Faloci-Pulignani, Schnürer, Knöpfler, Fierens, Fachinetti*) és protestáns történetírók (*Thode, Goetz, Tilemann*) sorra kimutatták ez állítások tarthatatlanságát s Tamás testvér tekintélyét ismét régi fényébe állították vissza. Elsősorban az ő érdemük, hogy ma már senkinek sem jut eszébe csak egy pillanatra is kétségbe vonni a nagyérdemű testvér igazmondását, illetve jóhiszeműségét. Ma tehát ismét az a helyzet, hogy aki a szegénység apostolának életével akar foglalkozni, annak először Tamás testvérrel kell barátságot kötnie. Valóban illő tehát, hogy halála hétszázadik évfordulóján tisztelettel és megbecsüléssel gondoljunk reá.

(Balanyi György)

A GYERMEK, AKI AZ APJÁN „LÓG”. A villamoson hallottam egy elke-seredett apát panaszkodni: „Nem vagyok rossz apa, de utóvégre nekem is csak az az egy vasárnapom van, amikor pihenhetek; ezt egy nyolc éves fiú már beláthatná. Örökké rajtam akar lógni, és ha nem vele foglalkozom, azonnal bömbölni kezd, hogy „unom magam, unatkozom”. Hogy békén legyen, inkább adunk neki pénzt mozira, de azt gondoljuk, hogy ez valahogy nem jó...”

Szerettem volna közbeszólni, de hosszú lett volna a mondanivalóm. Így csak magamban elmélkedtem tovább: a fiú magatartásában van jó is, meg rossz is. A jó, hogy vágyódik apja társasága után; hiszen egész héten át alig látja, hát legalább vasárnap rajta akar „lógni”. Bár az apák jobban átélnék, milyen óriási erkölcsi tőke az, ha gyermekeik szeretik, akarnak rajtuk „lógni”, hogy büszkéek az apjukra és hogy a legnagyobb büntetés számukra, ha az apjuk elhárítja őket magától, mert valami rossz fát tettek a tűzre!

Ha a családi élet olyan, amelyet a keresztény világnézet is sugall, ez a vasárnapi rajta „lógás” nem is jelent olyan nagy terhet. Ellenkezőleg. A szülők számára is pihenés és öröm. Az a család, amely éli keresztény hitét, már szombatn délután sok mindent előkészít, hogy így majd a mamának és a nagymamának is legyen ideje vasárnapi díszet öltetni és összeszedetten szentmisére menni. Hogy a nagyobb gyermek vagy gyermekek a vasárnap délelőttöt szépen és hasznosan töltsék el, elsősorban az apa gondja és feladata: múzeum, ásatások, kiállítások, kisebb kirándulások, látogatások. Hazaérkezve bizonyára marad még idő az iskolai füzetek, könyvek, rajzok közös megtekintésére, a megfelelő dicséretnek, s ha kell, atyai feddések kiutalására. Ebéd és a konyha rendbehozása után a felnőttek többnyire le szoktak pihenni. Ezt az időt a gyermek, akit már mindig is így szoktattak, bizvást eltöltheti egy kis csendes foglalkozással: olvasgatással, rajzolgatással, iskolai feladatainak átgondolásával. Utána, ha a gyermeknek nem akad hozzávaló saját játszó-társasága, a szülőknek kell valami közös programot kieszelnük. Így persze a szülők is egész vasárnap foglaltak, de erre két válaszunk van.

Az első az, hogy a szülők távolról sem lennének annyira lekötvé, ha nem egy gyermekről lenne szó, hanem többről! Ez paradoxonnak tetszik, pedig így van. A több gyermek olyan szépen eljátszik, elbábkózik, elszórakozik, elverekszik egymás között, hogy a szülőknek szinte nincs más dolguk, mint a zajt elviselni és időnként igazságot tenni.

A második válasz, hogy a családalapítás bizony nem játék, amelybe az ember belekezd, és ha nem tetszik, otthagyja, és a gyermek sem játékszer, amely-lyel az ember egy ideig eljátszogat és ha már meguntá, leteszi, hogy egyet-egyében ne zavarja. A családalapítás szent hivatás vállalása, amelynek megvannak a maga nehézségei. A keresztény embernek hinnie kell, hogy a gyermek Isten tulajdona, akinek teljes kibontakozását, harmonikus kifejlését, életre való elkészültségét Isten egyszer számon fogja kérni tőlünk. (De sokszor már a felnőtt és nem jól fejlődött gyermek maga is.)

Ezzel elértünk oda, amit a fiú magatartásában rossznak minősítettem. Jó, hogy a fiú az édesapával akar lenni, de rossz, hogy nem tud magában lenni. Ez pedig nevelési hiba. Az első baba megérkezése olyan nagy öröm, a gyermek fejlődése olyan hallatlanul érdekes, hogy a felnőttek *túlontúl sokat foglalkoznak vele*, cipelik, ringatják ágyacskáját, kocsikáját telerakják morgó medvével, nyávogó cicákkal, rúdon forgó paprikajancsival, csengőt ráznak előtte, zörögnek az ablakon, beállítják neki a rádiót, vesznek neki kis dobót, tarka lég-gömböt szállatnak bámuló szemecskéje előtt és szét is pukkanztatják. Mindezt a gyermek egy kegyes mosolyáért. A baba persze hamar rájön, hogy ezeket a szép produkciókat ki is követelheti magának egy kis nyafogással, többé-kevésbé nyomatékos sírással. Ettől kezdve rabszolgaság a felnőttek sorsa. A gyermek, ha nagyobbacska lesz, sem hajlandó többé egyedül szórakozni, vagy „dolgozni”. Sokkal gazdaságosabb neki, ha a felnőttek kiszolgálják, szórakoztatják. A felnőtt azonban egy szép napon fellázad és a serdülő gyermekre rá-szól, hogy játsszék egyedül, készítse el leckéjét egyedül stb. A gyermek azon-ban nem tud magában sem dolgozni, sem szórakozni. Nincsenek ötletei, nincs kezügyessége, nem tud különbséget tenni nehéz és könnyű, kivihető és kivi-hetetlen között.

Két gyermeket láttam egy parkban. Az egyik felkapott két száraz gallyat és az egyiket az álla alá kapva, a másikat húzogatva rajta, ujjongta: „Hege-dűm van, hegedülök.” A másik keservesen sírt: „Nekem nincs hegedűm, én is akarok hegedűt! Én is akarok hegedülni.” A kettő további életbe-állását meg lehet sejtteni. A bájos kis tehetetlenkének egyszer komoly, az élet küzdelmeire felkészült, tetterős, felelősséget vállaló emberré kell válnia. Ehhez azonban időre és gyakorlatra van szükség. Minden embernek a világot magának kell felfedeznie. És fel is fedezi... ha időt hagynak neki.

Amikor először dob a földre valami kis, a kezébe került tárgyat, és meghallja, hogy az „pakk”-ot csinál, — felfedezett egy mulatságos játékot. Is-métli is azonnal. Milyen nagy kár, hogy a szülők megúnják a tárgyak felszedését és helyette egy csengő rázogatóásával fáradoznak, hogy a gyermek figyelmét (és sajnos alkotó képességét) elvonják és meg is öljék. Ugyanez áll a papírszaggatásra. Ez nem rosszaság, hanem „alkotó tevékenység”. Ha ügyelünk rá, hogy közben meg ne ebédelje, amit „alkotott”, nem történik semmi baj. A baj akkor történik, amikor a gyermektől elveszik a számolyt, mert „nehéz neked”, a bögrét, mert „el fogod törni”, a tejes csuprot, mert „ki fogod önteni”, a papírt, mert „el fogod szakítani”.

Igy aztán mire nyolc éves lesz — mint az említett kisfiú — valóban nem marad számára más, mint szüleit kínozni, hogy vagy ők mulattassák, vagy pénzzel tegyék lehetővé, hogy más mókásszerekkel. (Stadler Frieda)

JEGYZETLAPOK. (V. Á. emlékére.) Szigorú, szikár, indulatos embernek ismertem meg; ha összevonta sötét szeme fölött sűrű szemöldökét s homloka közepén megjelent a függőleges ránc, nyomban inamba szállt a bátorságom. Ő akkor fiatal tanár volt, éppen csak fölül a harmincon. Jomagam tizenkét-tizenhárom esztendő kisdiák.

Intézeti prefektusom volt, és alatta való vitézkedésem baljósan indult. Talán a harmadik vagy negyedik látogató-vasárnapon történt (minden hónap első vasárnapján volt szülői látogatás). Apám a folyosón fogta el, „érdeklődni”. Ő megállt, lenézett a magasból apámra (közel két méteres ember volt) s fejét kissé félretartva, összevont szemöldökkel, fátyolos hangján, gyors szójárással közölte vele, hogy ideje volna más intézetet keresni számomra.

Aztán megbetegedett, súlyosan, hónapokra; új prefektust kaptunk, s el-múltak fejem fölül a viharfelhők.

Később, hosszú-hosszú évek múltán már úgy gondoltam rá, mint egy ked-ves rokonra, mint a nagybátyámra. Nemcsak gondoltam rá úgy; a rokonomnak is éreztem. Egyszer járt nálunk, fejét lehajtva kellett belépnie az alacsony pesti ajtón; úgy jött, mint egy kedves vidéki rokon. Ha évekig nem láttam is, mindig az volt az érzésem, hogy rajtam a szeme. És jó volt tudni, hogy van, és hogy valahogyan rajtam a szeme.

Mire megtudtam, hogy meghalt, már el is temették. Annak a plébániának a tornácán halt meg, amelyet annak idején ő alapított; csikorgó télben, a mentőautó hordágyán halt meg. Ott is temették el, abban a kis tiszamenti faluban. Vastag, nagy hó volt, mesélte a barátom, aki ott volt a temetésen.

Egy ideig, ezt is a barátomtól tudom, ő vezette a rendház *historia domus*-át. Lelkiismeretesen, napról napra; ilyesmiket jegyzett föl: X. Y. úr ma reggel bement Pestre. X. Y. úr a délutáni vonattal visszaérkezett Pestről. Mindenki úgy tudta, kimért, száraz ember. A humora is ilyen volt: száraz, kimért, éles humor. X. Y. úr megbetegedett torokgyulladásban. X. Y. úr fölépült. És közben, váratlanul: „Ma leesett az első hó.”

Amikor temették, mondja a barátom, minden csupa hó volt. Végestelen végig minden csupa hó: a temető, a domb, a falu, a hegyek, a síkság, le a Tiszáig. A sír is, a friss sír, a gyér koszorúkkal: az is csupa hó lett. Minden fehér, fehér; a hó, ez a nagy, fehér, néma líra. Amit szigorúan összevont szemöldökkel, s egy kicsit gunyorkásan, olyan mélyen elzárt a szívébe.

De néha kicsordult a szívéből. S akkor beírta a *historia domus*ba, szép, fe-gyelmezett betűivel, rendezett, okos írásával: „Ma leesett az első hó.”

... Írások maradtak utána; köztük egy fényképet őrzött. A barátom ma-gához vette, nekem is csináltatott másolatot belőle. Engem is illet.

Ősz van. Ősz az erdei iskolában. Köpenyben, kabátban ülünk a padokban. S körül az erdő, azok a felejthetetlen, hatalmas fák, kopáran, szikár ágaikkal: Ő a katedra előtt áll, fején kalap, keze a kabátja zsebében. Én az első padban állok. Diáksapka a fejemem. Felelek.

Az utolsó években hittant tanított. Hittanóra van. Hittanból felelek.

Ezt az egyetlen fényképet őrizte meg az iratai közt. Ezt az erdei iskolát; ahogy áll a katedra előtt, és én állok előtte az első padban és felelek.

Néz rám, szembredugott kézzel; talán ott játszik arcán most is az az író-nikus mosoly. Bizonyára segít, ha elakadok. Mindig segített, ha elakadtam.

Rajtam a szeme. Meghalt; nagy, nagy hó volt mindenütt, amikor temették, mondta a barátom. De a szeme rajtam van. Tudom, hogy most is rajtam a szeme.

Amíg élek, mindig rajtam a szeme.

(*Merénylet, a Seuil ellen.*) Megjött az *Esprit* új száma. Majdnem egyidőben a hírrel, hogy merényletet követtek el a kiadó, a *Seuil* ellen. Plasztikbombás merényletet.

Majdnem jelképesnek érzem a dolgot. Plasztikbomba robbant a *Seuil* házában, de az *Esprit* megérkezett. Bizonyára azért akarták fölrobbantani a kiadót, mert közvetíti a franciáknak az arab irodalmat, az arab szellemet, és szót emel az arabok mellett. Azért, mert megteszi, amit keresztény lelkiismerete parancsol. De vajon miféle ösztönök parancsolnak azoknak, akik plasztikbombákat dobhatnak könyvkiadókbá, szerkesztőségekbe, írók lakásába, ártatlan kislányokra? Miféle fonák igazság lehet az, amelynek nem az ige a fegyvere, hanem a plasztikbomba?

A *Seuil*-nél plasztikbomba robbant, de az *Esprit*, a szép, jelképes címmel megérkezett. Ez az igazság törvénye: hiába robbannak a plasztikbombák, a Szellem megérkezik. A Szellem erősebb, mint a plasztikbombák.

(*Furcsa dolgok.*) Mennyi mindenről értesül az ember régi újságokat lapozgatva! A Vasárnapi Újság 1895-i évfolyamát forgatom. Megtudom belőle, hogy hölgyek már ekkor is kiálltak egymás ellen „vitór-mérkőzésre”, természetesen fekete ruhában, arasszal bokán fölül érő szoknyában, széles fehér övvel a derekukon. Megtudom, hogy nincs semmi új a nap alatt, még a női kalapdivatban sem, s hogy a hajdani divathölgyek kisebbfajta virágkereskedést hordtak a fejükön, strucc- és kócsagtollakkal tarkítva. Megtudom, hogy ekkor épül a mai Szabadság híd, hogy összekösse a nemrégiben egyesült Pestet és Budát, de persze egy ilyen városból félig-meddig már kieső hidat inkább csak teherforgalomra szánnak. Megtudom, az Egyvelegek rovatából, hogy nemcsak napjainkban ösztökélik bővebb tejhozamra a teheneket muzsikával, hanem Svájcban már ekkor is fölfedezték, hogy „a fejőstehenek szeretik a dalt”, miértis a jóhangú „szolganóknak”, ha fejés közben hajlandók voltak énekelni, nagyobb bért adtak.

Megtudom továbbá, hogy nemcsak a budapesti híd épült gyors ütemben, hogy a közelgő ezredévi ünnepre elkészüljön; fölavatták az Esztergom és Párkány közti Duna-hidat is. Az ünnepségre az egész kormány Esztergomba utazott; hazatéréséről lelkes riport számol be „Miniszterek a vízen” címmel.

Mit csinálnak a miniszterek a vízen? Unják a hosszú hajóutat. A képen, melyet „Weinwurm Antalnak a hajó fedélzetén fölvelt fényképe” alapján közöl a lap, ünnepi feketéjükben kissé feszesen ülnek, kéménymagas cilinderben, s éppen hazánk akkor nyilván legfontosabb problémáját oldják meg: a huszonegyest igyeksenek elfogni, tekintvén, hogy tarokkznak, kivéve Wlassicsot, „aki a hajó tetejéről álmatag szemmel látszik a vidék szépségeibe elmerülni”. S amennyiben az urak közül valamelyik vakmerőn levonná kürtőkalapját s kopasznak bizonyulna, hathatós hajnövesztő szert tudnék ajánlani neki, szintén a Vasárnapi Újság híradása alapján; egy piramisban ugyanis megtalálták a világ legrégebbi eném receptjét. „A csodaszor leírása így szól: Vakard le a kutya talpán levő zsírt, tégy hozzá datolyapálma gyümölcsöt és számrápatát s főzd össze olajban; kiftűnő hajnövesztő szer lesz, csak a fejet kell jól megdörzsölni vele.”

Érdekes volna tudnunk, vajon a kilencvenes évek ritkuló hajú amazonjai és arslánjai közül hányan használták az egyiptomi csodaszert. (r. gy.)

Felelős kiadó: Saád Béla

Edesanya. — Megértjük, lelke mélyéig megrázta, hogy férje önkezelével vetett véget életének. Abból a tényből azonban, hogy férje akkor — betegsége és magas vérnyomása folytán — idegbetegségben szenvedett, joggal következtetheti ön, hogy nem volt beszámítható, mikor eldobta életét. Imádkozzék érte sokat és figyelmeztesse, kérje fiait is, hogy imádkozzanak apjukért. Innen, ebből: a férjéért és az apjukért végzett közös imádságból kell elindulnia érzékeny lelkű nagyobbik fiával kapcsolatos problémáinak megoldása felé is. Nem kell ugyan okvetlenül bekövetkeznie annak, amitől a férje családjában fe'menő ágon már többször előfordult hasonló eset és a fia kijelentése alapján fél, hogy t. i. a gyereket is meglepi apja életuntsága, és egyszer esetleg meggondolatlan-ságot követ el, mégsem árt, ha anyai szíve vészjelzéseit komolyan veszi. Jó, ha fiát felvértezi, szembefordítja, immunizálja a családban úgy látszik benne lappangó hajlam ellen. Amidőn megmagyarázza neki, hogy érdemes és kell imádkoznia apja lelkéért, alkalmat találhat arra, hogy megmagyarázzon valamit, ami rendkívül fontos és hasznos lehet a fiú lelkének gyógyulása, megerősödése szempontjából. Imádsággal és tapintatos, helyesen megválogatott és idejében, többször elmondott megjegyzésekkel növelni, fokozni kell benne a felismerést, belátást, hogy aki öngyilkosságra menekül, nem külső körülmények, nehézségek miatt roppant össze, hanem amiatt, mert elhagyja magát, nem használja lelki erejét. Rámutathat arra, hogy az érzékeny alkatú embernek szüntelen fokoznia kell önbizalmát, életkedvét, hitét, reménységét, ki kell irtania, el kell nyomnia önpusztító hangulatait. Igyekezzezzék életcéljá tenni és fejleszteni a fiúban a meggyőződést, hogy apja helyett és apjáért élnie kell és élni is fog, hogy felajánlja érte, lelke üdvéért imádságait, áldozatait, erőfeszítéseit. Míg az apjáról ilyen módon emlékezik meg a fiú, önmagát is erősíti. Levele végén azt kérdi, mit kezdjen saját magával, árván maradt életével? ! Azt hisszük, nemcsak fiának, de önmagának is sokat jelent, ha az imént említett szempontokat magáévá teszi, életprogramjává avatja, minden áldozatát és imáját felajánlja, hogy férje odaát elnyerje Isten irgalmas szeretetét.

H. G. — Vannak kérdések, amelyekre nem lehet kielégítő választ adni, de a hiba igen sokszor nem a kérdezett, hanem a kérdező minuszaiában rejlik. Magyarázat helyett álljon itt egy kis igaz történet egy római zarándoklat idejéből. Egy igen magabiztos hölgy azzal a meglepő kérdéssel fordult a zarándoklat vezetőjéhez, hogy vajon melyik a „hiteles Szűz Mária-arc, mert annyit látunk és mindegyik annyira más, hogy már nem hiszünk egyiknek sem”. A társaság egy része a hölgy naívságán, a másik része a pap zavarán nevetett. Mert zavarban volt, tagadhatatlan. Mit is feleljen erre? Mondja azt — röviden és élesen —, hogy abban az időben még nem voltak hatóságilag hitelesített fényképek? Vagy azt, hogy Szűz Mária nem volt hajlandó modellt ülni a festőnek? Vagy egyszerűen fordítson hátat a talán nem is jóhiszemű kérdezőnek? Végül mégis magyarázatba kezdett: „Asszonyom, a művész nem azt festi meg, amit így kívülről nézünk, hanem amit a saját lelke mélyén megpillant, azt igyekszik másnak is megmutatni. Amikor a művész Szűz Máriára gondol, láthat egy nyolc, tíz éves kislányt, aki egyenes testtartással, bátran és vissza nem nézve, megy fel a Templom meredek lépcsőjén a főpap felé, hogy magát Istennek szentelje, — ahogy ezt Tizián meglátta. Láthatja benne a férjhezmenendő szépséges hajadont, amint József gyűrűjét fogadja, ahogyan azt Raffael látta meg; ez a hajadon olyan szent, hogy a mennyei angyal térdén állva köszönti, mint Leonardónál. És olyan alázatos, hogy Memlingnél szinte trónjának függőnye mögé rejtőzik, amikor Gyermekeit imáddásra nyújtja a napkeleti bölcseknek. Ez a Mária boldogan játszik Kisdédével Grünewaldnál, de ugyancsak Grünewaldnál szinte felájultan roskad a keresztszék alatt Szent János karjaiba. Ez a Mária szűz és anya, királynő és szolgálólány, térdreborulva imádja Kisdédét, Michelangelo Utolsó ítéletén pedig közbenjár Fiánál. Szűz Máriában mindez együtt van. Kimondhatatlan gazdag egyéniség Szűz Mária, a művésznek pedig csak korlátolt eszközök állnak rendelkezésére. Azt rögzíti meg felőle, amire legjobban reagál a lelke. A néző pedig azt látja hitelesnek,

a művészi alkotásban, amire lelke legjobban ráéjelik..." „Szóval melyik a hitteles Mária kép?" — kérdezte végül a hölgy... „Egyik sem és mindegyik" — felelte a pap.

Cs. L. D. — Szalézi Szent Ferencet XI. Pius pápa nyilvánította a katolikus írók védőszentjévé a Szent halálának háromszázadik évfordulóján. 1923 január 26-án kiadott „Rerum omnium" kezdetű apostoli körlevelében. Az idevonatkozó szövegrészt az alábbiakban idézzük: „Mivel pedig az Apostoli Szentszék egyetlen nyilvános és ünnepies okmányából sem világlik ki, hogy Szalézi Szent Ferenc a katolikus írók égi pártfogójává nyilvánítottatott volna, fölhasználjuk ezt a kedvező alkalmat s biztos tudással és alapos megfontolás után apostoli tekintélyünknek fogva jelen körlevelünkkel Szalézi Szent Ferenc genfi püspököt és egyháztanítót nekik égi pártfogóul adjuk, megerősítjük és kihirdetjük — bármiféle ellenkező rendelkezést hatálytalanítván."

Rajongó. — A fiú közeledett önhöz, ön nőies büszkeségből és játékból viszszaütötte. Ő erre visszahúzódt, másfelé tájékozódott. Ön észbekapott, rádőbbsent, hogy szerelmes belé. Mire jóvá akarta tenni ügyetlenségét, késő volt, ő megnősült. Most ön szenved és nem tud megnyugodni. — Levele alapján a véleményünk: egyáltalán nem bizonyos, hogy önök ketten annyira megfelelő házastársak lettek volna, amennyire ön most hiszi. Kezdjük az ön jellemén. Kiegyensúlyozatlan, érzékeny, büszke, ábrándozásra hajlamos, merev, nem tud feloldódni, sértődékeny és haragtartó. Amellett erősen passzív is. Figyelje meg csak a saját írását. Megannyi hőkölés minden betűje, tele kacskaringókkal, bonyolult cifraságokkal. Ki kell szabadulnia abból a sok öncsinálta belső bonyodalomból, a zsákutcából, amibe saját maga zárta bele magát. Változtassa meg magatartását a foglalkozásával szemben. Forduljon teljes szívvel a magára bízott kicsinyek felé. Sopánkodik levelében, hogy művészlélek lévén nem bírja az óvodát. Használja fel eddig szerzett zenei és énektudását a gyermekek megközelítésében és a nevelésben. Kárpótólást kap majd füstbe ment terveiért. A gyerekek közt megtanul feloldódni, kitárulni, lélekismeretre tesz szert, s ennek gyümölcsként másként, tárgyilagossággal, nyugodtabban szemléli önmagát, vágyait, érzéseit, ambícióit, emberi hivatását és a világot. Azok alapján, amiket ír, úgy látjuk, a férfi ugyanolyan természetű egyéniség, mint ön. Egyáltalán nem bizonyos, hogy igazán szerette önt, vagy ha igen, nem volt egészséges az a szerelem. Mire való volt a sok kertelés, ha őszinte és férfias volt a szerelme? Teljesen igazat adunk önnek, hogy játéknak tartotta, nem tudta komolyan venni közeledését. Mi hívei vagyunk annak, ha a férfi és a nő tartózkodva közeledik egymáshoz a párkeresés nehéz útján, ha betartja a közeledés ösztönös, íratlan szép szabályait. Az olyan „közeledés", amely: „Szevasz, anyu", vagy „Na, mi lesz öreglánya" felkiáltással durván nekiomlik a másik nemnek: kamasz otrombaság. De az se egészséges, ha a férfi, miután meggyőződött, hogy szereti a leányt, tehetetlenül gubbaszt vagy vergődik és nem tudja kinyitni a száját, szerelmét értelmesebben tudtára adni a lánynak, akinek számára helyzeténél fogva szinte kötelező a tartózkodás, hallgatás, várakozás. Persze, lehet, hogy a férfi valóban nem mindennapi egyéniség. Eppen ezeknél gyakori az ügyetlen egy helyben topogás-tiporgás, ha rájuk szakad a szerelem. Okos leány ügyesen, észrevétlenül átsegíti az ilyen jámborokat vergődéseiken. De ehhez nem értenek a sóhajtozó, mindenben búslakodó, önemésztő hold-leányok, hanem csakis azok az életvidám magyar nők. Legyen ön is ilyen. Meg lehet tanulni, hogyan kell azzá válnia. Amit vesztett, sirassa meg. De menjen tovább örökös reménnyel, amiről Arany János énekel. A veszettségnek egyetlen igazi feloldása van: a könnyes mosoly, a humor. A Gondviselés azért engedte ezt a veszettséget, hogy önt felrázza, figyelmeztesse, meg kell változtatnia magatartását az emberekkel és az étellel szemben. Minél hamarabb és tökéletesebben változik meg, annál biztosabb, hogy begyógyul szívében a seb. És annál biztosabb, hogy eljön az a férfi, aki kárpótolni fogja.